

Voorlichting, interpretatie en educatie in de openluchtrecreatie

ANWB
Recreatie-brochure
nr. 19

ANWB

Voorlichting, interpretatie en educatie in de openluchtrecreatie

inhoudende de beschouwingen en de discussie van de ANWB-Recreatiestudiedag 1977, alsmede impressies van de op die dag gehouden Infomarkt en een overdruk van een in november 1977 in het ANWB-tijdschrift 'Recreatie-voorzieningen' gepubliceerd artikel, getiteld 'Informatie-borden in Salland'.

Koninklijke Nederlandse Toeristenbond ANWB

Inhoud

Inleiding 4
waarin opgenomen:
Welkomstwoord
van mr. H. W. Bloemers, voorzitter van de ANWB 4
Openingswoord
van mr. J. van Viegen, secretaris-generaal van het ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk 5

Voorlichting op het gebied van de openluchtrecreatie
drs. A. A. H. C. van Onzenoort, hoofd afdeling Behoefteraming en Programmering, ministerie van CRM, Rijswijk 7

Van grijpen naar begrijpen
ir. J. N. R. Bonjernoor, hoofd afdeling Recreatie, Staatsbosbeheer, Utrecht 17

Educatie en openluchtrecreatie: de brug van stad naar land
H. Wals, directeur Haagse School- en Kindertuinen, Den Haag 21

Discussie 26

Verklarende woordenlijst 33

Impressies van de Infomarkt 35

Bijlage I
Informatieborden in Salland
ing. Ingeborg Schuitemaker 45

Bijlage II
Overzichtskaart ANWB 48

© ANWB 1978

Inleiding

De Koninklijke Nederlandse Toeristenbond ANWB organiseerde op 17 november 1977 zijn jaarlijkse Recreatiestudiedag. Dit congres werd gehouden in het Jaarbeurs Congres- en Vergadercentrum te Utrecht.
De studiedag was ditmaal gewijd aan het onderwerp 'Voorlichting, interpretatie en educatie in de openluchtrecreatie'.

In deze brochure zijn de beschouwingen die op bovengenoemde studiedag zijn gehouden, opgenomen. Eerst volgt nu het welkomstwoord van mr. H. W. Bloemers, voorzitter van de ANWB en vervolgens de toespraak, gehouden door de secretaris-generaal van het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, mr. J. van Viegen.
Daarna zijn opgenomen de integrale teksten die de inleiders hebben uitgesproken en zijn de vragen weergegeven die aan het eind van de studiedag aan het forum werden gesteld met de antwoorden van de inleiders daarop.
Afsluitend wordt nog een impressie gegeven van de op deze dag gehouden Infomarkt, waarbij tevens de lijst van deelnemers aan deze markt is opgenomen.
Tenslotte wordt, passend bij het thema van deze studiedag, een artikel opgenomen dat eerder werd gepubliceerd in het tijdschrift 'Recreatievoorzieningen', nummer 11/77, onder de titel 'Informatieborden in Salland'.

Welkomstwoord door mr. H. W. Bloemers, voorzitter van de ANWB

Mijnheer de Secretaris-Generaal van het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk, mijnheer de Burgemeester van Utrecht, dames en heren, hartelijk welkom op onze Recreatiestudiedag 1977.
Aan het begin van deze studiedag wil ik even stilstaan bij het feit dat wij vandaag ons 3e lustrum van dit jaarlijkse evenement vieren. Vijftien maal immers heeft de ANWB elk jaar weer de recreatiemogelijkheden in Nederland ter discussie gesteld.

De eerste Recreatiestudiedag op 25 november 1963 kondigde de voorzitter van de ANWB, toen de heer Van der Linde van Sprankhuizen, aan als „de eerste van een reeks van studiebijeenkomsten, die een belangrijke bijdrage kunnen vormen tot het verkrijgen van een beter inzicht in een onderwerp dat ons allen zo zeer ter harte gaat: de recreatiemogelijkheden van de steeds groter wordende bevolking in een klein land".

Sinds die eerste studiedag is de bevolking van ons land dan wel niet zo sterk gegroeid als in 1963 werd gevreesd, maar het probleem is daarmede niet verdwenen.
De toename van de vrije tijd en een groter besef van de noodzaak tot bescherming van onze natuur en het milieu vragen steeds meer begeleiding van de recreërende mens.
Enerzijds moet de recreant op de hoogte gebracht worden van het grote scala van openluchtrecreatiemogelijkheden, zodat hij in alle vrijheid een bij hem passende keuze kan doen. Anderzijds moet hem geleerd worden te beseffen, dat recreatie niet betekent „verbruiken" maar „gebruiken". De noodzaak tot bescherming van de mens tegen zichzelf, is daaraan uiteraard niet vreemd.

Het gebruik van de recreatiemogelijkheden vraagt van de recreant een groeiende parate kennis van, en begrip vóór het Nederlandse „buitengebied", waar de recreant zijn ontspanning zoekt. Immers, bossen, natuurgebieden, monumenten, landgoederen, watersportgebieden, landbouwstreken en combinaties daarvan komen alle in het gezichtsveld van de recreërende mens. Daarin wordt een grote rol gespeeld door onder andere de informatie in de media, grote acties tot behoud van ons natuurlijk en cultureel erfgoed en door de informatiepunten in het veld.
Wij staan midden in een algemene en grootscheepse (her)ontdekking van de schoonheid van ons land in al zijn facetten. Wanneer de recreant dan niet alle mogelijkheden bekend zijn, zal men in grote getale op een klein aantal bekende gebieden afvliegen. Als gevolg van dan ontstane drukte en druk is het recreatiegedrag niet bepaald „behoudend" van karakter.
Zo krijgt de recreant in veel gevallen niet de gelegenheid tot gebruiken, maar raakt hij in zijn „struggle for recreation", ook tegen zijn wil, betrokken bij het vérbruiken.
Alternatief zou zijn, dat we onze fraaie gebieden dan maar afsluiten om ze te beschermen tegen dat vérbruik. De ANWB vindt dat de slechts denkbare oplossing. Er zijn immers meer mogelijkheden om juist dat „verbruik" tégen te gaan.

Tijdens zijn welkomstwoord ter gelegenheid van de 10e Recreatiestudiedag in 1972, zei onze toenmalige voorzitter van de ANWB, de heer mr. Gaarlandt, en ik mag het als een treffende bijzonderheid beschouwen, dat beide genoemde heren hier op het tableau op de eerste rij zitten, „dat het natuur- en landschapsschoon er niet in de eerste plaats is om tegen de mens beschermd te worden, maar integendeel, om ten behoeve van de mens verder ontwikkeld te worden".
Bij deze 15e Recreatiestudiedag zou ik daar dan dit van willen zeggen: als men zich al waagt aan het ontwikkelen van natuur- en landschapsschoon, dan houdt dat op z'n minst de verplichting in om ook de verantwoordelijkheid van de mens ten opzichte van dat schoon te ontwikkelen. En daarom hebben wij gemeend er goed aan te doen vandaag het onderwerp „Voorlichting, interpretatie en educatie in de openluchtrecreatie" centraal te stellen.

In het hoofdstuk „Voorlichting en educatie" van de Structuurvisie Openluchtrecreatie worden een aantal particuliere organisaties — waaronder de ANWB — genoemd, die zich bezighouden met voorlichting over openluchtrecreatie. De acties van deze organisaties hebben, zo stelt de Structuurvisie, door het ontbreken van de nodige fondsen, nog te vaak een incidenteel karakter. Dit lijkt mij een interessant punt voor discussie. Ook vandaag!
Als wij als ANWB denken aan onze sinds 1916 continu lopende actie „Laat niet als dank..." en, meer recent, aan onze voortdurende inspanning om voorlichting over openluchtrecreatie te geven door middel van onze bladen, aan langer lopende acties als „Niet in het riet", de zwemwaterkaart, onze brochures, zoals Oude Kanalen en Watersport op de Waddenzee, de voorlichting over recreatieve mogelijkheden voor gehandicapten en uiteraard aan onze Recreatiestudiedagen, dan draagt onze voorlichting naar onze bescheiden mening toch niet zo'n „incidenteel karakter". Maar als wij het totaal beschouwen, de optelsom van alles wat overheid èn particuliere organisaties aan voorlichting

op het gebied van de openluchtrecreatie afleveren, dan is het best mogelijk dat er nog lang geen sprake is van volledigheid en dat aan de onderlinge afstemming nog heel wat gedaan kan worden.
In sommige wandelgangen kan je als ANWB-er nog wel eens horen „dat de overheid de ANWB prikkelt tot acties". In alle onbescheidenheid: dat is dan wederkerig en gebeurt, zeer tot onze vreugde, in uitstekende harmonie. Wij nemen aan dat die passage in de Structuurvisie ook als prikkellectuur is bedoeld.
Terugkerend tot ons eerste onderwerp van vandaag „Voorlichting op het gebied van openluchtrecreatie". Voor ons is het van groot belang van de heer Van Onzenoort te vernemen, wat het beleid van de overheid ten aanzien van die voorlichting zal zijn in de voor ons liggende jaren. Kennis omtrent het overheidsbeleid op dit punt zal de particuliere instanties in staat stellen die voorlichting uit te bouwen en aan te vullen.
De tweede spreker vanmorgen, de heer Bonjernoor van het Staatsbosbeheer, zal ons duidelijk maken hoe de recreant buiten meer geactiveerd kan worden tot het gebruik van zijn zintuigen. Interpretatie, niet zonder meer hetzelfde begrip als het Engelse woord „interpretation", is voor velen van ons een tamelijk nieuw begrip. Hoewel het verschijnsel niet nieuw is, zal deze wijze van benaderen van bezoekers voor velen van ons wel nieuw zijn.

Kennen we dan het overheidsbeleid en de wijze waarop onze grootste eigenaar van bos- en natuurterreinen de recreant ter plaatse wil opvangen, dan ontbreekt nog een essentieel aspect, namelijk de omstandigheid dat het grootste deel van de recreanten in een stedelijke sfeer woont en daardoor helaas weinig inzicht heeft in de natuurlijke en half-natuurlijke processen, die zich in het buitengebied afspelen.
Het pleidooi dat de heer Wals vanmiddag zal houden voor uitbreiding van de educatieve voorzieningen betreffende natuur en milieu in en nabij de stad, mag hier zeker niet ontbreken. De brug van stad naar land moet op goede pijlers rusten. Een zeer belangrijke pijler is daarbij het begrip van de mens voor de schoonheid, maar ook de kwetsbaarheid van onze natuur.

In de korte samenvatting van zijn inleiding, welke is opgenomen in het blad Recreatievoorzieningen dat u vanmorgen kreeg aangeboden, stelt de heer Van Onzenoort het volgende: „Er is geen sprake van dat het voorlichtingsbeleid een uitweg, compensatie, is voor het voorzieningenbeleid". Het is een hele geruststelling dat wij vandaag op die basis kunnen beginnen, want onze aandacht voor de voorzieningen zèlf mag zeker niet verslappen.
Zowel de drie inleiders als de ANWB meenden er goed aan te doen de drie onderwerpen van de inleidingen nader uit te werken in een aantal voorbeelden. Ook vinden wij het vandaag een goede gelegenheid om een aantal zogenaamde audiovisuele voorlichtingstechnieken te tonen, die nog niet of nauwelijks bekend zijn. Op de Info-markt in de zaal opzij van de hal, kunt u daar uitgebreid kennis van nemen.

Over al hetgeen u hier vandaag gaat horen en zien, kunt u vanmiddag vragen stellen aan het forum onder voorzitterschap van prof. dr. ir. A. W. van den Ban, hoogleraar in de Voorlichtingskunde aan de Landbouwhogeschool te Wageningen.

Mijnheer de Secretaris-Generaal, al eerder memoreerde ik de betrokkenheid van het Ministerie van CRM bij het onderwerp dat wij vandaag aan de orde stellen. Wij zijn bijzonder blij, dat u bereid bent deze 15e Recreatiestudiedag te openen. Ik geef u daartoe gaarne het woord.

Inleiding van de Secretaris-generaal van het ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, mr. J. van Viegen
Mijnheer de voorzitter van de ANWB, mijnheer de Burgemeester van Utrecht, dames en heren.
Degenen, die al vele jaren meelopen in uw rijen en zeker de specialisten op het gebied van de openluchtrecreatie, zullen zich nauwelijks realiseren, dat de ANWB nu al voor de 15e maal een studiedag wijdt aan dit onderwerp. Onder andere gaat u het vandaag hebben over de voorlichting. Ik mag wel zeggen, dat dit onderwerp ook ons bij CRM na aan het hart ligt. In de vele nota's die CRM de laatste jaren heeft laten verschijnen, vindt u doorgaans de voorlichtingsproblematiek vrij uitvoerig omschreven. Ik heb begrepen, dat de heer Van Onzenoort dit onderwerp bij u zal inleiden.
Maar zonder hem het gras voor de voeten weg te maaien, mag ik er toch wel iets over zeggen. De heer Van Onzenoort zal het voornamelijk hebben over de voorlichting over de recreatieactiviteiten en recreatievoorzieningen, maar dan resteren nog de voorlichting met betrekking tot het beleid als zodanig en de voorlichting aan die groep van onze bevolking, die de recreanten ontvangt en bemiddelt.

Beleidsvoorlichting heeft de laatste jaren een vrij snelle ontwikkeling doorgemaakt. Het is al lang niet meer zo, dat uitsluitend afgerond en aanvaard beleid in de openbaarheid en onder de mensen wordt gebracht. Nee, voorlichting is duidelijk een instrument geworden bij de beleidsvoorbereiding. De overheid is van lieverlee tot het inzicht gekomen, dat je geen beter, in ieder geval geen democratischer beleid kunt maken, dan door de mensen die het aangaat bij dat proces van beleidsvoorbereiding te betrekken. En daartoe dient voorlichting worden gegeven, zo inzichtelijk mogelijk en op een zo vroeg mogelijk tijdstip. Tot nu toe gaat dit in het algemeen nogal onverplicht, maar voor de procedures Planologische Kernbeslissingen bijvoorbeeld, is een wettelijke basis in voorbereiding.
Wij kennen allemaal de pagina-grote advertenties in de dagbladen en wij weten dat er voorlichtingsavonden georganiseerd en informatienota's uitgegeven worden.
Ook hier zou je kunnen spreken, mijnheer de voorzitter, van een soort prikkellectuur, teneinde iedereen in staat te stellen over de hoofdlijnen van een bepaald facet over het ruimtelijk beleid min of meer gefundeerd mee te praten.

Om nog even op deze nota's terug te komen, de belangrijkste op het gebied van de openluchtrecreatie ligt nog in het verschiet: het Structuurschema. In de in maart verschenen Structuurvisie Openluchtrecreatie werd het beleid voor de middenlange termijn uiteengezet en in het Structuurschema zullen de consequenties van dit beleid nader worden uitgewerkt. Ook deze nota zal de zogenaamde P.K.B.-procedure doorlopen. Afgezien van deze P.K.B.-procedures is de voorlichting in de fase van de beleidsvoorbereiding tot nu toe een nogal onverplichte zaak, zei ik, maar daarin komt ook voor het geheel op korte termijn verandering. De Wet op de Openbaarheid is aangenomen door de Tweede Kamer en als ook de Eerste Kamer er haar fiat aan heeft gegeven, kan deze wet in werking treden. Dan wordt de overheid wettelijk verplicht informatie over beleidsvoornemens aan de burgers te verstrekken op een zodanig vroeg tijdstip, dat deze burgers over de totstandkoming van het beleid nog kansrijk kunnen meepraten. Op verschillende beleidsterreinen zal deze wet en deze bepaling in die wet, nogal wat betekenen. Voor het terrein van de openluchtrecreatie, waarnaar hier vandaag uw belangstelling uitgaat, betekent het in het algemeen echter niet zo veel, want op dit terrein werken wij met de voor-

lichting al zo veel mogelijk in de geest van de nieuwe wet. Bij de voorbereiding van het beleid betreffende nationale landschapsparken bijvoorbeeld, wordt aan deze voorlichting hoge prioriteit gegeven.

In het beleid Recreatie en Wonen, een ander punt dat u zal interesseren, heeft van meet af aan de voorlichting een belangrijke rol gespeeld. De rijksoverheid vult hier het beleid van de lagere overheid aan en ondersteunt het. Het oorspronkelijke experimentele beleid was opgezet om — ik citeer — „kennis te verwerven over de omvang van het beleidsterrein en de te stellen prioriteiten en inzicht te verkrijgen in de meest wenselijke beleidsmaatregelen".
In de overgangsfase naar een geregeld beleid is veel aandacht besteed aan zogenaamde voorbeeldprojecten; dat zijn projecten waarvan de problematiek, hoewel mede bepaald door plaatselijke omstandigheden, in wezen zo structureel en algemeen was, dat de oplossing ervan ruimer kan worden toegepast dan alleen plaatselijk. Door dergelijke projecten mogelijk te maken, te stimuleren en er in ruime kring bekendheid aan te geven, fungeert de rijksoverheid indirect als katalysator van ontwikkelingen, die men wenselijk acht. Wij gebruiken daar bij ons de term „prikfunctie" voor.
Op het gebied van recreatie en wonen zijn op het ogenblik de nodige voorlichtingsactiviteiten in voorbereiding. Zo wordt er een brochure gemaakt, waarin lagere overheden en plannenmakers suggesties vinden aan de hand van voorbeelden van een nieuwe aanpak. De stichting Recreatie is van plan volgend jaar een film uit te brengen, die tot doel heeft lagere overheden te motiveren het nodige aan de recreatiemogelijkheden in en om de woning te doen.
Voorlichting heeft naast dit alles ongetwijfeld ook grote waarde als instrument om mensen tot participatie, tot deelnemen aan de recreatie te bewegen. Maar voorlichting is voor wat dat betreft geen panacee. Wij realiseren ons dat ten volle.

Onder meer in de structuurvisie Openluchtrecreatie is duidelijk naar voren gebracht, dat het beleid op het gebied van de openluchtrecreatie moet worden gezien als onderdeel van het totale welzijnsbeleid van de regering. Een beleid dat vooral aandacht geeft aan de kansarmen in onze samenleving en dat wat de openluchtrecreatie betreft, condities wil scheppen om deze groepen meer deel te laten nemen aan de voorzieningen en mogelijkheden die er zijn. Ondanks subsidiëring, onderzoek en alle mogelijke moeite die wordt gedaan om voorzieningen zo aantrekkelijk mogelijk te maken, blijft de bezettingsgraad van deze voorzieningen, vooral als zij in de recreatief-culturele sfeer liggen, vaak betrekkelijk laag. Laten wij wel zijn, de gebruikers ervan vormen in het algemeen nou niet bepaald een doorsnee van de Nederlandse bevolking.
Wij staan voor de taak daar verandering in te brengen, drempels te slechten en mensen die de weg naar deze voorzieningen nog niet hebben gevonden, een handje te helpen. Maar dan moeten wij wel eerst weten, wie die mensen zijn en met welke middelen zij waarschijnlijk tot participatie gebracht kunnen worden. Ik zei al: voorlichting kan daarbij van grote waarde zijn.
Mensen de weg wijzen en vertellen wat er zoal geboden wordt, is belangrijk. Want nog steeds geldt, dat onbekend ook onbemind maakt. Maar in die onbekendheid hoeft het niet uitsluitend te zitten; er kunnen ook structurele belemmeringen zijn. Wij proberen daar wat meer inzicht in te krijgen en daarom hebben wij het Instituut voor Sociaal-Wetenschappelijk Onderzoek IFA in Tilburg opdracht gegeven, een onderzoek in te stellen naar de achtergronden van wat wij dan met een oer-Nederlands woord „non-participatie" noemen. De resultaten van dit onderzoek zullen het volgend jaar beschikbaar zijn.

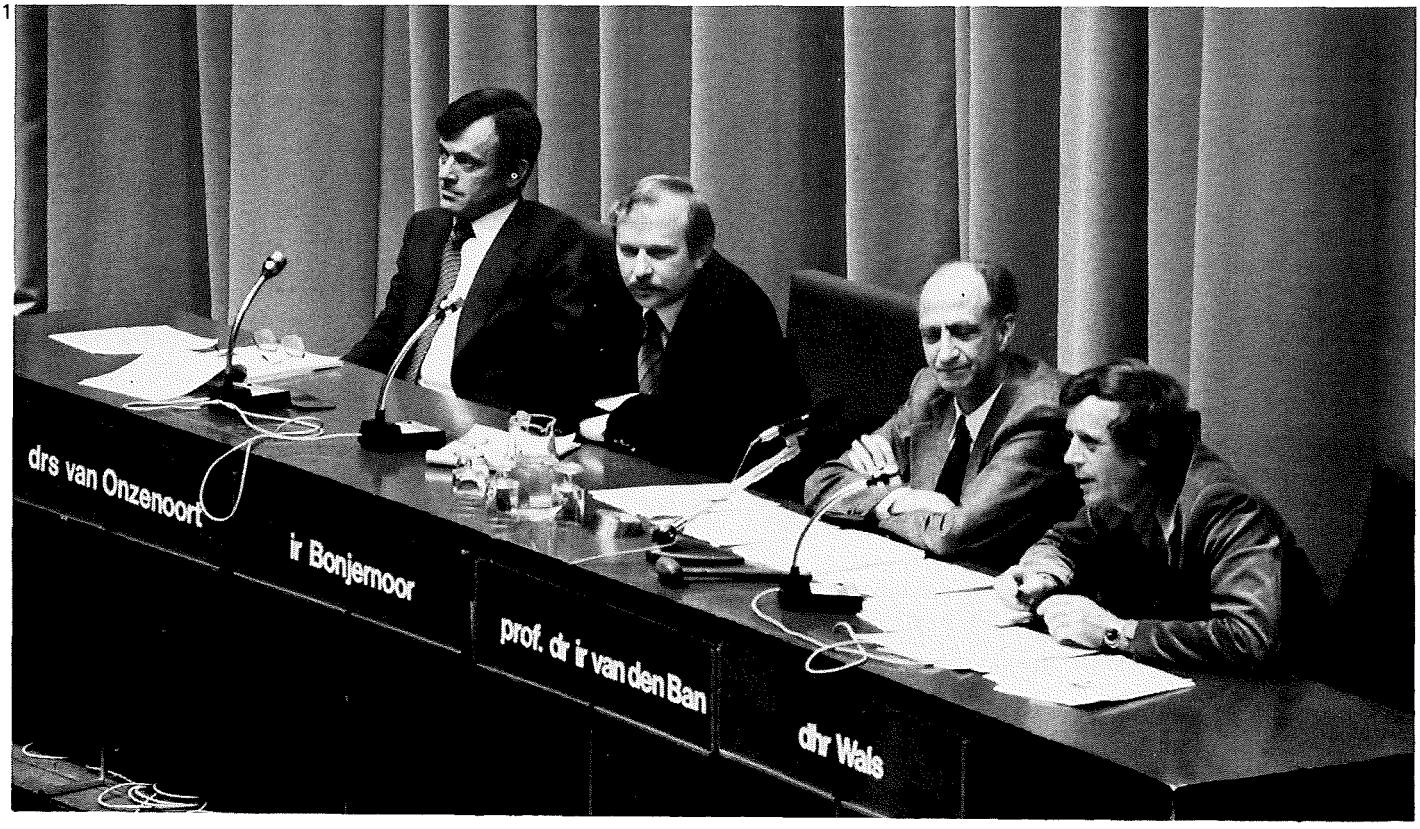
Dames en heren, in de wereld van de voorlichting worden termen nogal eens misverstaan. Begrippen als informatie, educatie, interpretatie en participatie laten zich gemakkelijk verkeerd gebruiken en hebben ook vaak voor verschillende mensen een verschillende inhoud. Gelukkig echter staan er vandaag enkele mensen klaar om ons gebruik en betekenis van deze termen wat meer op één noemer te brengen. De heer Bonjenoor bijvoorbeeld zal wat dieper in het begrip „interpretatie" duiken en de heer Wals zal het aan de hand van zijn ervaringen hebben over de educatie. Ik hoop dat zij in u een aandachtig gehoor zullen vinden en dat zij u zullen weten te prikkelen tot deelneming aan de forumdiscussie vanmiddag.

En dan hoop ik tot slot, dat deze dag er vooral toe zal bijdragen, dat er een betere onderlinge afstemming wordt bereikt van alles, wat èn overheid èn particulier initiatief aan voorlichting op het gebied van de openluchtrecreatie produceren.
Want, mijnheer Bloemers, ik ben het geheel met u eens, dat daar nog heel wat aan gedaan kan worden.

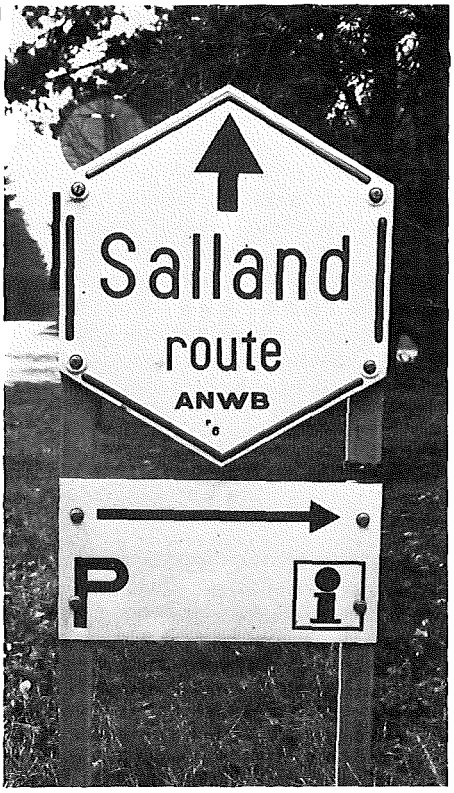
En hiermee verklaar ik gaarne de 15e ANWB-Recreatiestudiedag voor geopend.

Afb. 1: Op de onderstaande foto de drie inleiders van de ANWB-Recreatiestudiedag, de heren A. A. H. C. van Onzenoort, J. N. R. Bonjernoord en H. Wals (recht). Rechts naast de heer Wals forumleider prof. dr. ir. A. W. van den Ban. (Foto: ANWB, Den Haag).

1

Het beleid van het ministerie van CRM is erop gericht dat een ieder kan deelnemen aan openluchtrecreatie. Daarom moet het beleid ervoor zorgen dat er voor iedere recreant ruimte is en voorzieningen zijn en dat daarnaast een ieder kan komen tot een recreatief gedrag en kan kiezen uit het geheel van aanwezige ruimte en voorzieningen. Dit betekent dat een voorlichtingsbeleid noodzakelijk is, dat primair gericht moet zijn op het recreatief welzijn. De voorlichting dient daartoe plaats te hebben thuis en in de woonomgeving, onderweg en in het recreatiegebied. Dat betekent dan wèl, dat de voorlichting op deze drie plaatsen vanuit één totaal-visie en evenwichtig op elkaar afgestemd zal moeten worden gegeven.

1

Voorlichting op het gebied van de Openluchtrecreatie

drs. A. A. H. C. van Onzenoort,
Hoofd afdeling Behoefteraming en Programmering,
ministerie van CRM, Rijswijk

Mijnheer de voorzitter, dames en heren.
Zoals de heer Van Viegen in zijn openingswoord al naar voren bracht, stel ik in mijn inleiding de voorlichting aan de bevolking over de mogelijke recreatievormen en over de aanwezige recreatieruimte en voorzieningen aan de orde.
Aan de bevolking wil zeggen de actuele en potentiële recreanten, zowel dag- als verblijfsrecreanten (zowel de bevolking uit de eigen regio als de recreanten van elders).
Ik wil trachten *vanuit de invalshoek van het beleid* te schetsen:

— waarom OR-voorlichting noodzakelijk is;
— wat OR-voorlichting zou moeten inhouden;
— wat werkelijk gebeurt, wat er werkelijk gedaan wordt;
— wat in een voorlichtingsbeleid aangepakt dient te worden.

Aan het slot van mijn referaat wil ik even stilstaan bij het ten behoeve van het voorlichtingsbeleid noodzakelijk onderzoek.

Waarom voorlichting?
In de Memorie van Toelichting bij de begroting 1978 van het ministerie van CRM wordt (op pagina 32) opgemerkt:
„De bevordering van de mogelijkheden tot het deelnemen aan de verscheidenheid van vormen van recreatie is een doelstelling die de kern raakt van het beleid inzake de OR.
Het op basis van een vrije keuze kunnen deelnemen aan een verscheidenheid van vormen van recreatie, veronderstelt niet alleen de zorg voor het aanwezig zijn van een breed samengesteld geheel van recreatiefaciliteiten en de toegankelijkheid ervan, maar vooral ook de *bevordering van het vermogen van mensen* om een op de eigen situatie afgestemde *keuze* van recreatief gedrag te maken".
Dat is een hele mond vol.
Kort samengevat betekent dit:
Het beleid is erop gericht, dat een ieder kan deelnemen aan OR. Daarom moet het beleid ervoor zorgen dat, waar mogelijk, er voor iedere recreant ruimte en voorzieningen zijn en dat daarnaast — en niet in de plaats daarvan — een ieder kan komen *tot* een recreatief gedrag en kan kiezen *uit* het geheel van aanwezige ruimten en voorzieningen. Dit houdt in, dat binnen het OR-beleid naast een ruimtelijk- en voorzieningenbeleid ook een voorlichtingsbeleid noodzakelijk is. De voorlichting, die een bijdrage moet leveren tot de bevordering van het vermogen om te kunnen kiezen, dient dus duidelijk als een „eigen beleidsveld" gezien te worden.
Het is niet juist, zoals in een recensie op de Structuurvisie voor de openluchtrecreatie werd gesteld, dat het voorlichtingsbeleid een uitweg, een compensatie zou zijn voor het voorzieningenbeleid. De maatregelen uit de beide beleidsvelden vullen elkaar aan; ze zijn niet vervangbaar. Het voorlichtingsbeleid vormt een integrerend onderdeel van het totale OR-beleid. In de voorlichting is zowel sprake van kennisoverdracht als van vorming. Bij kennisoverdracht ligt het accent op het op de hoogte stellen van de mogelijke activiteiten en de aanwezige voorzieningen. Bij de vorming gaat het vooral om het ontwikkelen, het aankweken van een houding en een instelling die tot een grotere recreatieve belevingswaarde leidt en die tevens bijdraagt tot instandhouding van het recreatiemilieu.
Tegen deze achtergrond wil ik de doeleinden van het voorlichtingsbeleid als volgt omschrijven:
De hoofddoelstelling is „vergroting van de keuzemogelijkheden en vorming van de recreant". Dat wil zeggen: de voorlichting is primair gericht op het recreatief welzijn.
Daarnaast kunnen nog als subdoelstellingen worden genoemd:

1. Bescherming van de natuur, het landschap, het milieu. Immers, voorlichting draagt ertoe bij, dat recreanten zich zo weten te gedragen, dat minder of geen schade aan natuur en milieu wordt toegebracht.
2. Spreiding van de recreatiedruk. Voorlichting kan leiden tot een betere verdeling van de recreanten over de voorzieningen en de ruimte.
3. Rendementsverbetering. Voorlichting kan een meer optimaal gebruik van de voorzieningen helpen bewerkstelligen, waardoor het rendement van de overheidsinvesteringen wordt verbeterd.

De doelstellingen van de OR-voorlichting bepalen uiteraard in belangrijke mate het medium evenals de inhoud van het „voorlichtingsmateriaal". Wat de inhoud betreft, wil ik graag naar voren brengen, dat in algemene zin de OR-voorlichting naar mijn mening zowel algemeen informatief alsook meer educatief gericht moet zijn.
Onder algemeen-informatief versta ik die voorlichting, waarin het scala van mogelijke activiteiten en het geheel van de aanwezige voorzieningen wordt „aangeduid, genoemd". Met behulp van dergelijk overzichtelijk feitelijk voorlichtings-

materiaal tracht men de recreant wegwijs te maken, zodat hij een keuze kan doen.
De educatieve voorlichting geeft meer inhoudelijke informatie over de recreatiegebieden (bijvoorbeeld over flora en fauna) en tracht meer het gedrag te beinvloeden. In deze voorlichting komt het element „vorming" sterker naar voren en is er ook een grotere verbondenheid en betrokkenheid bij natuur en milieu. Als gevolg daarvan bestaat er een nauwe relatie tussen de educatieve OR-voorlichting enerzijds en de natuurbeschermingseducatie en de recreatieve vorming in het onderwijs anderzijds.
Het is gezien de beschikbare tijd helaas niet mogelijk nader op deze relaties in te gaan.

Hoe een OR-voorlichtingsbeleid eruit zou moeten en kunnen zien
Nu ik doelstellingen en inhoud van de voorlichting omschreven heb, wil ik gaarne mijn gedachten weergeven over hoe, meer in concreto, een OR-voorlichtingsbeleid eruit zou moeten en kunnen zien.
Ik neem hierbij als uitgangspunt, dat in het algemeen de recreant mijns inziens op drie momenten van het recreatieproces, als hij dat wil, over voorlichtingsmogelijkheden moet kunnen beschikken. Omdat deze drie momenten nauw samenhangen met de plaats waar de recreant zich dan bevindt, meen ik te mogen stellen, dat voorlichting dient plaats te hebben:

1. thuis en in de woonomgeving;
2. onderweg;
3. in recreatiegebied, ter plekke.

De voorlichting op deze drie plaatsen zie ik als een voorlichting in fasen.

Daarom zal er sprake moeten zijn van een „op elkaar voortbouwen en elkaar aanvullen". Dat betekent wèl, dat de voorlichting op deze drie plaatsen vanuit één totaalvisie gegeven dient te worden. Ik vraag mij af of dit in de praktijk inderdaad zo is, met andere woorden of de voorlichting op de genoemde plaatsen evenwichtig op elkaar is afgestemd.
Voor elk van de drie lokaties wil ik gaarne de volgende vragen onder de loep nemen:
— wat zou voorlichting moeten inhouden?
— wat wordt er op dit moment gedaan?
— welke beleidsaanbevelingen kunnen worden gegeven?

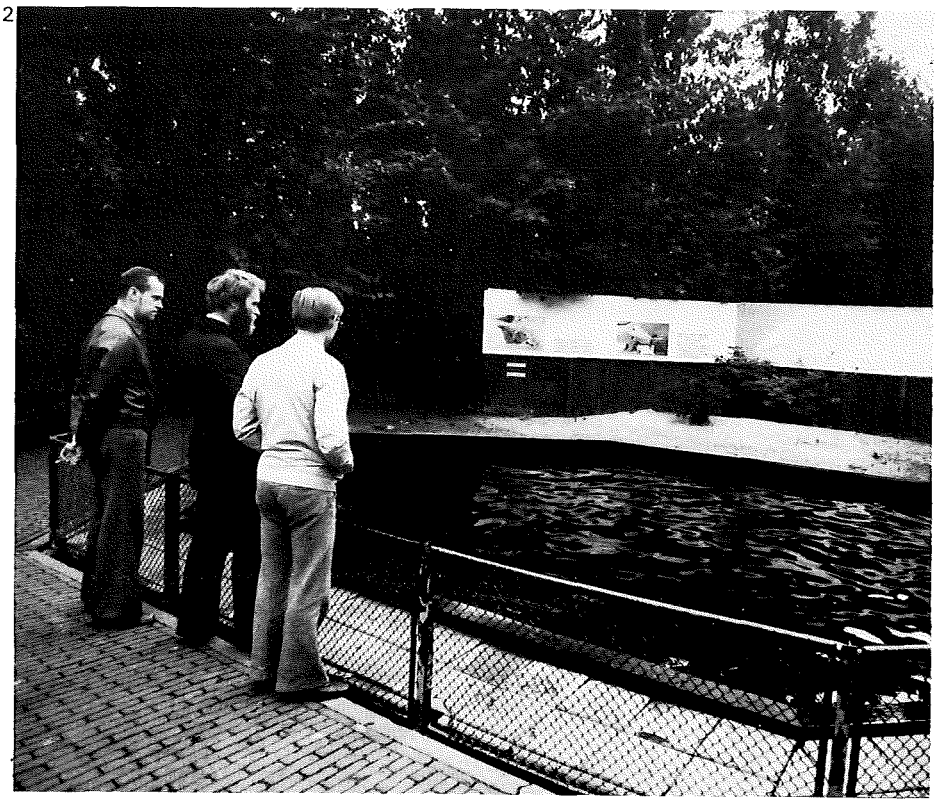
De voorlichting thuis en in de woonomgeving
Hieronder versta ik de al of niet gratis aan huis bezorgde voorlichting, alsmede de verkrijgbare voorlichting in de woonomgeving. Om tot een keuze van „activiteit en/of voorziening" te komen, dient mijns inziens de recreant thuis over voorlichtingsmateriaal te kunnen beschikken. De recreant zal in ieder geval in de gelegenheid moeten zijn om *thuis* de mogelijkheden te overzien en op basis daarvan *ook thuis* zijn keuze te kunnen maken. Daarvoor is nodig, dat hij in het bezit wordt gesteld van een gemeentelijk *overzicht* van de OR-voorzieningen in en in de omgeving van de woonplaats.

Dit zal overwegend informatieve voorlichting kunnen omvatten. Het overzicht zal aan gebruikswaarde winnen als de informatie langs twee ingangen verstrekt wordt, te weten langs de topografische èn de thematische weg. Veel recreanten vragen niet „waar wat is", maar „wat waar" gedaan kan worden.
Door aan het overzicht een regionale „recreatiekaart" toe te voegen, wordt de recreant op eenvoudige wijze tevens geïnformeerd over „de weg erheen, de bereikbaarheid en de situering van de OR-voorzieningen".
In het overzicht zal daarenboven kunnen worden weergegeven, waar nadere voorlichting verkrijgbaar is. Het blijkt nog altijd, dat er veel mensen zijn die niet weten, waar ze zich voor voorlichting op het terrein van de openluchtrecreatie kunnen vervoegen.
(Voorlichting dus over de voorlichtingsmogelijkheden.)

Omdat, zoals reeds gezegd, elk gezin over een dergelijk overzicht zou moeten kunnen beschikken, lijkt het mij gewenst dat dit in een bepaalde tijdsfrequentie gratis thuisbezorgd wordt. Met andere woorden: ik wil ervoor pleiten, dat dit overzicht daadwerkelijk bij de mensen wordt thuisgebracht. Zou dit laatste achterwege worden gelaten, dan ontstaat de situatie dat alleen de geïnteresseerden het in handen krijgen en dat de groepen in achterstandssituaties ervan verstoken blijven.
Vervolgens dienen er mijns inziens binnen de woonkern nog plaatsen of punten te zijn, waar de bevolking zich op *eigen initiatief of eigen verzoek* kan laten informeren over vooral de lokale en regionale recreatievoorzieningen. Op deze plaatsen zullen zich in het algemeen steeds twee soorten van bezoekers melden. Ten eerste zij die hun recreatiedoel al min of meer gekozen hebben en daarover nadere informatie wensen. Ten tweede zij die om welke reden dan ook nog geen keuze hebben kunnen of willen maken. Het accent, de primaire functie van de voorlichting op deze plaatsen zal op de nadere informatie moeten liggen.
De te verstrekken voorlichting zal naast algemeen-informatief in overwegende mate educatief gericht moeten zijn.
Als plaatsen waar deze voorlichting gegeven wordt of kan worden, kunnen in ieder geval worden genoemd:
— de gemeentelijke/regionale informatiecentra;
— de VVV- en ANWB-kantoren.
Na deze misschien wat summiere schets van wat „voorlichting thuis" zou kunnen of moeten omvatten, nu dan de blik gericht op de realiteit en op mogelijke beleidssuggesties.

Wat de bedoelde overzichten betreft, moet worden geconstateerd dat deze niet of nagenoeg niet in de door mij beschreven vorm bestaan. Er zijn wel gemeenten die aan nieuwe bewoners een documentatiemap aanbieden, waarin enige informatie over de recreatiemogelijkheden voorkomt en in een aantal gevallen is getracht om via de huis-aan-huis-bladen enigszins een dergelijk overzicht te presenteren. Ik denk aan de recreatiekaart van het gewest 's-Gravenhage en aan de recreatiekrant Utrecht. Het komt mij voor, dat de recreatieschappen en in nog sterkere mate de VNG, de

2

Afb. 2: Voorlichting over de natuur in de woonomgeving (Amstelpark, Amsterdam).

gemeentebesturen zouden moeten stimuleren om het door mij genoemde overzicht te doen samenstellen. Ik kan mij daarbij voorstellen, dat de presentatie van die recreatiemogelijkheden wordt opgenomen in een totaal overzicht van in de gemeente voorkomende sociaal-culturele, medische en onderwijskundige voorzieningen.
Ten aanzien van de OR-voorlichting in de directe woonomgeving valt mijns inziens het volgende te signaleren.
Er is in de loop der jaren door het particuliere initiatief veel voorlichtingsmateriaal ten behoeve van de recreanten tot stand gebracht. Als ik zie wat op de ANWB- en VVV-kantoren aanwezig is aan kaarten, autokaarten, toeristenkaarten, wandelkaarten, aan gidsen, routes, folders, brochures, plattegronden, magazines en boekwerken, dan is dat bepaald indrukwekkend.
En toch meen ik dat er nog manco's zijn. In het beschikbare voorlichtingsmateriaal komen de openluchtrecreatiemogelijkheden in het landelijk gebied nog niet voldoende naar voren. Als er al voorlichting over gegeven wordt, is deze naar inhoud in het algemeen te weinig educatief. De folders die van OR-projecten zijn gemaakt, hebben nog al eens het aanzien van een duur statussymbool en zij komen onvoldoende in handen van de recreanten. Dit laatste hangt mede samen met het feit dat de door mij genoemde lokaties waar voorlichting gegeven wordt, zich nog te weinig occuperen met de distributie van het OR-voorlichtingsmateriaal.
De huidige bijdrage van de VVV's aan het beschikbaar stellen van voorlichtingsmateriaal over OR-activiteiten en -voorzieningen aan de recreanten is niet optimaal. Dat valt mijns inziens te verklaren uit onder meer:

— de oorspronkelijke doelstelling van het VVV-wezen;
— het feitelijke werkterrein waarop VVV's opereerden.

De doelstelling in het verleden was in belangrijke mate gericht op het belang van de producent, reden waarom werving de hoogste prioriteit had.
Tevens was hiervan het gevolg dat van overheidszijde, met name van CRM, weinig heil gezien werd in het inschakelen van de VVV's voor OR-voorlichting.
De laatste jaren is sprake van een kentering. Er is bij de VVV's een proces van herformulering van de doelstellingen aan de gang.

Daarbij worden de VVV's primair op de consumenten gericht en secundair op de producenten. Het toeristische propaganda-maken is in toenemende mate een zaak van de ondernemers zelf geworden. Parallel daarmee richt de VVV zich thans steeds meer op de eigen lokale en regionale bevolking. In het werk van de VVV heeft een accentverschuiving plaats van een promotiebeleid naar een beleid van voorlichting, begeleiding van de bezoekers. Bovendien wordt meer en meer beseft, dat de draagkracht van de gebieden als een randvoorwaarde voor het voorlichtingsbeleid geldt.
De VVV's kunnen mijns inziens een grotere rol vervullen als er een nauwere samenwerking tot stand komt met gemeentelijke diensten voor sport en recreatie en de recreatieschappen.
In het bijzonder de samenwerking tussen de VVV's en recreatieschappen is nog te incidenteel. Niettemin zijn de mogelijkheden voor samenwerking in principe zeer groot. Regionale VVV's en recreatieschappen worden beide gevormd vanuit een samenwerking van gemeenten; soms bestrijken zij exact dezelfde of bijna dezelfde gemeenten.
Maar dan zullen de schappen actiever moeten worden met betrekking tot de voorlichting. Ik citeer in dit verband de Structuurvisie voor de Openluchtrecreatie:
„Teveel zijn de schappen nog gericht op het voorzieningenbeleid en komen andere onderdelen van het OR-beleid, zoals vorming en educatie, te weinig aan bod" (pagina 92).
Het lijkt mij van het grootste belang, dat in een goed overleg tussen de ANVV, ANWB en het zogenaamde OSO (Overleg Samenwerkingsorganen op het terrein van de Openluchtrecreatie) wordt nagegaan, hoe op korte termijn de VVV's en de ANWB-kantoren en de recreatieschappen optimaal tot samenwerking kunnen komen met betrekking tot de OR-voorlichting.

Rol van de media
In het kader van de „voorlichting thuis" wil ik heel in het kort ook de rol van pers, radio en t.v. belichten. De landelijke pers heeft met een te groot gebied en een te verspreide lezerskring te maken om veel te kunnen bijdragen aan de voorlichting over lokale en regionale OR-mogelijkheden.
De regionale pers is daarvoor uiteraard meer geschikt. Niettemin kan de landelijke pers mijns inziens een belangrijke functie in de voorlichting vervullen. Zij kan de lezer op landelijke schaal voorlichten over interessante recreatiegebieden en hem via informatieve en educatieve beschrijvingen bewust maken van de waardevolle kwaliteiten van die gebieden en van het belang van de instandhouding ervan. Het gaat hierbij niet om keuzeverruiming, maar veeleer om „blikverruiming".
De regionale pers kan de reeds aanwezige voorlichting over de lokale en regionale recreatiemogelijkheden aanvullen door daarover vooral actuele informatie te geven, bijvoorbeeld over evenementen of seizoengebonden activiteiten. Deze actuele informatie kan mijns inziens zeer wel gepaard gaan met het verstrekken van ook educatieve informatie.

Hoe is het feitelijk beeld?
Uit een twee jaar geleden met steun van CRM uitgevoerd onderzoek van de Nederlandse Stichting voor Statistiek blijkt dat aan het onderwerp recreatie en toerisme de meeste dagbladen (82%) een vaste rubriek wijden. De belangrijkste onderwerpen die in de vaste rubriek behandeld worden, zijn: beschrijvingen van *wandel- en fietstochten, algemene informatie, bezienswaardigheden* en *weekendtips.*
De vaste rubriek is niet de enige vorm waarin de *dagbladen* aandacht aan recreatie en toerisme wijden. Driekwart van de dagbladen met een vaste rubriek schenkt ook nog op andere wijze aandacht aan dit onderwerp: in speciale bijlagen, in bijdragen buiten de vaste rubriek om als onderdeel van de dagelijkse berichtgeving.

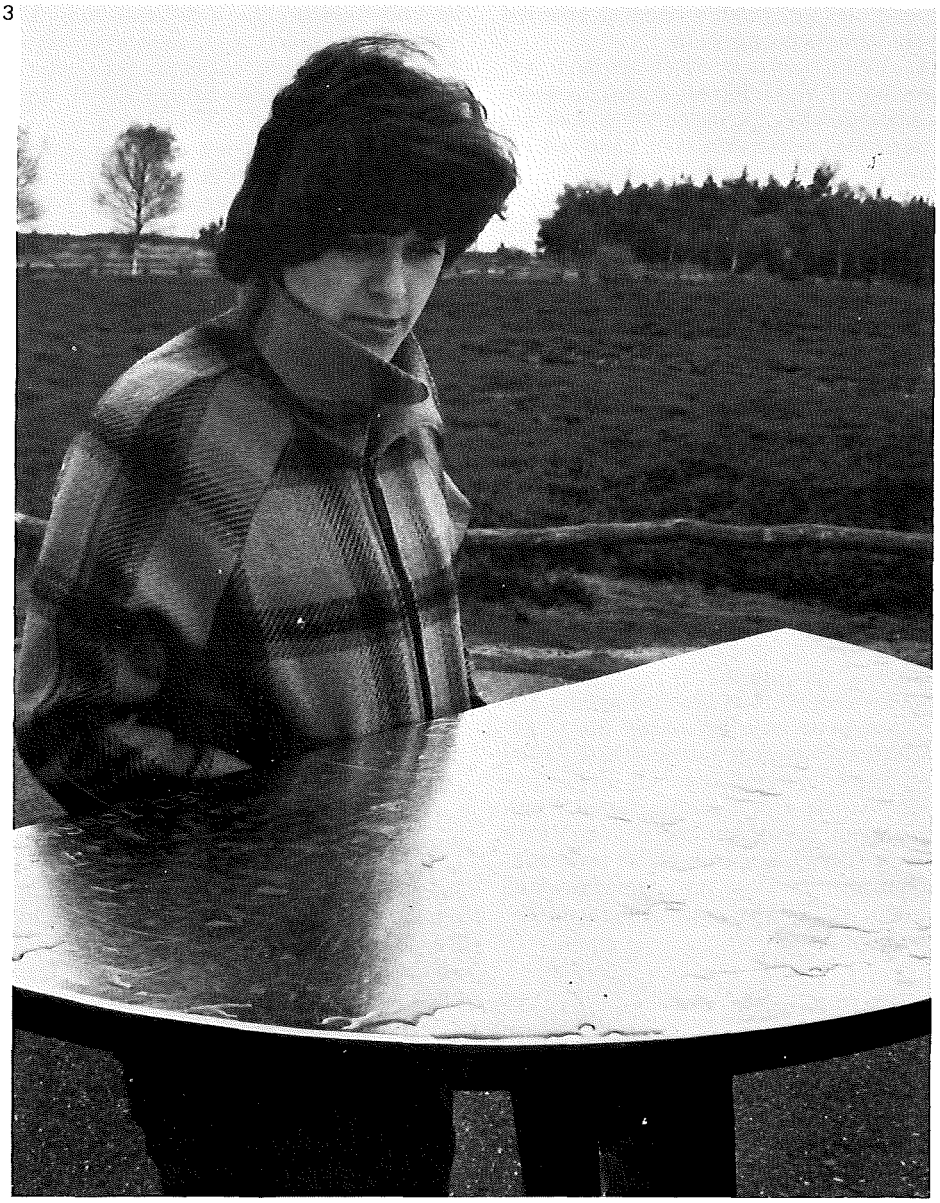
Het onderzoek toont ook aan, dat de voorlichting van de kant van de pers in belangrijke mate afhangt van de inbreng van de informatiebronnen zelf.

Voor radio en t.v. geldt min of meer hetzelfde als voor de landelijke pers.
In het bijzonder de televisie kan naar mijn mening op letterlijk beeldende wijze de mensen leren genieten van recreatiemogelijkheden, cultuurlandschappen, oude gebouwen enzovoorts in speciale programma's, maar ook verweven door andere programma's. Hierin kan veel stof worden verwerkt die de kennis van de mensen over recreatiemogelijkheden en verantwoord gebruik ervan verhoogt.
Radio en t.v. schenken op vele, nogal uiteenlopende wijzen aandacht aan de OR-voorzieningen. Uit het reeds genoemde in 1974 gehouden onderzoek blijkt, dat acht van de elf omroeporganisaties een vaste rubriek hebben, gewijd aan recreatie en toerisme. De omroepen stellen zich actief op met betrekking tot de informatieverzameling. De door hen hoogst gewaardeerde informatiebron is het persoonlijk contact met de informatiedragers, zoals VVV's, ANWB en NBT.
Het is tegen deze achtergrond, dat ik zou willen pleiten voor een intensiever contact tussen pers, radio en t.v. aan de ene kant en de desbetreffende overheden en particuliere organisaties aan de andere kant. In dat contact zou in het bijzonder nagegaan moeten worden, hoe door de televisie een nog grotere bijdrage aan met name de educatieve OR-voorlichting kan worden gegeven.

Voorlichting onderweg
Bij de voorlichting onderweg moet ervan worden uitgegaan, dat er naast een groep recreanten die thuis het recreatiedoel bepaald heeft, altijd recreanten zijn die op weg gegaan zijn zonder hun keuze gemaakt te hebben. Dit uitgangspunt stelt uiteraard eisen aan de voorlichting die onderweg beschikbaar moet zijn.
Het lijkt mij een goede zaak als er ten aanzien van de „recreanten zonder doel" naar gestreefd wordt hen op hun route zo snel mogelijk de gelegenheid te geven zich te kunnen laten informeren, zodat zij — indien gewenst — een doelkeuze kunnen maken. Deze voorlichting onderweg kan gegeven worden met behulp van:

— informatiepanelen,
— bewegwijzering.

3

Afb. 3: Oriëntatietafels kunnen de recreant ter plekke van dienst zijn.

Informatiepanelen hebben voor de voorlichting onderweg vooral een functie als zij geplaatst worden op parkeerplaatsen langs de uitvalswegen van steden.
Een paneel op die plaatsen dient de recreatiemogelijkheden van de streek, hun ligging en bereikbaarheid en wat er gedaan kan worden, weer te geven.

Keuze
Deze voorlichting kan de recreant-zonder-doel van dienst zijn bij de keuze en kan de doelgerichte recreant een steuntje in de rug geven of een soort controlepunt vormen gedurende de rit naar het gekozen object.
De bewegwijzering als middel tot voorlichting valt uiteen in de welbekende geografische bewegwijzering en de toeristische bewegwijzering, zijnde een speciale bewegwijzering naar belangrijke recreatie-objecten buiten de bebouwde kom.
Naar mijn mening zal de recreant zich zo lang mogelijk aan de hand van de geografische bewegwijzering moeten kunnen oriënteren. Dat betekent, dat de toeristische bewegwijzering in principe begint op het punt waar de geografische bewegwijzering de recreant in de steek laat.

Een bijzondere vorm van bewegwijzering zijn de toeristische routes. Doel van deze routes is niet het autorijden op zich te bevorderen, maar de recreant door middel van de route kennis te laten nemen van het landschap, bezienswaardigheden, openluchtrecreatievoorzieningen aan en langs de route. Dit doel wordt nagestreefd door de informatie op de routebeschrijving een educatief en tot uitstappen nodend karakter te geven.

Hoe is de huidige situatie met betrekking tot de voorlichting onderweg?
Informatiepanelen bij parkeerplaatsen op de uitvalswegen van grote steden komen bij mijn weten nog niet voor.
De stand van zaken bij de bewegwijzering naar recreatieprojecten is onoverzichtelijk. Verschillende organisaties (ANWB, VVV's, recreatieschappen, gemeenten, beheerders van attractiepunten) houden zich alle op hun eigen wijze bezig met bewegwijzering van OR-voorzieningen. Vaak is er sprake van niet-gecoördineerde initiatieven, experimenten en dergelijke.

Daardoor is een situatie ontstaan, waarin:

— steeds meer borden verschijnen die verwijzen naar toeristisch-recreatieve doelen binnen of aan de rand van steden;
— bepaalde OR-projecten in het landelijk gebied ten onrechte bewegwijzerd zijn;
— andere OR-projecten in het buitengebied op gebrekkige of onjuiste wijze bewegwijzerd zijn, bijvoorbeeld niet aansluitend op de geografische bewegwijzering;
— weer andere OR-projecten ten onrechte wel bewegwijzerd zijn.

Bovendien treedt ook nog een grote heterogeniteit in vorm, grootte en kleur van de borden of de wegwijzers op.
Wat de toeristische routes betreft het kan niet ontkend worden dat in veel gevallen de recreanten hun auto weinig of niet verlaten om van het omringende landschap te genieten. Sommige wegen hebben ook, mede door de toeristische route, een druk toeristisch verkeer gekregen dat in sommige gevallen afbreuk heeft gedaan aan het karakter van de route. In hoeverre de routes voor de recreanten doel op zichzelf zijn in plaats van middel tot het leren kennen van de omgeving, is onvoldoende bekend. In het algemeen geeft de routebeschrijving (op de achterzijde van de kaart of op een speciale folder) tamelijk gedetailleerde informatie over hetgeen langs de route kan worden gezien.

Wat het te voeren beleid met betrekking tot de voorlichting onderweg betreft, wil ik het volgende naar voren brengen.
Ten aanzien van de informatiepanelen op parkeerplaatsen bij de uitvalswegen van steden is het evident, dat hieromtrent overleg binnen de Rijksoverheid nodig is. Ik denk dan met name aan Rijkswaterstaat en het ministerie van CRM.
Ten aanzien van de bewegwijzering naar recreatieprojecten moeten er door de overheid en de desbetreffende particuliere organisaties stappen worden ondernomen om te komen tot een overzichtelijker en meer herkenbaar systeem. In verband daarmee dienen normen en richtlijnen te worden opgesteld met betrekking tot in aanmerking komende projecten, vormgeving, kleur en grootte van de borden, te gebruiken symbolen.

Wat de toeristische routes betreft, merk ik op dat het huidige net zeker niet verder uitgebreid moet worden. Een aantal toeristische routes zou verkleind moeten worden om de recreant onderweg meer tot uitstappen te stimuleren.
Opheffing van sommige routes moet mijns inziens niet uitgesloten worden geacht.
Het educatieve karakter van de routebeschrijvingen zou bij verkleining van de routes wellicht kunnen worden versterkt.
Voorzover daaraan behoefte bestaat kunnen, mede in het licht van de uitbreiding van het fietspadennet, nieuwe fietsroutes worden uitgezet.

4

Afb. 4: Gemarkeerde wandelroutes vergemakkelijken de keuze van de recreant ter plaatse. (Foto's: Thijs Tuurenhout, ANWB).

De voorlichting ter plekke (ter plaatse)
De voorlichting aan de recreant in het recreatiegebied is erop gericht achtergrondinformatie te geven over de aard, het ontstaan en de historie van het betreffende gebied, vooral met betrekking tot de daarin voorkomende natuur- en cultuurwaarden. Daarbij kan de recreant tevens attent gemaakt worden op de menselijke verbondenheid met het gehele leefmilieu.
Voorlichting ter plekke kan een redelijk gedetailleerd karakter hebben door de beperkte omvang van het gebied, waarop zij betrekking heeft. De educatieve waarde kan hoog zijn, omdat de voorlichting die geboden wordt, in de directe woonomgeving kan worden ervaren en daardoor beter begrepen. De voorlichting in het recreatiegebied kan worden gegeven in de vorm van:

a. informatiepanelen,
b. bewegwijzering,
c. bezoekerscentra,
d. rondleidingen en excursies,
e. recreatiewerk.

Wanneer in één recreatiegebied deze vormen tegelijk voorkomen spreekt het vanzelf, dat de voorlichting vanuit een totaal-conceptie moet worden gevoerd, zodat sprake is van een goede onderlinge afstemming en een evenwichtige spreiding over het recreatiegebied.

De voorlichting via panelen is nog weinig toegepast. Op enkele plaatsen wordt momenteel geëxperimenteerd met informatiepanelen ter plekke.
Langs de Salland-route zijn met subsidie van CRM door de ANWB in samenwerking met de recreatiegemeenschap Salland op daartoe geschikte punten panelen geplaatst met informatie over het landschap en de folklore.
In de boswachterij Hooghalen wordt de wandelaar op het zogenaamde Melkwegpad — in aansluiting op de in het terrein staande telescopen — een indruk gegeven van het melkwegstelsel. Er is een wandelroute met modellen op schaal met daarbij informatieborden en modellen, waarmee de bezoeker zelf kan „ervaren" hoe bijvoorbeeld een parabolische geluidsspiegel werkt. Het educatieve karakter van de „information on the spot" komt in het voorafgaande sterk naar voren.

Bewegwijzering ter plekke heeft plaats bij het uitzetten van wandel- en fietsroutes en natuurpaden.
Gesteld mag worden, dat in de boswachterijen en vele natuurterreinen en cultuurlandschappen sprake is van een weloverwogen bewegwijzering. Het hier gevoerde beleid zal voortgezet moeten worden.
Mede op basis van een evalutatie van de experimenten zal op korte termijn inhoud gegeven dienen te worden aan een geregeld beleid met betrekking tot de informatiepanelen.

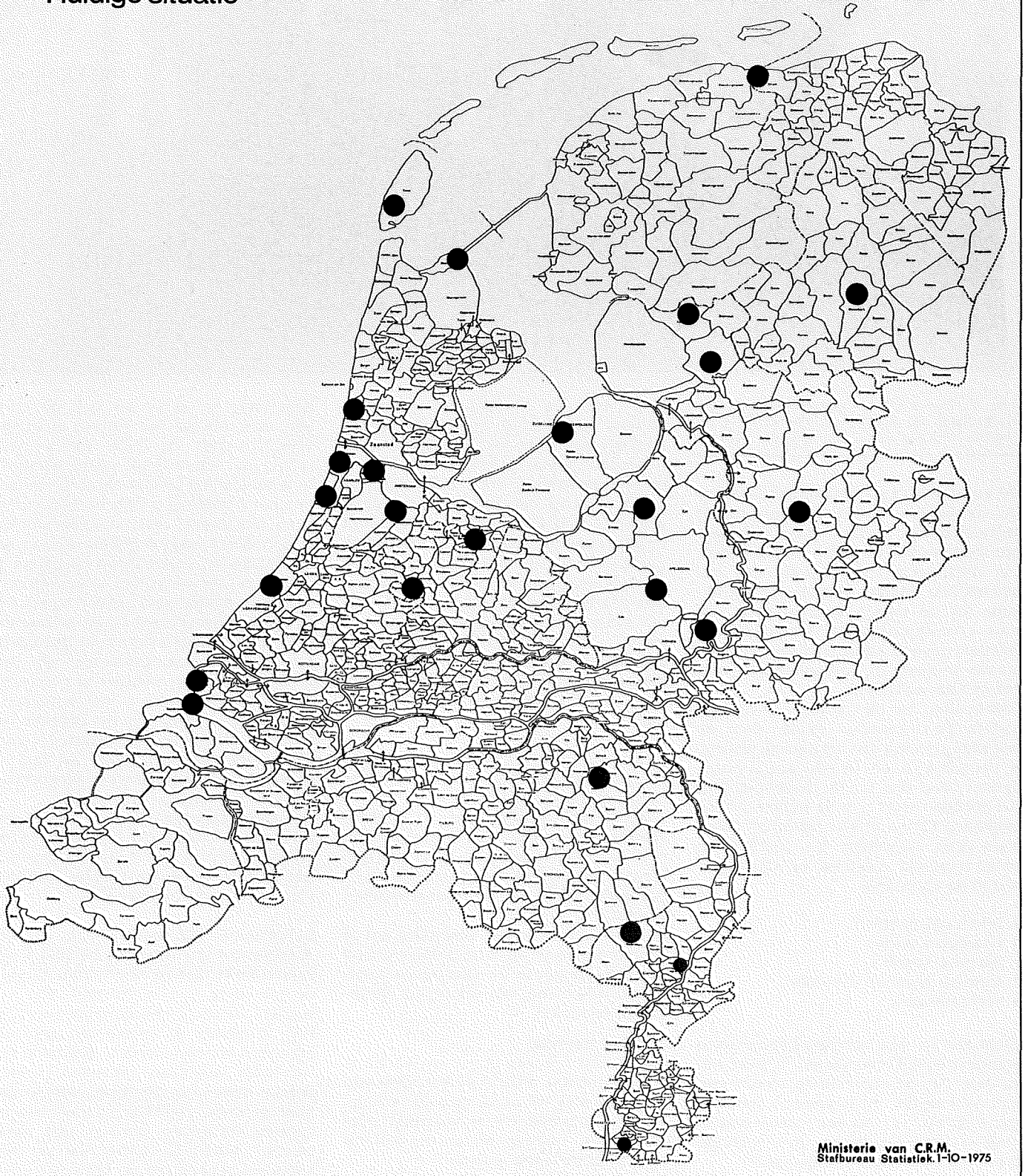
Bezoekerscentra
Onder een bezoekerscentrum versta ik een gebouwtje, waarin de bezoeker van een recreatie- of natuurgebied (achtergrond)-informatie wordt verstrekt over de natuur, cultuur en/of de historie van het betreffende gebied.
De bezoeker krijgt aan de hand van illustratiemateriaal meer gedetailleerde informatie over het karakter, ontstaan en dergelijke van het gebied, zodat hij — door het gebied trekkend — meer leert zien en beleven. Een bezoekerscentrum heeft derhalve een belangrijke educatieve waarde, zeker als aan de hand van concrete in het terrein zichtbare verschijnselen de hele mens-milieu relatie aanschouwelijk wordt gemaakt.
In tegenstelling tot een natuurhistorisch museum informeert een bezoekerscentrum uitsluitend over onderwerpen die buiten direct waarneembaar zijn en bevat het slechts voorbeelden van bepaalde zaken en geen collecties. In wisselexposities kan aangehaakt worden bij actuele situaties, bijvoorbeeld bij de seizoenen.
Daar een bezoekerscentrum beoogt de recreatieve belevingswaarde van het trekken door een natuur- of recreatiegebied te vergroten, is het bezoekerscentrum op zichzelf niet het doel van het bezoek, maar is het een startpunt voor verder terreinbezoek. Men zal dus bij voorkeur eerst het centrum aandoen en pas daarna het terrein in gaan.
Het spreekt vanzelf, dat een bezoekerscentrum er mede toe bijdraagt dat de recreant zich in overeenstemming met het karakter en de natuurlijke waarden van het terrein zal gedragen.

Behalve als informatiebron is het bezoekerscentrum eveneens bij uitstek geschikt om te dienen als instrument voor de geleiding van recreanten. Dat wil zeggen, dat door een gerichte voorlichting te geven, de recreanten gespreid en geleid kunnen worden. Bepaalde bijvoorbeeld kwetsbare gebieden kunnen vrijwel buiten de aandacht worden gehouden; andere plekken die meer bezoek kunnen verdragen, kunnen wat meer belicht worden. Bovendien kan de persoonlijke benadering de bezoeker meer motiveren. Het is een groot voordeel, dat in een bezoekerscentrum de bezoeker min of meer persoonlijk kan worden voorgelicht!

Bezoekerscentra zijn tot nu toe tot stand gebracht verspreid over het hele land

BEZOEKERSCENTRA

Huidige situatie

met concentraties in Noordwest-Overijssel, op de Veluwe, in de regio Hilversum-Amsterdam, langs de Noord- en Zuidhollandse kust en (inclusief een paar kleinere centra) in Limburg. Er zijn thans 25 bezoekerscentra (zie pagina 12); daarnaast is er een aantal natuurhistorische musea die min of meer het karakter hebben van een bezoekerscentrum. In de drie Noordelijke provincies komen weinig centra voor, evenmin als in het Gelders-/Zuidhollands rivierengebied, Utrecht, Noord-Brabant en Zeeland. De kaart op pagina 12 toont de spreiding. Van een samenhangend Rijksoverheidsbeleid met betrekking tot situering, inrichting en beheer is tot nu toe onvoldoende sprake!

Bij de totstandkoming van bezoekerscentra in de toekomst zal men wel degelijk uit moeten gaan van een geïntegreerd beleid. Overwegingen van stimulering van openluchtrecreatie, optimaal gebruik van voorzieningen, verhoging van de belevingswaarde van natuur en landschap en stimulering van natuurbehoud door het propageren van een verantwoord gedrag, moeten hand in hand gaan.
Men zal moeten streven naar een landelijke spreiding over de zich voor vestiging van een bezoekerscentrum lenende gebieden op grond van duidelijk vastgelegde kriteria. Het bepalen van deze „kriteria en gebieden" is geenszins een eenvoudige zaak.
Op basis van enkele mogelijke kriteria wil ik een indicatie geven, hoe een landelijk spreidingsnet er uit zou kunnen zien. Stel, dat als kriterium zou gelden, dat bezoekerscentra aanwezig dienen te zijn in de voorgestelde nationale parken en nationale landschapsparken, dan zou dat leiden tot het kaartbeeld op pagina 14. Het houdt in een uitbreiding met 24 bezoekerscentra. Stel, dat daarnaast ook als kriterium zou worden gehanteerd, dat bezoekerscentra op hun plaats zijn in:
— enkele boswachterijen, groter dan 1000 ha;
— enkele natuurgebieden van nationale betekenis, groter dan 500 ha;
— enkele qua karakter en omvang met een nationaal landschapspark vergelijkbare gebieden (Veenweidegebied, Rivierengebied);
— enkele gebieden met grote cultuurtechnische- en/of waterstaatswerken (Deltawerken, IJsselmeerpolders, Lauwerszee);
— de „grote" recreatiegebieden; Spaarnwoude, Midden-Delfland, Twiske, Grevelingen;
— enkele recreatieprojecten, gelegen in natuur- en/of cultuurhistorisch interessante gebieden.

Kortom, als in een selectie uit de genoemde gebieden eveneens bezoekerscentra op hun plaats zouden zijn, dan ontstaat het indicatieve kaartbeeld, op pagina 15, waarin sprake is van 67 bezoekerscentra, inclusief de bestaande centra. En het gaat hier dan alleen nog om bezoekerscentra waarin de Rijksoverheid — gelet op de gebieden waarin zij zijn gelegen — op een of andere wijze geïnteresseerd is.
Ik hoop, dat ik met deze proeve tot het bepalen van „kriteria en gebieden" duidelijk heb gemaakt, dat overleg binnen de Rijksoverheid en tussen het Rijk en de desbetreffende lagere overheden en particuliere organisaties, dringend geboden is, wil er althans in de toekomst van een verantwoord spreidingsbeleid met betrekking tot de bezoekerscentra gesproken kunnen worden. Voorts wil ik erop wijzen, dat bij een kwalitatief goed functioneren van een bezoekerscentrum de beheerslasten hoog zijn, ook al worden vrijwilligers ingeschakeld.
Alvorens tot bouw wordt overgegaan zal mijns inziens een goed beheer gegarandeerd moeten zijn. Het Rijk kan daarin helaas nog niet subsidiëren.

Openstellingsbeleid
De laatste opmerking met betrekking tot bezoekerscentra: ik wil hier graag pleiten voor een beter „openstellingsbeleid"! Door beheerders van recreatievoorzieningen worden op veel plaatsen ook excursies en rondleidingen georganiseerd als middel om de recreant wegwijs te maken en hem meer te doen beleven.

Genoemd kunnen worden: excursies van IVN, rondleidingen door terreinen van SBB, enzovoorts. Dergelijke activiteiten kunnen plaatshebben vanaf een vast startpunt bij het terrein maar ook bijvoorbeeld vanuit een bezoekerscentrum.

De laatste vorm van voorlichting en begeleiding ter plekke waarbij ik even stil wil staan, is het recreatiewerk. Recreatiewerk wordt veelal omschreven als een tegemoetkomen aan de niet-materiële behoeften in de recreatie-situatie.
Doel ervan is het bewustmaken van de eigen behoeften en het leren hanteren van de mogelijkheden tot recreatie. Bij recreatiewerk wordt een veelzijdig pakket aan activiteiten gehanteerd, variërend van speelse vormen van bewegen, speurtochten, spel-instuiven enzovoorts tot allerlei vormen van expressie. Het ontwikkelen van creativiteit en vaardigheid bevordert, dat de recreant de recreatiemogelijkheden en -voorzieningen beter gaat benutten. Anderzijds betekent recreatiewerk een kwaliteitsverbetering van het aanbod.
Op regionaal en nationaal niveau zijn diverse organisaties actief in het recreatiewerk.

Het Nederlands Centrum voor Recreatiewerk fungeert als coördinerend en stimulerend instituut voor het recreatiewerk in het veld. Het NCR-werk is mogelijk gemaakt door een experimentele subsidie van het ministerie van CRM; het recreatiewerk in het veld wordt mogelijk gemaakt door bijdragen van de ondernemer, overheidssubsidies aan instellingen en overigens een zeer bescheiden bedrag aan deelnemersgelden welke redelijkerwijs aan recreanten gevraagd kunnen worden.
De overheid hecht grote waarde aan het recreatiewerk als middel om recreanten voor te lichten en te begeleiden. Momenteel heeft overleg plaats tussen het ministerie van CRM en NCR over de wijze waarop het recreatiewerk het beste kan worden opgezet en gefinancierd.

Onderzoek op enkele probleemvelden
Om tot een goed onderbouwd voorlichtingsbeleid te komen is het mede noodzakelijk onderzoek te doen instellen op onder andere de volgende probleemvelden.

Afb. 6: Bezoekerscentra vervullen een belangrijke educatieve waarde.
(Foto: Thijs Tuurenhout, ANWB).

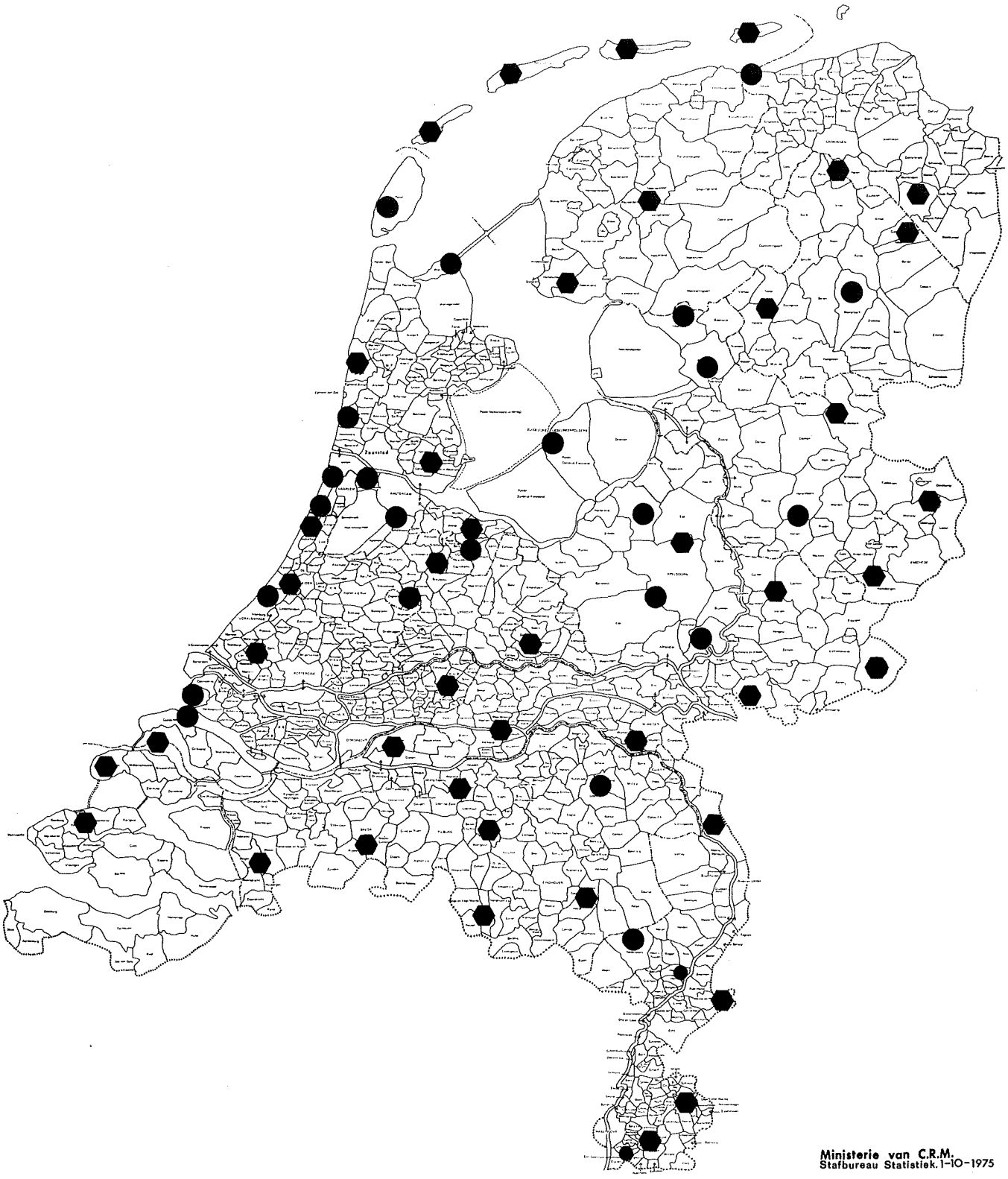
6

ALTERNATIEF 1

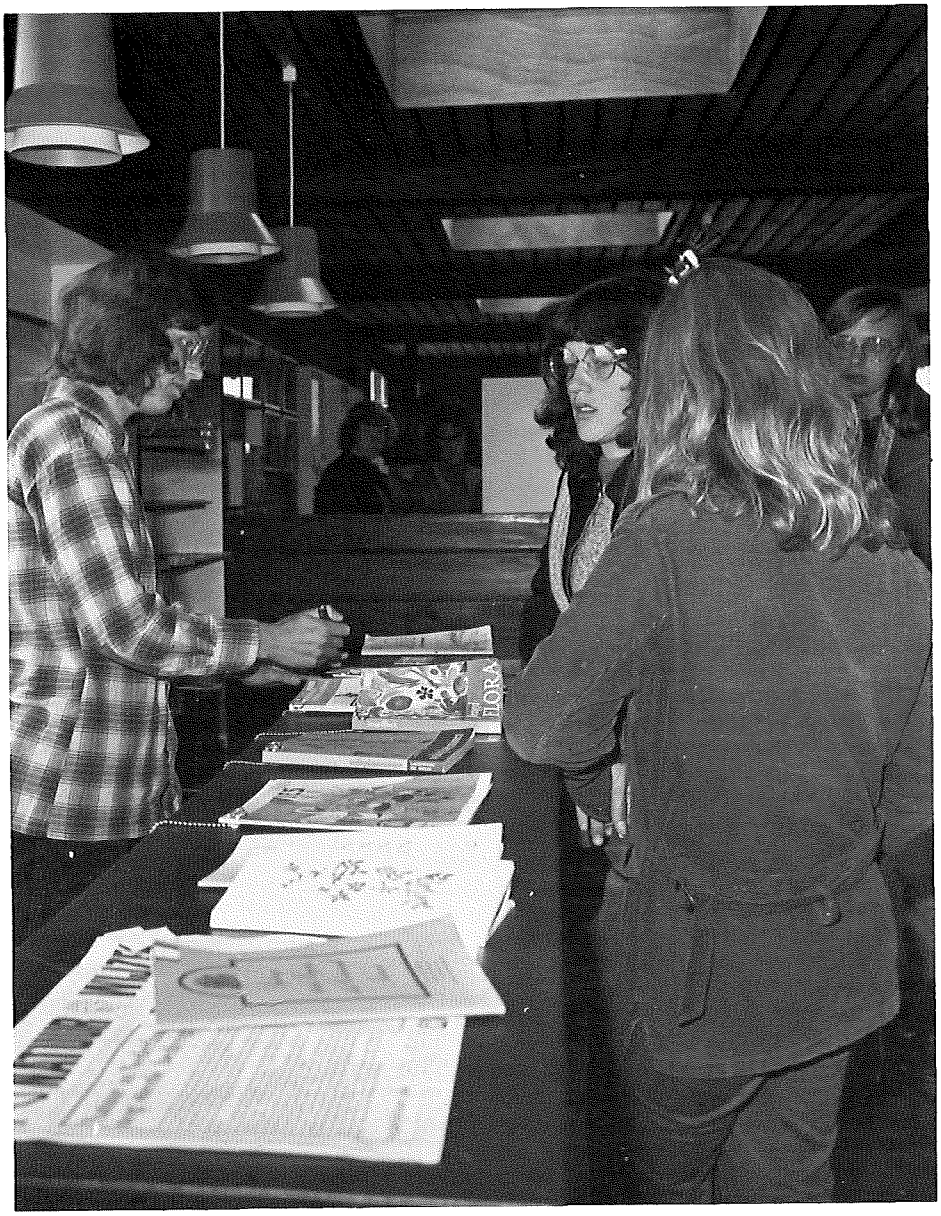

ALTERNATIEF 2

Ministerie van C.R.M.
Stafbureau Statistiek. 1-10-1975

9

Afb. 9: Interieurfoto van een bezoekerscentrum. In dit geval het bezoekerscentrum in De Weerribben, Oldemarkt. (Foto: Joop Janssen).

Ten eerste onderzoek naar de wensen en behoeften van de recreanten aan voorlichting.
Hierbij gaat het om vragen als:
— welke voorlichting is gewenst, dat wil zeggen van welke inhoud en over welke voorzieningen binnen welke actieradius?
— in welke vorm is de voorlichting gewenst?
— op welke momenten of plaatsen is beschikbaarheid van voorlichting gewenst?
Dergelijk onderzoek naar de wensen van de recreanten dient mijns inziens gepaard te gaan met onderzoek naar het actuele gebruik van de bestaande voorlichtingsmogelijkheden door de recreanten. Ik denk hierbij aan vragen als:
— wie bezoeken VVV- en ANWB-kantoren? Hoe groot is die groep?
— wie maken gebruik van het voorlichtingsmateriaal thuis, wie van de mogelijkheden onderweg en ter plekke?

Een tweede probleemveld, waarop naar mijn mening onderzoek dient plaats te hebben, heeft betrekking op de aard, de kwaliteit en de kwantiteit van het huidige voorlichtingsmateriaal.
Vragen die hierbij aan de orde komen, zijn:
— in hoeverre komt de bestaande voorlichting overeen met de gestelde doeleinden van het voorlichtingsbeleid?
— in hoeverre is zij gericht op vorming ofwel kennisoverdracht?
— in welke mate heeft zij betrekking op activiteiten ofwel voorzieningen?
— in hoeverre zijn de voorlichting thuis, onderweg en ter plekke op elkaar afgestemd?

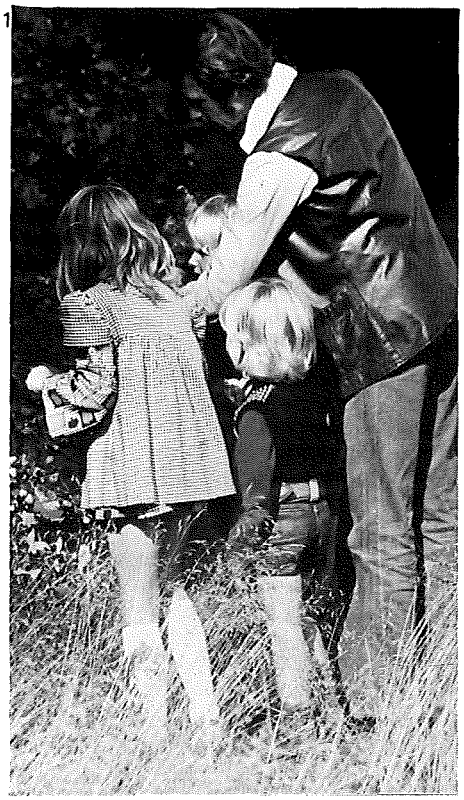
Een derde probleemveld geldt het effect van de voorlichting. Ik wil er hierbij met nadruk op wijzen, dat het onderzoek naar de effecten betrekking dient te hebben op de kwantitatieve gevolgen (de mate van bezoek of deelneming) en op de kwalitatieve effecten, dit wil zeggen de invloed op het gedrag, ofwel de wijze van gebruik van de recreatiemogelijkheden. Speciaal wil ik in dit verband noemen het effect van de voorlichting op het bezoek van „natuurgebieden" en op het gedrag en de houding van de recreanten ten opzichte van „natuur en milieu". Het is duidelijk, dat naast de voorlichtingsactiviteiten nog andere, soms invloedrijke, factoren het gedrag van de recreanten bepalen. Daarom mag van voorlichting niet alle heil verwacht worden. Ik zeg dit, omdat er mijns inziens te vaak een ongefundeerd optimisme bestaat omtrent de effecten van de voorlichting.

Bij het nader bepalen van de terreinen, waarop het onderzoek zich moet richten, kan naar mijn mening het best uitgegaan worden van het onderscheid tussen de voorlichting thuis, onderweg en ter plekke.
Bij wijze van voorbeeld noem ik onderzoek:
— naar het effect van de voorlichting thuis.
Wat is effect van de voorlichting via ANWB- en VVV-kantoren?
— naar het effect van de voorlichting onderweg.
Wat betekenen de toeristische auto- en fietsroutes? (naast de aantallen recreanten vooral de wijze van gebruik).
— naar het effect van de voorlichting ter plekke.
Wat betekent information on the spot?
Wat is het effect van bezoekerscentra?

Uiteindelijk gaat het bij het effectenonderzoek om de vraag, in hoeverre de verschillende vormen van voorlichting bijdragen tot het bereiken van de gestelde beleidsdoelen, met andere woorden: het gaat om de vraag naar de meest doeltreffende voorlichtingsinstrumenten.
Experimenten zouden hiertoe door middel van onderzoek geëvalueerd moeten worden.
In nauwe samenhang daarmee dient onderzoek te worden gedaan naar de efficiency bij het gebruik van de verschillende voorlichtingsinstrumenten. Dit impliceert onderzoek naar „de hoeveelheden", waarmee in de voorlichting wordt gewerkt. Wordt er over bepaalde zaken teveel of te weinig voorlichting gegeven?
Is er op bepaalde onderdelen wellicht eerder sprake van een voorlichtingsvervuiling in plaats van een voorlichtingstekort?

Het is mij bekend dat op een enkel van de nu genoemde terreinen in het verleden al wel eens onderzoek heeft plaatsgehad en dat nog onderzoek lopend is. Zo zal binnenkort door de afdeling Recreatie-onderzoek van SBB het rapport worden gepubliceerd over een onderzoek naar onder meer het effect van bezoekerscentra op het recreatiegedrag. Het is naar mijn mening noodzakelijk, dat voor het totale terrein van de recreatievoorlichting één consistent onderzoeksprogramma wordt opgesteld en tot uitvoering gebracht.
Ik wil besluiten met wederom vast te stellen, dat hier een taak ligt voor zowel de particuliere organisaties als voor de overheid.

De invloed van de recreatie op bossen en natuurgebieden werd aanvankelijk gereguleerd door het opleggen van beperkingen aan de recreant. Daarna deden begrippen als zonering en recreatiegeleiding met de daarbij behorende voorzieningen hun intrede. De huidige inzichten geven aan dat aan de recreatiegeleiding het ontwikkelen van de milieu-interpretatie zou moeten worden toegevoegd. Om dit duidelijk te maken zouden we het best naar een bos of een ander natuurgebied kunnen gaan, aldus de heer Bonjernoor, maar dat kan nu eenmaal niet. Wel heeft hij — na zijn inleiding — door middel van een klankbeeld zo goed mogelijk laten zien wat milieu-interpretatie is. In dit artikel zijn uit dat klankbeeld enkele afbeeldingen opgenomen.

1

Van grijpen naar begrijpen

ir. J. N. R. Bonjernoor,
Hoofd Afdeling Recreatie
Staatsbosbeheer, Utrecht

Ik zie wat ik zie — ik hoor wat ik hoor — ik voel wat ik voel — ik ruik wat ik ruik, maar wat zie ik, wat hoor ik, wat voel ik en wat ruik ik?
Is dat hetzelfde wat u ziet, hoort, voelt of ruikt?
Met deze woorden begin ik het verhaal over milieu-interpretatie.
Wat is milieu-interpretatie, voor wie is het bestemd, wat moet er geïnterpreteerd worden, hoe wordt het gedaan en waarom - is - dat - allemaal - nou - zo - nodig?

Interpretatie meer dan informatie

Om met de laatste vraag — waarom dat allemaal nou zo nodig is — te beginnen, wil ik u er op wijzen dat veel Nederlanders, onder wie velen van ons, wonen in ommuurde steden, waaruit de natuur bijna geheel is verdreven. In deze steden leven wij achter de barrières van onze eigen vooroordelen, onze eigen angsten en onze neiging ons vast te klampen aan het bekende.
Als gevolg daarvan blijft onze ervaring met de natuur meestal beperkt tot een haastige blik over die barrières.
Vreemd genoeg blijft het waar dat wij, wat we ook doen, ons toch niet los kunnen maken van de onvermijdelijkheid van de natuurlijke processen. We bestaan als wezens in afhankelijkheid van de natuurlijke kringloop van lucht, water en aarde en de stroom van energie van de zon.
De muren die we zelf hebben opgericht, sluiten de natuur niet uit; wat zij alleen maar doen is ons gevangen houden en belemmeren dat we genieten van hetgeen buiten deze muren is.
Om deze muren geheel of gedeeltelijk te slechten, is het nodig de persoonlijke relatie met de natuur te doen herleven en de interrelaties tussen de mens en de natuur te verklaren. Daardoor zullen de barrières, die nu de mens ervan weerhouden in harmonie met de natuur te leven, worden verkleind.
Om dit te bereiken kunnen we gebruik maken van bepaalde technieken teneinde de mens weer dichter bij de natuur te brengen, waarbij het zintuigelijk contact wordt ingepast in een raamwerk van ervaring en rechtstreekse waarneming. Een belangrijk element van deze benadering is de ontmoeting door interpretatie.

Door het inspelen van alle zintuigen is interpretatie meer dan informatie. De informatie kan op barrières wijzen, maar ze meestal niet verwijderen. De informatie maakt veel gebruik van woorden, maar woorden zijn niet de geluiden die wij om ons heen horen; een woord is slechts de naam van die geluiden. Iemand zei eens heel treffend: „Wij zijn meer gaan houden van de uitdrukking van de werkelijkheid dan van de werkelijkheid zelf".
Naar aanleiding van deze uitspraak vraag ik me af, wat de invloed is van de werkelijk prachtige natuurfilms die regelmatig op de televisie verschijnen. Brengen zij ons dichter bij de natuur of werken zij eraan mee ons meer van de uitdrukking van de werkelijkheid te laten houden dan van de werkelijkheid zelf? Ik geef u daar geen antwoord op. Denk er maar eens over na.

De interpretatie richt zich niet uitsluitend op verbale verklaring van de omgeving. We worden al genoeg gebombardeerd met woorden en beelden, die als substituut van de werkelijkheid worden gebruikt. En we hebben angstig weinig tijd om de steeds groeiende stroom van gegevens te verwerken. Zoals elk organisme trekken we ons terug, wanneer de toevloed van prikkels te groot wordt; helaas vergeten we vaak om weer te voorschijn te komen.
We sluiten ons af van de natuurlijke kringloop in plaats van er in mee te gaan; we kruipen weg achter staal en beton. We kijken naar onze natuurlijke oorsprong door dikke lagen glas.
We voegen laag op laag toe aan onze beschermende barrière, omdat we vergeten zijn hoe we ànders zouden kunnen leven. We hebben het volledig gebruik van onze zintuigen opgeofferd en daarmee ook het genieten van de natuur en dat alles ter wille van een veilige, kunstmatige wereld, die ons niet vraagt om na te denken over de zin van de natuur. Een dergelijk leefklimaat biedt een verontschuldiging voor het ontbreken van gevoel voor de natuur.

Om dit alles te doorbreken is een frisse aanpak nodig, waarbij het benoemen van een onderwerp niet genoeg is — zelfs het beschrijven ervan schiet nog ver te kort. Om door de barrières heen te breken, om de mens weer te betrekken bij de natuurlijke processen, is het volledig gebruik van de zintuigelijke waarneming en de zintuigelijke beleving van groot en essentieel belang. Het klinkt u misschien merkwaardig in de oren als ik zeg dat, indien het onderwerp iets is om naar te kijken, het individu dan geholpen moet worden in het leren ruiken met de ogen of, als het iets is om te voelen, hij moet leren horen met zijn handen of, wanneer het iets is om te doen, hij er toe gebracht moet worden het beeld te vormen dat nodig is om zichzelf in samenhang met

het geheel te plaatsen.
Dit klinkt erg onwaarschijnlijk, maar het wordt u misschien duidelijk wanneer ik u zeg, dat we nog wel kunnen proeven met onze ogen; het symptoom dat daarbij optreedt, is het water in de mond.

Tot zover iets over het wezen en de achtergronden van de milieu-interpretatie, een vakgebied dat sinds 1926 in de Verenigde Staten is ontwikkeld. Een vakgebied dat in Engeland en Schotland sinds 1967 is ontwikkeld en dat nu op het vasteland van Europa als vakgebied naar ik hoop, in de kinderschoenen komt te staan.

Milieu-interpretatie in Nederland
Wat betekent dit voor de Nederlandse situatie?
Om daarop te kunnen antwoorden ga ik even terug naar de inleiding van de heer Van Onzenoort. Daarin werd onder andere gesteld, dat het publiek door de voorlichting — hetzij thuis, hetzij in de woonplaats, hetzij ter plekke — gewezen kan of moet worden op de recreatie-mogelijkheden en soms op de beperkingen of ook wel op de onmogelijkheden.
Door deze voorlichtingsactiviteiten gaat een deel van de Nederlandse bevolking op stap en komt als bezoeker naar het object van zijn of haar keuze. In het kader van deze inleiding zal dit object bijvoorbeeld een bos, een heideveld of een landschappelijk aantrekkelijk gebied zijn.
En wat komt die bezoeker daar nu doen? Daarop kan een heel scala van antwoorden worden gegeven. Voor de één betekent dit: bewegen, zoals wandelen, fietsen, hond uitlaten, trimmen of paardrijden; voor een ander betekent het wellicht wild speuren of paddestoelen bekijken. Voor een derde is het de rust en stilte of misschien ook wel het geweld van de storm.

Samenvattend: *de bezoeker komt niet om voorgelicht te worden. Hij komt niet om beleerd te worden, hij komt om te doen waar hij zin in heeft en om daarvan te genieten.*
Dit is mijn eerste uitgangspunt.

Het tweede uitgangspunt is de stelling dat *de recreatieve waarde van een gebied besloten ligt in het gebied zelf.*
Duinen zijn in trek bij het publiek omdat het duinen zijn; niet omdat er toevallig een kleischelpenpad ligt.
Heidevelden worden bezocht, omdat het heide is; niet omdat er een picknicktafel staat.
Dit houdt in, dat recreatieve voorzieningen niet als doel mogen fungeren, maar moeten worden gezien als instrumenten ter begeleiding van het publiek. Of anders gezegd: het gebied bepaalt de recreatieve waarden en de voorzieningen bepalen de bruikbaarheid van het gebied voor de recreatie.
Dit standpunt wordt ook bevestigd door onderzoek dat in de provincie Drente gedaan is en waarbij is gebleken, dat de waardering van een gebied nauwelijks beïnvloed wordt door het voorzieningenniveau.

Dit tweede uitgangspunt betekent ook dat elke aantasting van het gebied — niet alleen door de industrie, de woningbouw, maar ook door de recreatie zelf — leidt tot een vermindering van de recreatieve waarde van dat gebied. Dit is de theorie van de kip met de gouden eieren.

Een derde uitgangspunt is het feit dat een groot aantal bezoekers als gevolg van hun urbane leefomgeving *de relatie met de natuur heeft verloren.* Dit is geen verwijt aan het adres van de bezoekers, maar een gevolg van de maatschappelijke situatie waarin zij en wij verkeren. Omdat deze kloof tussen de geürbaniseerde mens en de natuur bestaat, zijn er veel bezoekers die niet beseffen, dat ze tijdens een bezoek aan bossen of andere natuurgebieden feitelijk door een schatkamer banjeren. Ze beseffen het niet, omdat ze het niet weten; ze weten het niet, omdat ze verleerd hebben met en in de natuur te leven. Er mankeert iets aan de relatie met de omgeving; er mankeert iets aan het begrip voor en van die omgeving.

Mijn 3 uitgangspunten: *1.* de bezoeker komt om te genieten; *2.* het natuurgebied moet als recreatiedoel worden beschouwd en *3.* er is een relatie-stoornis tussen de mens en zijn omgeving, leiden vanzelf naar het begrip milieu-interpretatie zoals het gedefinieerd is door Freeman Tilden:
„Milieu-interpretatie is de kunst of methodiek van het verklaren van de relatie tussen de bezoeker en zijn omgeving, op een zodanige wijze dat deze zich bewust wordt van zijn plaats en zijn verantwoordelijkheid ten aanzien van het omringende milieu en behoefte krijgt om aan de bescherming of instandhouding daarvan bij te dragen".

Relatie bezoeker — omgeving
Ik zal proberen de intentie van deze definitie duidelijk te maken.
De definitie begint met: milieu-interpretatie is de kunst of methodiek van het verklaren.... dit moet analoog worden gezien aan de definiëring van het begrip didactiek. Dat is namelijk de kunst of de methodiek van het onderwijzen; iemand die het in zijn vingers heeft, hanteert de kunst van het onderwijzen; iemand die dat niet heeft, kan gebruik maken van een methodiek die daarvoor is ontwikkeld. Hetzelfde geldt voor de interpretatie als kunst of methodiek van het verklaren.

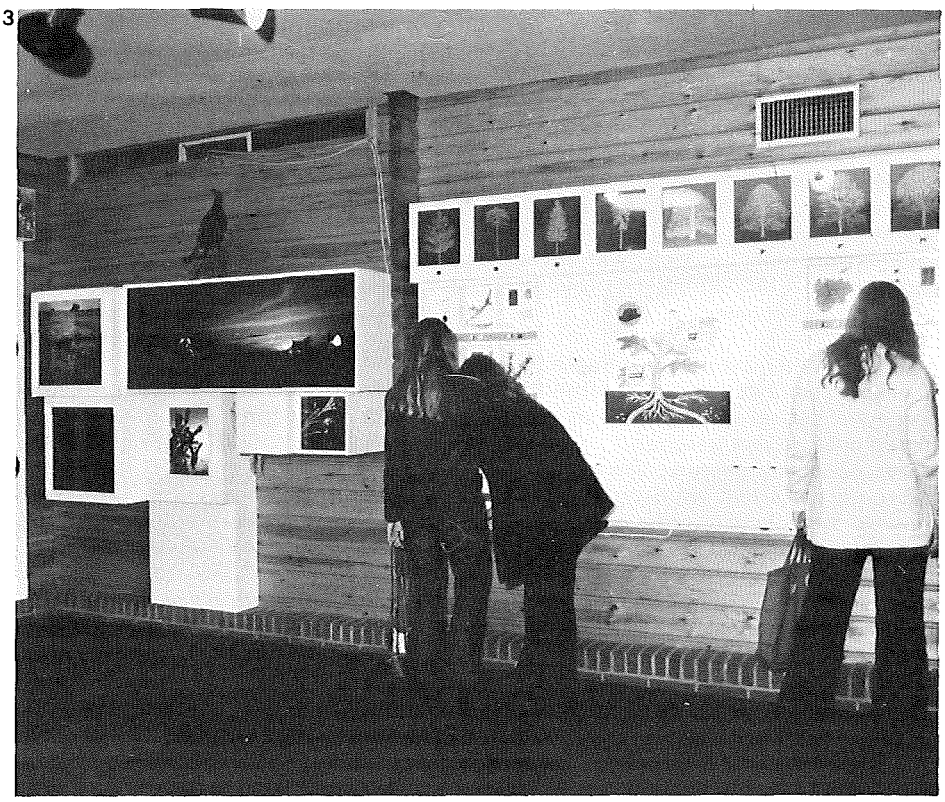
Centraal in de definitie staat de relatie tussen de bezoeker en zijn omgeving. Om dit te verduidelijken neem ik u mee op excursie, waarbij ik uw excursieleider ben en u mijn gast bent. Stel u voor: wij wandelen door een bos en aangekomen bij een respectabele boom zeg ik het volgende:

„Dames en heren.... Deze boom behoort tot de familie van de Huppeldepupaceae, is 200 jaar oud en groeit het best op een zandgrond met een hoge grondwaterstand enzovoorts, enzovoorts". Na het geven van deze informatie wandelen we verder naar het volgende excursiedoel. Ik ben er zeker van, dat velen onder de excursiegangers (dus u) na 10 stappen van die boom weg te zijn zich bewust of onbewust zullen afvragen: „Nou en....? of.... „Wat heb ik daarmee te maken?"
Welnu,.... het antwoord geven op de vraag: „Wat heb ik daarmee te maken?..., dat is interpreteren.

2

Afb. 2: Een goede oriëntatie vooraf kan het plezier in de wandeling vergroten.

3

Afb. 3: Begrip van de processen in de natuur kan tot bewustwording en meer genot leiden.

Als we bij diezelfde boom staan en ik zeg u: „Dames en heren,.... uit de bast van deze boom halen we een medicijn tegen hart-infarcten"...., dan hoef ik niet zo veel meer te vertellen. Dan komen de vragen vanzelf. Hoe heet die boom, wat voor medicijn is dat, kan hij in mijn achtertuin groeien, enzovoorts.

Het vergt een formidabele studie om deze relatie-kenmerken te verzamelen. Dat is niet erg; we staan aan het begin van de ontwikkeling. Bovendien komt de informatie in toenemende mate beschikbaar. Denkt u maar eens aan de geweldige stroom „groenboeken", waarin al vaak veel aanzetten tot milieu-interpretatie zijn terug te vinden.
In dit kader mag ik u er misschien ook op wijzen, dat in het kinderweekblad Donald Duck aardige artikelen in deze richting staan.

Dit alles is tot op heden echter nog niet integraal bestudeerd.

Een ander punt uit de definitie gaat over de relatie bezoeker-omgeving, die op een zodanige manier moet worden verklaard, dat deze (dat is de bezoeker) zich bewust wordt van zijn plaats. Dat „zich bewust worden" is een proces, waarbij ervaren en beleven een belangrijke rol spelen. De milieu-interpretatie wil dit beleven en ervaren van de natuur intensiveren. Het beleven van de natuur doen we met ons hele mens-zijn, met al onze zintuigen.
Onze maatschappij is sterk gericht op audio-visuele presentatie. Zonder iets tekort te willen doen aan de audio-visuele communicatiemogelijkheden, moet ik toch constateren, dat deze slechts op gehoor en gezicht zijn afgestemd.
Wanneer we aan de zintuigen een dimensie zouden kunnen toekennen, dan geven audio-visuele presentaties ons een twee-dimensionale voorstelling van de werkelijkheid. Het is als het ware de televisie van de realiteit.
Goed aangewend kan het echter een perfecte inleiding zijn voor de interpretatie.

De natuur heeft echter meer te bieden dan twee dimensies en het inspelen op de andere dimensies — op de andere zintuigen — maakt, dat men zich meer bewust wordt van zijn omgeving.
Hoe indrukwekkend een storm op foto of film ook wordt vastgelegd, het is niet te vergelijken met de ervaring van het zelf in die storm zijn. Hoe imponerend een herfst in tekst en kleur ook wordt vastgelegd, het is niet hetzelfde als de ervaring van de sfeer, die in een herfstbos alom aanwezig is.
Kunt u een beukenbos in de herfst ruiken? Weet u nog hoe zacht en koel mos is?
Het inschakelen van alle zintuigen levert een bijdrage aan de complete ervaring van het buiten zijn. Het levert een bijdrage aan de bewustwording van de natuurlijke kringloop; het leert de mens zijn plaats terug te vinden in dit natuurgebeuren.

Ik dacht dat ik u met het bovenstaande voldoende informatie heb gegeven omtrent de intentie van de definitie van milieu-interpretatie.
Er blijven echter nog vele vragen over, zoals: wat moet worden geïnterpreteerd, voor wie en waar dient dat te gebeuren en hoe moet zo'n programma worden uitgevoerd?
Ik kan u niet op alle vragen een antwoord geven; op een aantal ervan zal ik nu nog even ingaan.

Inventarisatie van het gebied
Uitgangspunt is altijd het beleven van de waarden die in een gebied aanwezig zijn.

Daarom is het nodig om een zorgvuldige inventarisatie van het gebied te maken. Bij deze inventarisatie gaat het bijvoorbeeld om biologische, geologische of natuur- en cultuur-historische waarden die in het gebied aanwezig zijn. Vervolgens moet worden getaxeerd welke van deze waarden presentabel zijn, dat wil zeggen kunnen bijdragen aan het bewust genieten van de bezoeker. Is dit bekend, dan kan een doelenkaart van het gebied worden gemaakt. Tegelijkertijd moet worden nagedacht over de manier van presentatie van de uitgekozen doelen. Niet alle onderwerpen lenen zich voor eenzelfde presentatie-techniek. Veel onderwerpen presenteren zichzelf zo sterk, dat elk menselijk ingrijpen afbreuk zou doen aan de beleving ervan. Denkt u hierbij aan de magistrale sfeer van een zonsondergang of de verrassende ontmoeting met een dier, of de ervaring van een storm.
De doelenkaart en de te gebruiken presentatie-technieken dienen als uitgangspunt voor het opstellen van het „interpretive-programma", hetgeen ik niet beter kan vertalen dan met interpretatieprogramma, dat op zijn beurt de basis is voor het interpretatie-plan.
Dit plan geeft het totaal beeld van de opvang en de begeleiding van bezoekers in een gebied.
Als u de indruk hebt gekregen dat deze begeleiding van het publiek de kant opgaat van het manipuleren van de bezoekers, dan kan ik u geruststellen. Interpretatie manipuleert niet, het bevordert de eerlijke ontmoeting tussen de bezoeker en zijn omgeving. De keuze is aan de bezoeker zelf.

Mogelijkheden van benadering
Omdat de verscheidenheid van bezoekers groot is, moet ook een ruim scala van benaderingswijzen worden gehanteerd. Daarbij zijn globaal 3 mogelijkheden te onderscheiden namelijk:
— de persoonlijke begeleiding van de bezoeker;
— de niet-persoonlijke begeleiding van de bezoeker;
— het ontbreken van de begeleiding van de bezoeker.

Combinaties van deze mogelijkheden zijn uiteraard op allerlei manieren te realiseren. Omwille van de tijd ga ik niet uitgebreid in op het instrumentarium dat ter beschikking staat om de milieu-interpretatie gestalte te geven.
U kent ze trouwens wel: de rondleidingen, de natuurpaden, de folders en kaarten, de bezoekerscentra, de excursieschuren, de dia-avond op de camping enzovoorts.
Wèl wil ik u er op wijzen, en dat wil ik met grote nadruk doen, dat veel van deze instrumenten niet optimaal in het kader van de milieu-interpretatie worden gebruikt.
Daar zijn veel redenen voor aan te geven. Ik noem u slechts een willekeurig aantal. Zo gaan wij bijvoorbeeld veel te vaak uit

van een te hoog begrips- en kennisniveau van onze bezoekers. Daarmee wil ik niets deprimerends zeggen over het IQ van onze bezoekers. Ik wil er mee zeggen dat wij er vanuit gaan, dat ons vakjargon biotopen, ecosysteem, cyclus, zônering en vult u dat maar aan, bekend is bij het publiek en dat is niet waar.
Het gebeurt ook te vaak, dat wij de bezoekers willen vertellen over wat wij interessant en boeiend vinden. Ik herinner mij een excursie waaraan ik deelnemer was. Op een bepaald moment begon de excursieleider een zekere mate van opwinding te vertonen, waarbij hij met gedempte stem zei: „Kijk, een K.P.P.-tje". De bezoekers knikten en waren stil, alleen aan hun ogen kon je zien, dat zij nog steeds zochten in de richting, waarin de excursieleider wees. Zij wisten niet wat zij moesten zoeken en waar zij moesten zoeken.
Het gaat er dus om, dat de excursieleiders vertellen wat hun publiek boeit en interesseert en niet wat zijzelf interessant vinden of toevallig weten.

Ook over het bezoekerscentrum wil ik een enkele opmerking maken. Een bezoekerscentrum is een machtig instrument ten behoeve van de recreatiegeleiding. Het heeft mijns inziens alleen recht van bestaan, wanneer het specifiek gericht is op de aanwezige waarden in het omringende gebied, waarbij de boodschap van dit bezoekerscentrum moet bijdragen aan de beleving van die waarden. Wanneer het bezoekerscentrum zich beperkt tot het geven van meer algemene informatie, ook al heeft deze betrekking op de natuur, flora, fauna, de taak van de beheerder, de rol van de recreant, en hoe goed deze ook verpakt is in een expositie, dan behoort dat te worden gesitueerd in een dorp of stad en niet in het natuurgebied zelf. Uitsluitend wanneer een bezoekerscentrum fungeert als catalogus van het museum dat er achter ligt, dat is het natuurgebied, en zodanig is ingericht, dat het een bijdrage levert aan het bewust genieten van de bezoeker, mag het aanspraak maken op een plekje in of bij die natuur.

Milieu-interpretatie voor bezoeker, terrein en terreinbeheer
En dit brengt mij op het laatste onderwerp waarover ik iets wil zeggen: voor wie doen we dit allemaal?
Daarop zijn twee antwoorden mogelijk, namelijk:
1. voor de bezoekers
2. voor het terrein en het terreinbeheer.
De plaats van de bezoeker is bij de toelichting op de definitie van milieu-interpretatie al naar voren gekomen. Ter aanvulling kan nog worden opgemerkt, dat de benadering van volwassenen helaas anders moet gebeuren dan de benadering van kinderen. Dit is jammer, omdat de principiële verschillen in de benadering maar klein zijn.
Voor het onderwijs is de indeling peuters-kleuters, schoolgaand, pre-adolescent en adolescent erg belangrijk, voor de interpretatie gaat het meer om het openstaan voor de begripsvorming.
In principe hebben kinderen daarbij iets voor op ouderen. Volwassenen zijn namelijk niet deskundiger, omdat ze ouder zijn. In feite hebben zij slechts vele jaren verdaan aan leren, hoe hun gebrek aan kennis en begrip te camoufleren. Gelukkig zijn kinderen in deze meer open, waardoor aansluiting op hun kennis en begripsniveau gemakkelijker is. Dat neemt niet weg, dat ook bij volwassenen nagetrokken moet worden, wat de bezoeker al weet en begrijpt. Het is echter moeilijker te bepalen.

Wanneer ik stel dat milieu-interpretatie er ook is voor het terrein en terreinbeheer, dan bedoel ik daarmee dat voorkòmen beter is dan genezen.
Momenteel is de gebruikelijke gang van zaken, dat de erosie en de rommel die door de bezoekers wordt veroorzaakt, achteraf wordt hersteld en opgeruimd, onder verwensing van de recreant en de recreatie.
Ik ben er van overtuigd, dat door een goede opvang en begeleiding van de bezoekers minder schade zal worden toegebracht aan het terrein. Het veel gebruikte „Verniel uw eigen vreugde niet" kan pas inhoud krijgen wanneer de bezoeker weet wat die vreugde is. Pas daarna zal hij of zij bereid zijn de tot dan toe gedane (on)bewuste vernielingen achterwege te laten.
Dat zal gebeuren als die natuur voor hem gaat leven; ... als die natuur hem aanspreekt; ... als de stenen spreken; ... als die boom eens kon vertellen.
Het zou wel eens waar kunnen zijn, dat één goede begeleider van de bezoekers meer schade kan voorkomen, dan dat twee mensen achteraf kunnen herstellen.

Afb. 4: ... de bezoeker bewust maken van zijn plaats ... (Foto's: Staatsbosbeheer, Utrecht).

4

Het zou wel eens waar kunnen zijn, dat de instandhouding van bossen en andere natuurgebieden op langere termijn alleen maar mogelijk is door verantwoord recreatiebeleid, waar interpretatie in verweven zit.

Het zou wel eens waar kunnen zijn, dat we nog op tijd zijn om de bezoekers bewust te maken van de waarden van natuur en landschap, zodat het wel eens waar zou kunnen worden, dat ook volgende generaties nog kunnen genieten van wat wij aan ze nalaten.
We zullen dan de kans moeten grijpen om via de ontmoeting door interpretatie het begrijpen te ontwikkelen.

Literatuur

1. Planning interpretive programmes in national parks - F.A.O. Forest Resources Division. Rome 1976.
2. Principles of Countryside Interpretation and Interpretive Planning - Countryside Commission for Scotland, Edinburgh 1975.
3. Interpretive Media and Facilities. Countryside Commission England and Wales, Edinburgh 1975.
4. Interpreting our Heritage. Freeman Tilden, Washington 1975.
5. National Parks planning. F.A.O.-Rome 1976.
6. Interpreting the Environment. Grans W. Sharp. New York 1976.
7. Interpretive planning Handbook.
8. Appendix one
(A supplement to the Interpretive handbook).
9. Course in Interpretive Planning and Methods. Staatsbosbeheer, Afd. Recreatie, Utrecht 1976.

Bij de behandeling van dit onderwerp wordt door de inleider gesteld dat een mogelijk bezwaar zou kunnen zijn, dat de voordracht niet wetenschappelijk wordt onderbouwd. In hoofdzaak wordt gebruik gemaakt van eigen ervaringen en opvattingen. Een riskante onderneming, aldus de heer Wals, omdat zodoende het gevaar aanwezig is, dat een subjectieve interpretatie wordt gegeven aan de gestelde problematiek. Bovendien is op het terrein van deze problematiek tot op heden weinig wetenschappelijk onderzoek gedaan. Wellicht zal het bij Project Landschappenkaart van het Ministerie van CRM opgezette onderzoek duidelijk maken of natuur- en milieu-educatieve programma's inderdaad de beoogde gedragsverandering teweeg brengen.

1

Educatie en openlucht-recreatie: de brug van stad naar land

H. Wals,
directeur Haagse School- en Kindertuinen, Den Haag

Mijn eerste probleem bij het overzien van de situatie die men in de openlucht-recreatie tegenkomt, is de toenemende belangstelling die geconstateerd kan worden om de recreanten voor te lichten over bijvoorbeeld de wijze waarop zij zich wel of niet in het buitengebeuren kunnen of moeten gedragen. Die belangstelling is voor een deel gevolg van het feit dat natuurbehoud en recreatie niet altijd samen blijken te gaan. Een te intensieve recreatie-ontwikkeling kan de kwaliteit van de natuur en het landschap bedreigen.
Aan de andere kant zien we dat openluchtrecreatie gericht is op, of mede gericht dient te zijn op beleving van natuur- en cultuurwaarden.
In deze zinnen komen we achtereenvolgens tegen de begrippen *gedrag, bedreiging en beleving.* Daar waar mogelijkheden voor voorlichting worden ontwikkeld, zijn met accentverschillen, ook de drie begrippen aanwezig. (1)

Hoezeer ik ook het nut en de noodzaak inzie om grote groepen mensen die hun vrije tijd in of in de nabijheid van natuurgebieden doorbrengen, te overtuigen om andere mensen, dieren, planten te respecteren en daarvan in hun gedrag te getuigen, toch meen ik dat zulke activiteiten minder kans van slagen hebben, wanneer niet tegelijkertijd erkend wordt, dat gedragsverandering het resultaat is van een continu opvoedingsproces. Daarbij zijn bovendien van belang de directe ervaringen, die kind en volwassene in hun dagelijks leven kunnen opdoen.
Ik meen te mogen stellen, dat er onvoldoende initiatieven worden ontwikkeld om recreatie als aandachtsgebied op te nemen in het educatie-proces en dat er wat àl te gemakkelijk van voorlichtingsactiviteiten in het landelijk gebied grote resultaten worden verwacht.

Een ander aspect is dat, wanneer aansluiting gezocht moet worden bij de directe belevingswereld van kind en volwassene, we ons moeten realiseren dat het overgrote deel van onze bevolking leeft en zal leven in steden.
De groeiende urbanisatie en de daarbij behorende leefsituatie heeft het denken van mensen over het natuurlijk milieu drastisch veranderd.
Omdat natuurlijke elementen helaas in veel gevallen vervangen werden door door de mens gemaakte milieucomponenten, werd zijn ervaringswereld verarmd. De huidige problemen op het gebied van natuur- en milieubescherming kunnen voor een deel uit het gemis aan dagelijkse ervaring met de natuur en een afnemende mogelijkheid tot identificatie met de eigen woon- en leefomgeving verklaard worden.
We zouden hier nog aan kunnen toevoegen, dat de menselijke samenleving, inclusief de omgeving waarin men leeft, woont en werkt, bijzonder gecompliceerd is geworden. Bij veel mensen leidt dit tot onzekerheid, gepaard gaande met onlustgevoelens. De menselijke psyche heeft mechanismen om die gevoelens te reguleren. De reacties die daar een gevolg van zijn, kunnen van zeer uiteenlopende aard zijn.

Projectweken voor kinderen
Zo'n reactie wil ik in het nu volgende beschrijven.
Verplaatst u zich in de woonomgeving van kinderen in een binnenstad, ergens in Nederland. De kinderen wonen in huizen, die gegroepeerd staan in lange rijen. De straten zijn smal.
Het trottoir, vroeger bedoeld als wandelpad, wordt nu gedeeltelijk gebruikt als parkeerplaats. Groene elementen ontbreken vrijwel geheel; er is geen plaats voor. Speelvoorzieningen zijn minimaal aanwezig.
Deze kinderen worden uitverkoren om deel te nemen aan een projectweek School in Bos. Een voortreffelijk initiatief van de Vereniging de Koninklijke Nederlandsche Heide Maatschappij en het Instituut voor Natuurbeschermingseducatie.
Hoe reageren veel van deze kinderen, eenmaal aangekomen in het huis, gelegen in één van de vele mooie plekjes die ons land nog kent? De eerste twee à drie dagen heeft de leiding moeite om de aandacht van de kinderen bij het programma te houden. De kinderen zijn luidruchtig, rennen het liefst in groepen door de stille bossen, veroorzaken onrust bij het vee dat in de weide staat, klimmen in bomen, brengen het niet op om naar de stilte te luisteren. Het bos en het landschap eromheen zijn vol vreemde zaken, onbekende elementen. Er bestaat een enorme kloof tussen de belevingswereld waarin zij dagelijks vertoeven, en de totaal andere omgeving waarin zij gedurende één week zullen verblijven.
Na twee dagen verandert er iets in de groep. De omgeving is verkend; de bomen in het bos zijn minder geheimzinnig; de kinderen worden rustiger en kunnen met meer aandacht naar de leiding luisteren. Er ontstaat een werkhouding, waarin nu plaats is voor verwondering. Uit de vragen blijkt de belangstelling, de behoefte om te willen weten. Als de kinderen na een week terug naar huis gaan, zijn ze onder de indruk. Ze hebben een fijne week gehad, die ze niet meer zullen vergeten. En als ze met hun ouders met va-

kantie gaan, zal het landschap waarin ze verblijven met andere ogen bekeken worden. Zei Thijsse al niet: „Iets wat je beleefd hebt, beklijft (je onthoudt het je hele leven), iets wat je geleerd hebt, wordt snel vergeten".
Het aantal kinderen dat de kans krijgt deel te nemen aan zo'n projectweek, is helaas nog minimaal, omdat de organisatie van zo'n week geld kost en omdat de Gemeentelijke en Provinciale Overheden nog steeds geen kans zien om veel bij te springen.
Het Rijk dient daarbij een stimulerende rol te vervullen.

We lopen het gevaar om met onze luidruchtige kinderen de goodwill van de terreinbeheerder en de plaatselijke bevolking te verliezen. Een risico dat naar mijn mening genomen moet worden, en dat bovendien verkleind kan worden door van tevoren een goed contact op te bouwen. We moeten daarbij niet nalaten om begrip te vragen voor de situatie waarin de kinderen dagelijks moeten verkeren.
De beschrijving die ik u zojuist gaf, zal niet voor alle kinderen gelden. Het is echter wel een verschijnsel dat optreedt en waarvan ik vrees, dat het steeds regelmatiger zal optreden, wanneer we geen veranderingen aanbrengen in de steden zelf, wanneer we blijven nalaten de voorwaarden te scheppen om de woonomgeving te verrijken door er variaties in aan te brengen, wanneer we voort blijven gaan natuurlijke elementen uit de steden te verbannen, wanneer we het onmogelijk maken om vanuit de stad ook de wijde omgeving in de periferie te exploreren.

Het bijwonen van een projectweek School in Bos zal in het schoolleven van een kind te geïsoleerd worden, wanneer niet in de *directe* omgeving voorwaarden aanwezig zijn om de van nature bij ieder kind aanwezige belangstelling voor planten, dieren, natuurverschijnselen in het algemeen, te voeden.

Omwille van de duidelijkheid meen ik u na het voorgaande erop te mogen wijzen, dat het een misverstand zou zijn, indien we alleen de natuur in het middelpunt van de belangstelling zouden plaatsen, om daarna te bereiken dat mensen zich aangepaster gaan gedragen. Zoals blijkt uit de algemene doelstelling van natuur- en milieu-educatie, wil deze ertoe bijdragen dat de menselijke samenleving zodanig gaat functioneren, dat de mens bij zijn doen en laten rekening houdt met de normen en waarden die het voortbestaan van de kwaliteiten van natuur en landschap waarborgen, zodat tegelijkertijd wordt bijgedragen aan de ontplooiing van de mens in relatie tot zijn omgeving. (2)
Ook blijkt uit deze doelstelling dat er sprake is van een opvoeding die een procesmatig karakter heeft, waarbij naar continuïteit gestreefd moet worden. Het gaat daarbij met name om ontplooiing. Ontplooiing krijgt de beste kansen in een omgeving die rijk aan variatie is, waar keuzemogelijkheden aanwezig zijn, waar ruimte wordt geboden om beslissingen te nemen en verantwoordelijkheid te dragen.
Het bijwonen van de projectweek School in Bos kan hiertoe een bijdrage leveren en heeft zonder twijfel ook invloed op de houding die het kind ten opzichte van het natuurlijke milieu zal ontwikkelen. Hetzelfde zou overigens gelden voor het bijwonen van een educatief programma in een zogenaamd veld-studiecentrum. Een voorziening die, in navolging van onder andere Engeland en de Verenigde Staten, thans ook in Nederland met kracht wordt bepleit.

Het veld-studiecentrum
Ik wil graag van de gelegenheid gebruik maken om het begrip veld-studiecentrum te verduidelijken. Een veld-studiecentrum is een verblijfscentrum in een gevarieerde omgeving, waar verschillende doelgroepen gedurende enige dagen kunnen verblijven om onder leiding van deskundigen, verbonden aan het centrum, cursussen te volgen. Deze kunnen er toe leiden, dat het individu ten eerste de verscheidenheid in en de samenhang van het natuurlijke milieu via zelfwerkzaamheid, waarbij onder meer eigen waarnemingen en de eigen ontdekkingen een rol spelen, leert beleven en kennen. Ten tweede dat men de samenhang tussen natuurwaarden en cultuur-historische kenmerken van het landschap leert onderkennen.
De directe omgeving van een veld-studiecentrum, het studiegebied, dient waarborgen voor gedifferentieerde belevingsmogelijkheden te bezitten en tevens de mogelijkheden in zich te hebben om invloeden van de mens hierop te bestuderen. Het is van belang, dat bij het realiseren van een veld-studiecentrum — waarbij eveneens steun van de Rijksoverheid niet gemist zou kunnen worden — een vermenging van functies wordt vermeden en dat gebruik wordt gemaakt van de voortreffelijke ervaringen in het buitenland. Daarvan kan onder andere geleerd worden, dat ten aanzien van de inrichting, de omgeving en de noodzakelijke deskundige begeleiding hoge eisen moeten worden gesteld.

Het verdient stellig aanbeveling om in Nederland zo spoedig mogelijk met de oprichting van een eerste veld-studiecentrum te komen. Wij moeten echter vermijden dat, ondanks de haast die wij hebben, aan de eisen voorbij wordt gezien.
Voor nadere informatie kan ik u overigens verwijzen naar het verslag betreffende de mogelijke inrichting van veld-studiecentra in Nederland van de Commissie Natuurbeschermingseducatie.
Eventueel kunt u dit verslag bij het Ministerie van CRM aanvragen.

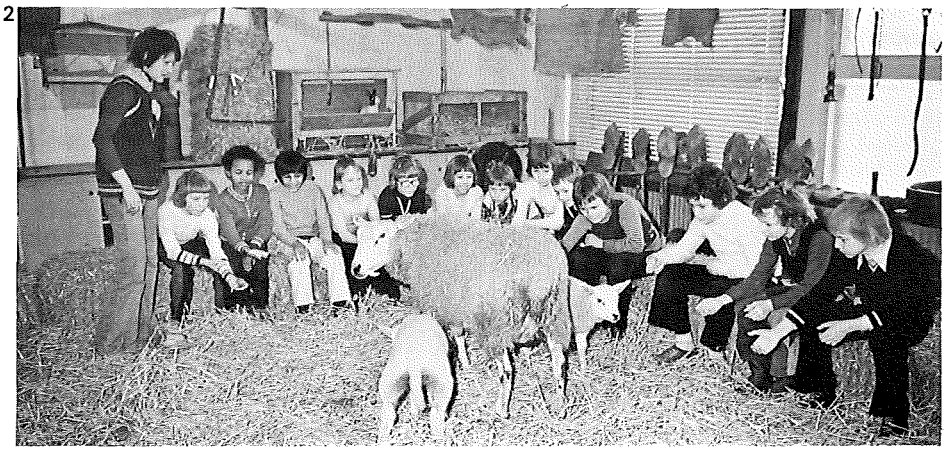
Keren we nu terug naar de openluchtrecreatie.
Wanneer juist is, dat openluchtrecreatie voorwaarden wil scheppen voor vrijetijdsbesteding in de openlucht, en wanneer we het er over eens kunnen zijn, dat openluchtrecreatie ook gericht is op beleving van natuur- en cultuurwaarden, en we er zeker van kunnen zijn dat dit ook feitelijk gebeurt, dan zullen we onszelf opnieuw de vraag moeten stellen „hoe" en „waar". (3)

Concentrische benadering
In het onderwijzersboek „Bouwstenen voor een Schoolwerkplan" behorend bij het project „Landschappenkaart" van het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk schrijft Bleyerveld: (4)
De waarde van natuur- en cultuurgebieden in ons land moeten we de leerlingen duidelijk maken door hen in de eerste plaats de verscheidenheid, de relatie en de veranderingen in de directe omgeving te laten ervaren. Hierdoor wordt een basis gelegd voor besef van afhankelijkheid voor de omgeving, een besef dat hun gedrag in de directe omgeving en daarbuiten kan beïnvloeden.
Het spreekt vanzelf, dat deze educatieve doelstelling ook voor het werk met volwassenen gehanteerd kan worden. De heer Bleyerveld kiest daarmee voor een didactische benadering die wordt aangeduid met de term *concentrisch.*

Natuur- en milieubesef dient vanuit de directe omgeving, vervolgens vanuit de schoolomgeving, in steeds groter wordende cirkels ontwikkeld te worden. (5)
School in Bos-weken, programma's in veld-studiecentra, of andere program-

Afb. 2: Het is voor kinderen een groot feest wanneer de kinderboerderij op school komt. En ze nemen er nog iets van mee ook! (afb.: Haagse School- en Kindertuinen, Den Haag).

2

ma's die buiten de directe omgeving worden georganiseerd, vormen in deze opvatting een onderdeel van de concentrische benadering. Zij krijgen een extra functie in het geheel, wanneer aangesloten wordt op ervaringen, opgedaan in de eigen woonomgeving.

Daarbij zal vrijwel altijd het affectieve aspect van de opvoeding aan het cognitieve (het kennen) vooraf moeten gaan en daarmee steeds verbonden moeten blijven.
Ik ben ervan overtuigd, dat milieubewuste mensen ontstaan wanneer zij in de gelegenheid worden gesteld om van hun milieu te leren houden. Ergens van houden betekent bereid zijn ervoor te vechten.
Jan Cerovsky zei hierover onder andere, ik citeer:
„Ik ben van mening dat elke milieubewuste stedeling zijn bebouwde omgeving moet kunnen hebben, waarmee hij zich verbonden voelt, die hij liefheeft, gebruikt, begrijpt en verbetert, en waarvoor hij klaarstaat om haar te verdedigen tegen elk gevaar en onttakeling.
Mensen die een huiselijke omgeving missen of aan wie zij ontnomen is, kunnen geen echt besef ontwikkelen ten aanzien van milieuzaken. Om de stedelingen te kunnen confronteren met een meer natuurlijke woonomgeving zullen meer natuurlijke componenten, zoals groenstroken, schooltuinen, kinderboerderijen een wezenlijk deel moeten uitmaken van die woonomgeving". (6)

Natuur- en milieu-educatie leidend tot oecologisch inpasbaar gedrag — dit is menselijk gedrag waardoor bevorderd wordt, dat natuurlijke evenwichten en kringlopen niet langer verstoord worden, maar in stand worden gehouden — dient ontwikkeld te worden vanuit deze pedagogische/didactische aspecten. (7)

Beleidselementen
Het bovenstaande betekent onder meer dat binnen de stedelijke gebieden waar zoals gezegd een belangrijk deel van de bevolking woont en werkt, een beleid wordt ontwikkeld dat onder andere rekening houdt met de volgende elementen:

1. Bestaande groenvoorzieningen moeten mede beoordeeld worden vanuit de belevingswaarden. Voorkeur zal moeten worden gegeven aan het gebruik van plantmaterialen, die karakteristiek zijn voor de in ons land van nature voorkomende vegetatie en een aankleding die zo dicht mogelijk bij het historisch-culturele patroon aansluit. Hier ligt een belangrijke taak voor de Plantsoenendienst.
Het gebruik van aan de natuur ontleende elementen in het stedelijk gebied wordt in Nederland wel aangeduid met het begrip: oecologische stadsontwikkeling. Hiermee wordt een proces bedoeld, dat beoogt aan de natuur ontleende elementen in het stedelijk gebied te behouden en te introduceren, dan wel voorwaarden te scheppen om het ontstaan van natuurwaarde mogelijk te maken. (8)
In een dertigtal steden zien we dat voor deze benadering bewust wordt gekozen. Gelijktijdig zien we daarmee ontwikkelingen optreden, waarbij andere voorzieningen in het kader van natuur- en milieu-educatie worden geïntroduceerd. Als voorbeeld noem ik het inrichten van school- en kindertuinen, kinderboerderijen, heemtuinen, bloemenweiden en educatieve borders, centra voor biologisch onderwijs, het uitzetten van natuur- en milieupaden enzovoorts. Dit werk wordt in ons land vanuit lokale schoolbiologendiensten die dikwijls gekoppeld zijn aan onder andere Onderwijs-, Recreatie-, of Plantsoenendiensten, verricht.

Door genoemde voorzieningen, worden de fouten die in het verleden werden gemaakt (onvoldoende aandacht werd geschonken aan de betekenis van oecologische elementen in de steden) enigszins goedgemaakt. Niettemin dient vastgesteld te worden, dat veel steden in ons land van deze voorzieningen verstoken zijn.Daardoor worden de mogelijkheden om een vermaatschappelijking van de natuur- en milieu-educatie vooral binnen de steden te bewerkstelligen, onvoldoende uitgebuit. Daardoor worden veel Nederlanders niet in de gelegenheid gesteld om in hun directe woonomgeving door bijvoorbeeld zelf ontdekken, eigen waarneming al of niet begeleid door de deskundigheid die met name vanuit het schoolbiologenwerk beschikbaar kan worden gesteld, te ervaren en te begrijpen, dat men een onafscheidelijk deel is van de natuur en dat men zich daarbij moet realiseren dat:
a. de natuur gehoorzaamt aan wetten, die in belangrijke mate ook voor de mens gelden;
b. de mens door zijn kennis en zijn technische uitrusting in staat is vaak ten goede, maar helaas steeds vaker ten kwade in te grijpen in het natuurlijk gebeuren;
c. zinvol ingrijpen in het natuurlijk gebeuren alleen kan plaatshebben, wanneer bij dit ingrijpen de „natuurwetten" als richtlijnen voor het handelen worden gebruikt;
d. ingrepen die indruisen tegen natuurlijke wetmatigheden tot een ernstige bedreiging van het leven kunnen leiden;
e. de verantwoordelijkheid voor het ingrijpen niet uitsluitend berust bij hen die de ingreep uitvoeren, maar ook bij anderen, die dit ingrijpen mogelijk maken, passief blijven ondersteunen, of door hun feitelijk gedrag vragen om voortgaande ingrepen (9).

Initiatieven die in steden zijn, of zullen worden ontwikkeld, dienen allereerst Gemeentelijk, maar ook door de Rijksoverheid gesteund te worden. De Gemeentelijke overheden mogen hieruit niet de conclusie trekken, dat zij, in afwachting van bijvoorbeeld een rijksbijdrage, geen initiatieven behoeven te ontwikkelen. We hebben hier duidelijk te maken met gemeenschappelijke belangen. De Gemeentebesturen zijn er bij gebaat dat in hun Gemeente voorwaarden worden gecreëerd om mensen optimale kansen te geven, zich te ontplooien in relatie tot hun omgeving. Hier ligt duidelijk naast een educatieve, een welzijnsfunctie besloten. De Rijksoverheid is erbij gebaat, wanneer de Nederlandse bevolking kansen krijgt om milieubesef te ontwikkelen. De schaarse groene ruimten die wij in ons land nog beschikbaar hebben, de problemen van vervuiling en

Afb. 3: In veel steden hebben de schoolkinderen al eigen tuintjes die ze van zaaien tot oogsten verzorgen. (afb. 1 en 3: foto's ANWB).

schaarste, vragen om een gezamenlijke aanpak. Reden waarom ik de Rijks- en lagere Overheden, ook in een tijd van economische moeilijkheden, waardoor de aandacht voor het milieu een lagere prioriteit dreigt te krijgen, durf te vragen, een actiever beleid te voeren, teneinde met elkaar de natuur- en milieu-educatie te bevorderen.

2. In de stadsvernieuwingsgebieden liggen nieuwe kansen om de belangstelling voor oecologische elementen om te zetten in daden. Tegelijkertijd zouden bijvoorbeeld door middel van kinderboerderijen, schooltuinen, enzovoorts, educatieve faciliteiten gecreëerd moeten worden, waardoor het contact van kind en volwassene met de natuur in de stad bevorderd wordt. Dergelijke faciliteiten zijn juist in de binnensteden van onschatbare betekenis.

3. Een belangrijke voorwaarde is dat de bevolking hierbij actief betrokken wordt (10). Betrokken worden bij de inrichting van de woonomgeving bevordert, dat de bewoners meer inzicht verkrijgen in de problemen die daarbij opgelost moeten worden en het versterkt het verantwoordelijkheidsgevoel. Ervaringen hebben geleerd dat groenvoorzieningen, waaronder schooltuinen en kinderboerderijen aanmerkelijk minder van vandalisme te lijden hebben, wanneer van meet af aan in samenspraak met de bevolking dergelijke voorzieningen worden opgezet en wanneer ook bij de uitvoering en het beheer daarvan, de volwassenen en kinderen actief betrokken worden, Door daarnaast van tijd tot tijd voor de bewoners speciale bijeenkomsten te organiseren in de vorm van voorlichtingsbijeenkomsten, open huis activiteiten, tentoonstellingen over natuur en milieu, groeien dergelijke voorzieningen in de woonomgeving, zowel educatief als recreatief uit tot ontmoetingscentra die, doordat zij door de bewoners worden gewaardeerd, tevens gerespecteerd worden.

Ook hier kan in het algemeen voor natuur- en milieu-educatie gesteld worden dat, hoe groter de doelmatigheid van voorlichting en opvoeding is, hoe groter de mogelijkheid zal zijn dat betere oplossingen voor milieubewuste en in sociaal opzicht bevredigende ontwikkelingen, door participatie, kunnen worden bereikt.

4. Initiatieven die in sommige steden ontwikkeld worden om vanuit de binnenstad rijwielpaden aan te leggen naar de rand van de stad, dienen met enthousiasme begroet en gestimuleerd te worden. Hierdoor wordt de afstand tussen stad en buitengebied verkleind. De belevingswereld van kind en volwassene, die onder andere door gevaarlijke verkeerssituaties wordt versmald, kan hierdoor aanzienlijk worden verruimd. Anderzijds dienen de groene gebieden in de steden zo veel mogelijk verkeersluw te worden gemaakt om de beleving voor wandelaars en fietsers te verhogen.

5. Omdat stedelingen een belangrijk deel van hun vrije tijd in de openlucht doorbrengen, zullen vooral aan de rand van de steden voorzieningen moeten komen die onder andere de mogelijkheden bieden voor openluchtrecreatie. Combinaties van voor recreatiedoeleinden bestemde gronden, met gronden die geschikt zijn voor contacten met natuurlijke elementen, (waaronder ook heemtuinen en/of de kinderboerderijen) bevorderen een multi-functioneel gebruik. Voor een dergelijke benadering heeft bijvoorbeeld de Gemeente 's-Gravenhage gekozen in de polder Madestein, nabij Loosduinen.

Bezoekerscentra in de nabijheid van steden, bij voorkeur in dergelijke gevarieerde buitengebieden, zullen zowel voor voorlichtings- als onderwijsdoeleinden gebruikt kunnen worden. Het is wenselijk dat dergelijke centra in de directe omgeving van steden in de komende jaren meer aandacht krijgen (11).

Op grond van bovenstaande overwegingen zal het u niet verbazen dat ik met betrekking tot de openluchtrecreatie tot de conclusie kom, dat het ons inziens een taak van de natuur- en milieu-educatie is om veel aandacht te besteden aan de bewustmaking van de mogelijkheden en de beperkingen van het verblijf in natuur en landschap. Dit bewustmakingsproces heeft een belangrijke kans van slagen, wanneer de natuur- en milieu-educatie begint in de woonomgeving.

Het werk dat hierbij door schoolbiologendiensten wordt verricht, is van grote betekenis en verdient daarom een grotere aandacht.

Bijzonder belangrijk is dat voorwaarden worden geschapen waarbij de bevolking de mogelijkheid krijgt om direct aan het behoud — het beheer en de inrichting van hun leefomgeving, waaronder natuur en landschap, bij te dragen.

Het achterwege laten van een gericht beleid binnen de stedelijke gebieden, zal de gevolgen van openluchtrecreatie in waardevolle natuurgebieden in negatieve zin versterken.

De brug van stad naar land zal alleen een stevige constructie krijgen, indien in de sectoren openluchtrecreatie en natuur- en milieu-educatie veel nauwer wordt samengewerkt dan tot nu toe het geval was.

Literatuur

1. Commissie voor Natuurbeschermingseducatie: Advies inzake een beleidsplan voor de educatie betreffende het natuurlijke milieu en het waardevolle cultuurlandschap.

2. Ministerie van CRM: Structuurvisie Natuur en Landschapbehoud. Staatsuitg. 's Gravenhage 1977.

3. Ministerie van CRM: Structuurvisie Openluchtrecreatie Rijswijk, maart 1977.

4. Uitgaven van het Instituut voor Natuurbeschermingseducatie in samenwerking met het Ministerie van CRM: Project Landschappenkaart. Bouwstenen voor een schoolwerkplan. September 1977.

5. D. Aldridge/G. Epler/H. Wals. Uitgave Council of Europe 1976: Environmental Awareness.

6. Instituut voor Natuurbeschermingseducatie: Mens en Natuur, 28e jaargang nr. 2 + 3. Beleidsplan voor Natuur- en Milieu-educatie.

7. Ministerie van CRM: Inventarisatierapport. Natuur en Milieu-educatie in Nederland. Katern A. Staatsuitg. 's-Gravenhage 1976.

8. Dr. J. Verhoeven: Rede tijdens de installatie van de Werkgroep Natuur- en stedelijk leven van de Commissie CNBE 7 juni 1977.

9. Gemeente 's-Gravenhage: Nota inzake milieu-educatie 1974.

10. Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening: Ruimte voor groen. (meedenken en inspreken over de landelijke gebieden).

11. Town and Country Planning Association: Bulletin of Environmental Education. Leicester Town Trail 1972.

Discussie

DE VOORZITTER VAN HET FORUM, PROF. DR. IR. A. W. VAN DEN BAN, opent de discussie: Uit het binnengekomen aantal vragen blijkt wel, dat de ANWB een goede keus heeft gemaakt met dit onderwerp. Er zijn op het ogenblik een dertigtal vragen binnen en ik verwacht dat er nog wel meer zullen komen over de inleiding van de heer Wals, die — dacht ik — ook genoeg reden tot discussie geeft. Wij zitten even met het probleem, hoe wij hierover moeten praten. Er zijn een paar vragen bij die niet direct betrekking hebben op voorlichting, educatie en interpretatie, maar die meer betrekking hebben op het recreatiebeleid. Misschien is het beter om die op een andere keer te beantwoorden, in plaats van hier in deze zaal.
Velen van u hebben dagelijks te maken met deze voorlichting, doen dagelijks werk op dit gebied. Ik kan mij voorstellen, dat u graag met de inleiders wilt discussiëren. Aan de andere kant is het zo dat, als ieder van u daar vijf minuten voor neemt, ik mij enige zorg maak over onze nachtrust. Ik zou dus willen vragen of diegenen, die willen aansluiten op vragen die gesteld zijn, dat kenbaar maken en naar de microfoon gaan of mij even een teken geven. Zoveel mogelijk zal ik u dan het woord geven, maar ik moet wel verzoeken kort te zijn.
Er is, zoals gezegd, een groot aantal vragen binnengekomen. Ik zou willen beginnen met een paar vragen die kunnen leiden tot begripsverheldering.
Zo heeft de heer Haven gevraagd: „Meermalen is gesproken over de relatie tussen openluchtrecreatie-voorlichting en de natuur- en milieu-educatie. Kan het panel duidelijkheid verschaffen over de eventuele verschillen tussen beide of is het onderscheid tussen openluchtrecreatie-voorlichting en natuur- en milieu-educatie kunstmatig? Zo niet, op welke terreinen ziet u dan een gezamenlijke aanpak als mogelijk of wenselijk?" Wie van u zou hierover iets willen zeggen?

DE HEER VAN ONZENOORT: Mijnheer de voorzitter. Ik neem aan, dat ik vanochtend voldoende duidelijk geweest ben bij de omschrijving van openluchtrecreatie-voorlichting. De vragensteller spreekt over verschillen, als ik de vraag goed beluisterd heb.
Als er verschillen zijn tussen openluchtrecreatie-voorlichting en natuur- en milieu-educatie, dan zou ik mij kunnen indenken, dat die in de eerste plaats gelegen zijn in relatie tot het object van de voorlichting of van de educatie. Ik meen te mogen zeggen, dat openluchtrecreatie-voorlichting in elk geval wat breder gericht is dan natuur- en milieu-educatie.
Veel recreanten recreëren in aantrekkelijke natuur- en cultuurgebieden, maar ook daarbuiten. En ook daar moet de openluchtrecreatie-voorlichting zich op richten.
Misschien — ik druk mij heel voorzichtig uit — is er ook nog een klein verschil in de intentie, waarmee openluchtrecreatie-voorlichting en waarmee natuur- en milieu-educatie wordt gegeven. Ik denk dat bij natuur- en milieu-educatie het accent wat meer ligt op beheer en op behoud van natuur en milieu, terwijl het bij de openluchtrecreatie-voorlichting meer gaat om recreatief welzijn of om — zoals de heer Wals het noemde — de recreatieve belevingswaarde.
Maar overigens zie ik veel meer overeenkomsten tussen die beide. Ik durf te zeggen, dat de natuur- en milieu-educatie een belangrijke ondersteuning kan geven aan de openluchtrecreatie-voorlichting.

VOORZITTER: Wil een van de anderen hier wat aan toevoegen?

DE HEER BONJERNOOR: Ik geloof, dat velen van ons worstelen met het probleem, dat het begrip „voorlichting" zo'n ongelofelijk wijds en groots begrip is. Binnen die voorlichting kun je een heleboel facetten onderscheiden. Ik dacht, dat een belangrijk punt van deze dag wellicht zou kunnen zijn, dat we uit de vraag komen: wat bedoelen wij met die voorlichting? En wat voor specialismen kun je binnen die voorlichting onderscheiden? En misschien ook de vraag: moeten we die specialismen onderscheiden? Ik dacht wel, dat de verschillende benaderingsmogelijkheden en verschillende disciplines zich binnen het brede veld van de voorlichting bewegen.
Maar wellicht kunnen wij er in de loop van de discussie uit komen.

VOORZITTER: Wellicht kan ik hier iets aan toevoegen. De moeilijkheden met het woord „voorlichting" worden ook wel duidelijk, als je probeert het woord „voorlichting" in het Duits te vertalen. Dat kun je namelijk op verschillende wijzen doen. Als je „beroepskeuze-voorlichting" in het Duits wil vertalen, praat je over „Beratung". Dan ben je duidelijk bezig met hulp bij besluitvorming. Als je „gezondheids-voorlichting" in het Duits gaat vertalen, praat je over „Aufklärung". Dan ga je de mensen veel meer bewust maken van het eigen gedrag en van de gevolgen van het eigen gedrag. En dan kom je dus heel dicht bij de natuur- en milieu-educatie. Je kan „voorlichting" ook vertalen met „Förderung". Het bevorderen van bepaalde gewenst geachte veranderingen. Dat zit ook heel duidelijk in de benadering van de heer Van Onzenoort. Je kan het ook nog vertalen, wanneer je het hebt over „rijksvoorlichting" of over „gemeentelijke-voorlichting" met „Information". Dan is het uitsluitend informatie-verstrekking. Als u hier nog niet genoeg aan hebt, kunt u ook nog het woord „Auskunft" gebruiken.
Het is duidelijk, dat er verschillende mogelijkheden zijn.
Het is wel nodig, dat men beseft met welk begrip van voorlichting men bezig is. Wat dat betreft, is het Nederlands een moeilijke taal.

DE HEER WALS: Ik denk, dat de vragenstellers nog niet helemaal gelukkig zijn met de antwoorden. De vraag is namelijk aan het slot heel concreet toegespitst: als het onderscheid tussen openluchtrecreatie-voorlichting en natuur- en milieu-educatie niet kunstmatig is, op welk terrein is dan gezamenlijke aanpak mogelijk en ook wenselijk?

Ik dacht, dat ik geprobeerd heb een indicatie te geven ten aanzien van die gezamenlijke aanpak en de relatie, die er tussen natuur- en milieu-educatie en openluchtrecreatie bestaat. Dat ik daarbij heb geaccentueerd, dat verantwoorde openluchtrecreatie meer is dan alleen maar beleving van natuur en andere cultuur-historische componenten moeten wij ons heel duidelijk realiseren. Niettemin geloof ik, dat vanuit die gezamenlijke verantwoordelijkheid die wij hebben ten opzichte van de groene ruimte, de kwaliteit van ons leefmilieu, we elkaar juist daar moeten zien te vinden.
De wenselijkheid van een gezamenlijke aanpak komt daar heel duidelijk naar voren.

VOORZITTER: Hierbij sluit een vraag aan van de heer Sinke over het begrip interpretatie. Men zegt: is dat wel wat nieuws? Is dat niet precies hetzelfde als wij altijd al gedaan hebben, maar dan met een nieuwe naam?
Is dat waar, mijnheer Bonjernoor?

DE HEER BONJERNOOR: Een aardige vraag, mijnheer de voorzitter. Milieu-interpretatie is zo oud als de weg naar Rome. Ik herinner mij, dat de vragensteller gezegd heeft: interpretatie zoals dat nu gebracht wordt, is niets nieuws. Het is oude wijn in nieuwe zakken. Daar zit een heleboel waars in en dat wil ik ook niet ontkennen. Maar ik wil er wel op wijzen, dat wij in een veranderende maatschappij leven.
Vroeger wisten de mensen — dacht ik — meer van de natuur, althans zij begrepen er meer van zonder er misschien meer van te weten. U weet allemaal wel dat een boer, die dagelijks over zijn land loopt, aan de lucht nog kan zien wat voor weer wij morgen hebben. En dat behoeft men de stadmens niet meer te vragen. Milieu-interpretatie is niet nieuw, maar de maatschappij verandert en wij vergeten een heleboel dingen, wij verleren een heleboel dingen.
Ik vind dat het tijd is, dat wij gezamenlijk deze problematiek weer eens onder ogen zien. Dat wij proberen om dat, wat wij door de veranderende maatschappij gaan missen, weer naar voren te halen.
Ik kan dus wel met de vragensteller eens zijn, dat het begrip niet nieuw is.

VOORZITTER: De heer De Zeeuw meent, dat hij tegenstellingen tussen beide sprekers op het spoor is gekomen en wil graag een discussie tussen forumleden.
Hij heeft bij de heer Bonjernoor gehoord, dat milieu-interpretatie geen manipulatie is van bezoekers. Maar van de heer Van Onzenoort heeft hij gehoord, dat recreatievoorlichting mede als doel heeft geleiding en spreiding van recreatie en rendementsverbetering van recreatievoorzieningen. Hij vraagt zich nu af: is dit nou een tegenstelling of lijkt dat alleen maar zo?

DE HEER VAN ONZENOORT: Ik geloof, dat van een tegenstelling geen sprake is. De heer Bonjernoor heeft milieu-interpretatie naar mijn gevoelen gebracht als een methode, als een techniek. Ik heb daar heel bewust geen aandacht aan geschonken. Ik heb de doeleinden van de openluchtrecreatie-voorlichting weergegeven, en daar haalt de heer De Zeeuw er twee van aan.
Nogmaals, ik heb geen middelen genoemd en daarmee heb ik dus ook niet het risico gelopen van manipulatie. Maar ik weet niet of de heer Bonjernoor er anders over denkt.

DE HEER BONJERNOOR: Ik vind, dat u het eigenlijk heel goed beantwoord heeft.
Er is geen sprake van een tegenstelling; er is sprake van een aanvulling. In mijn gedachten brengt de heer Van Onzenoort een deel van het Nederlandse publiek naar gebieden toe; daar staat het publiek dan en dat moet opgevangen worden. Dat moet aan de hand genomen worden, zonder te manipuleren. Anders wordt dat gevaarlijk. Ik dacht dat het een opeenvolging was en geen tegenstelling.

VOORZITTER: Ik denk, dat ook weer bij manipulatie de vraag is: wat versta je er onder? Het is heel duidelijk, dat de zaken waarmee wij op het ogenblik bezig zijn, zaken van beïnvloeding zijn. Sommige mensen zien manipulatie gelijk met het beïnvloeden zonder dat men zich bewust is, dat men beïnvloed wordt. Dat laatste is beslist niet de bedoeling van de heer Bonjernoor.
De heer De Zeeuw sluit ook aan bij een andere vraag, die weer aansluit bij vragen die andere mensen hebben gesteld, namelijk: is het effect van die milieu-interpretatie en de milieu-educatie niet, dat er een drukverhoging komt in de natuurgebieden, en betekent dat niet tegelijkertijd, dat je moet komen tot beperking van de toegang in natuurgebieden. Daar sluit tevens een vraag op aan van de heer De Fremery,die ook zegt: is het niet zo, dat juist die mensen die veel van de natuur afweten, de natuur ingaan, daar roofvogels willen gaan fotograferen of zoiets, en daarmee heel veel verstoren in de natuur. Is het niet zo, dat het eigenlijk een heel kwalijke activiteit is, waarmee wij bezig zijn. Wat denken de heren forumleden daarvan?

DE HEER WALS: Het is een bekend verhaal, mijnheer de voorzitter, dat echte natuurliefhebbers in de natuur soms gevaarlijker zijn dan niet-natuurliefhebbers. Dat voorbeeld van de roofvogelfotografie is daar — dacht ik — wel een duidelijk voorbeeld van. Ik geloof, dat de natuur- en milieu-educatie niet tot doel moet hebben om natuurfotografen of laat ik zeggen heel wat fanatieke hobbyïsten te creëren. Ik geloof, dat het er in het kader van de natuur- en milieu-educatie vooral om gaat, dat wij proberen mensen duidelijk te maken, wat hun verantwoordelijkheid is ten opzichte van de natuur; dat zij daar een bepaalde waardering voor krijgen, zonder dat wij van alle mensen moeten gaan verwachten dat zij, hetzij met een botaniseertrommel, hetzij met een duur fotoapparaat het veld ingaan.
Dit is een verhaal, dat je veel hoort. Het is niet zo lang geleden nog, dat men zelfs in de natuurbeschermingswereld heel afwijzend stond tegenover de educatie.
Ik kan mij herinneren, dat in de eerste jaren van het Instituut voor Natuurbeschermingseducatie hier ook in de natuurbeschermingswereld nog wel wat bezwaar tegen de activiteiten van dit instituut bestond, omdat men stelde: je moet juist niet de mensen gaan benaderen en natuur-minded maken; wij hebben een kleine selecte groep in ons land die gebruik van de natuur maakt, en als je nu gaat propageren dat die natuur zo mooi is, dan betekent dat, dat steeds meer mensen de natuur in trekken. Dan is het hek van de dam. Dan is onze rust weg. Het werd niet in dank afgenomen. Ik geloof, dat wij ons zo langzamerhand toch wel moeten realiseren, dat het niet aangaat mensen mogelijkheden om de natuur te leren kennen, te onthouden.

Wij hebben de natuur eerst verbannen uit stedelijke gebieden en een situatie gecreëerd, waarin mensen de natuur niet meer kennen. Nu komen wij tot de conclusie, dat de manier waarop de mens zijn omgeving manipuleert en de natuur beïnvloedt, rampzalige gevolgen kan hebben. En wij denken dan voor een deel, dat dat uit een stuk onwetendheid voorkomt. Wij vinden nu, dat wij in onze educatie in ieder geval de mogelijkheid moeten aandragen om enige ecologische begrippen op te kunnen nemen. Op basis daarvan kan een individuele keuze worden gemaakt. Ik dacht niet, dat daarmee bevorderd wordt, dat wij de mensen de natuur injagen. Aan de andere kant denk ik, dat het een ontzettend goed beleid zou zijn, wanneer in de nabijheid van stedelijke gebieden, zoals ik net in mijn verhaal heb gezegd, meer educatieve en natuurrecreatieve voorzieningen komen, opdat men zich niet gedwongen zal behoeven te voelen om kilometers af te leggen teneinde een natuurterrein te bereiken.

VOORZITTER: Ik dank u. Wil één van de andere heren hier iets aan toevoegen? De heer Bonjernoor? Die heeft als Staatsbosbeheer hier dagelijks wat mee te maken.

DE HEER BONJENOOR: Ik dacht, dat het onzin is om te zeggen, dat de druk op de natuurgebieden geen dreiging is. We zitten met dertien miljoen mensen in een land waar erg weinig natuurgebied is. Dat betekent de nodige voorzichtigheid.
Het is ook onzin om te zeggen, dat we die druk zouden kunnen verlagen. Die druk is er. Of wij nu de mensen begrip bijbrengen of geen begrip bijbrengen, de druk is er en de druk blijft er. Het enige wat we misschien zouden kunnen doen, is de druk verleggen van plaatsen die erg kwetsbaar zijn, naar plaatsen die wat minder kwetsbaar zijn. Maar het publiek zal dat moeten begrijpen, anders houdt het zich daar niet aan. Wij hebben genoeg voorbeelden van hekken die neergezet zijn en doorgeknipt werden, omdat de mensen zonodig in dat vennetje moesten baden of zwemmen.
Wanneer zij begrijpen, wat daar is: verniel uw eigen vreugde niet, komt het weer aan op: maak ze duidelijk wat die eigen vreugde is. Dan zullen zij begrijpen, dat bepaalde maatregelen getroffen moeten worden. Dan kun je de druk verleggen van een kwetsbaar gebied naar een iets minder kwetsbaar gebied.

VOORZITTER: Een van de zeer wezenlijke problemen van voorlichting en educatie in deze tijd is, dat wij alleen kunnen voortleven, als wij bereid zijn meer dan in het verleden rekening te houden met het bestaan van onze medemensen. Dat zie je heel duidelijk bij de milieuverontreiniging. Dat zie je ook op dit terrein. En daar zit een wezenlijk probleem, hoe wij dat kunnen bereiken. Ik wou, dat ik daar eens een goede oplossing voor wist.
De sprekers hebben als doelgroep eigenlijk steeds het publiek gehad. Hier merkt een van de vragenstellers op: is dat wel juist? Is het niet zo, dat de overheid ook vaak een belangrijke doelgroep moet zijn? Hij geeft daarvan als voorbeeld, dat Staatsbosbeheer mooie kronkelweggetjes aanlegt, smalle weggetjes voor auto's. Dat dan de gemeenten daar verkeerstellingen gaan doen en vervolgens constateren, dat het een mooie zesbaansweg moet worden, zodat de mensen netjes hard kunnen gaan rijden.
En ik meen, dat daar opvoeding van gemeentebesturen een bijzonder nuttige taak zou zijn.
Wilt u hier iets van zeggen, mijnheer Bonjernoor?

DE HEER BONJERNOOR: Het opvoeden van gemeentebesturen lijkt mij een taak van de overheid. Dus ik speel de vraag graag door naar de heer Van Onzenoort.

DE HEER VAN ONZENOORT: De heer Bonjernoor werkt bij de overheid, voorzitter!

DE HEER BONJERNOOR: Het is een bestaand probleem dat, als er een voorziening gemaakt wordt, er altijd wel een groep mensen is die dat mooi vindt. Elke weg trekt verkeer aan. En het is gewoon waar: wanneer er ergens een aantrekkelijke weg ligt, dan wordt die bereden, meestal ook nog intensief bereden. Wat er gevraagd wordt, is eigenlijk een constatering: het is zo.
Aan de andere kant zijn er ook regels, waar gemeenten zich aan te houden hebben op grond van veiligheidsaspecten. Ik weet niet wat voor regels dat allemaal zijn, maar gemeenten hebben natuurlijk ook hun spelregels en dat kan er wel eens toe leiden, dat op een bepaald moment een recreatief aantrekkelijke weg verbreed moet worden in verband met het aantal auto-eenheden, dat per tijdseenheid passeert.
Ik dacht, dat er twee mogelijkheden zijn: òf toegeven aan de wens van de gemeente (en dat zal ongetwijfeld een legale wens zijn), òf die weg sluiten. Dat is een alternatief, dat vaak over het hoofd gezien wordt. Het kan soms een erg goed alternatief zijn, maar als die weg openbaar is, dan loopt u weer tegen een nieuwe muur aan, want openbare wegen aan de openbaarheid onttrekken is niet eenvoudig.

VOORZITTER: Regels veranderen is een moeilijke zaak in dit land. Nu wordt er ook gevraagd of die voorlichting en opvoeding alleen gericht moet zijn op de bestaande terreinen of dat die ook gericht moet zijn op voorbereidingen, op inspraak voor recreatie basisplannen; in hoeverre de bevolking betrokken moet worden bij het ontwikkelen van die plannen.
Ik weet niet of de heer Van Onzenoort hier wat van wil zeggen?

DE HEER VAN ONZENOORT: Ik heb toch het gevoel, dat wij onderscheid moeten maken tussen de voorlichting waarover ik vanmorgen gesproken heb, en de inspraak, waar de geachte vragensteller het over heeft.
Ik heb op het oog gehad de voorlichting aan recreanten over de recreatievoorzieningen die bestaan, en de activiteiten die ze daar kunnen ontplooien, dus voorlichting over bestaande voorzieningen.
Bij inspraak, dacht ik, gaat het veel meer om het betrekken van de bevolking bij een stuk beleidsvoorbereiding, bij een besluitvormingsproces, met andere woorden bij het tot stand komen, het creëren van nieuwe recreatievoorzieningen. Ook een belangrijke zaak, maar toch min of meer twee onderscheiden zaken, die echter ook weer aan elkaar te koppelen zijn. Het lijdt geen twijfel, dat er door inspraak ook min of meer een stuk voorlichting gegeven wordt aan de bevolking over de toekomstige recreatiemogelijkheden en de toekomstige activiteiten, die zij in een dergelijk project kunnen uitoefenen.

VOORZITTER: Wilt u hier iets aan toevoegen?

DE HEER WALS: Het enige is, dat ik alleen maar geloof in inspraak als die inspraak gebaseerd is op goede informatieverwerving en -verstrekking. En ik geloof nog meer in inspraak als inspraak onderdeel gaat uitmaken van het educatieve programma, dit wil zeggen dat met name ook de mogelijkheid wordt gegeven om in het onderwijs de bouwstenen voor inspraak te gaan aanbrengen.
Ik denk, dat wij op het ogenblik toch wel erg vaak over inspraak spreken en daar bepaalde waarde-oordelen aan toekennen, maar dat wij te weinig aandacht besteden aan het feit, dat inspraak een uiterst moeilijk proces is, dat niet van de een op de andere dag kan ontstaan. Dat dient echt onderdeel te zijn van onderwijsprogramma's. En daar zou ik voor willen pleiten.

VOORZITTER: U zegt dus eigenlijk, dat inspraak zonder inzicht leidt tot uitspraak zonder uitzicht.
Daar komt dus waarschijnlijk bij, dat je je goed moet afvragen op welke punten inspraak van de bevolking wenselijk is, en op welke punten een deskundige een oordeel moet geven.

DE HEER WALS: Ik denk, dat het nog iets anders kan zijn. Ik denk, dat de bevolking best zelf mag uitmaken op welke punten zij vindt, dat inspraak gewenst is. Ik zou dit niet van bovenaf willen uitmaken. Ik denk wel — ik ervaar dat met allerlei inspraakprocessen — dat veel mensen toch wat verward raken — en dat is vaak voor die mensen een stuk onlustgevoel — als zij op een bepaald moment ontdekken, dat wij voortdurend botsen op grond van procedures die zij niet kennen, op grond van het feit dat zij niet weten, hoe zij aan informatie moeten komen. Dit moet inderdaad toch een onderdeel vormen van gerichte onderwijsprogramma's. Als dat gebeurt, dan denk ik, dat de inspraak veel effectiever zou kunnen zijn en veel efficiënter gevoerd kan worden.

VOORZITTER: Een van de vragenstellers heeft ook aan de heer Wals de vraag gesteld, of men niet veel te veel denkt over net aangelegde terreintjes; of je niet gewoon een terreintje braak moet laten liggen, dan komt er wel vanzelf begroeiing op.

DE HEER WALS: Hetgeen volstrekt waar is. En ik denk, dat ik ook hier alleen maar op kan antwoorden, dat ik een enthousiast voorstander ben van braakliggende terreintjes, waar nou eens niet allerlei dingen mee gedaan worden. Waar gewoon de begroeiing zijn kansen blijft houden om te groeien.
Ik moet er wel bij zeggen: kansen blijft houden. Braakliggende terreintjes hebben snel de neiging hun vegetatie kwijt te raken.

VOORZITTER: Parkeerterrein te worden....

DE HEER WALS: Dan zijn ze niet meer braakliggend, als zij parkeerterrein worden. Dan heeft het een andere bestemming. Ik denk dat het best gerechtvaardigd is te bevorderen, dat er in de gemeente, in de woonomgeving braakliggende terreintjes gehandhaafd worden.
Een ander bezwaar is — dat staat hier ook in het stukje dat ik voor mij heb liggen —, dat aan deze plekjes zo vaak een negatieve waarde wordt toegekend. Ik denk dat dat voor een deel komt, althans uit de reacties die ik ken, doordat deze braakliggende terreintjes ook vaak worden beschouwd als uitlaatplaatsen voor honden. En daar hebben moeders van kinderen dan weer wat bezwaren tegen, zodat daar een, laat ik zeggen, belangenstrijd gaat ontstaan tussen de eisen die het kind en zijn ouders stellen, en die de hond stelt.

VOORZITTER: Een viertal vragenstellers heeft gevraagd, waarom er zoveel gepraat wordt over de mogelijkheden om per auto naar de recreatieterreinen te komen, en waarom er niet gepraat wordt over het openbaar vervoer.
De heer Van 't Hof bijvoorbeeld vraagt: waarom krijg ik in de thuisbezorgde voorlichting over recreatiemogelijkheden niet veel meer informatie over de mogelijkheden om deze per openbaar vervoer te bereiken, teneinde te bevorderen, dat de mensen niet met de auto gaan en daardoor minder van de natuur vernielen.

DE HEER VAN ONZENOORT: Als het waar is, wat de vragensteller naar voren brengt, dan betreur ik dat. Als hij zegt, dat in de voorlichting te weinig wordt aangegeven hoe men er ook per openbaar vervoer kan komen en op welke tijdstippen via dat openbaar vervoer, dan moet dat snel veranderen.
Ik vraag mij alleen af, of zoveel recreatieprojecten zo geweldig goed per openbaar vervoer bereikbaar zijn. Dat is misschien een wedervraag, die ik mag stellen. In mijn inleiding, dat geef ik toe, heb ik ook aandacht geschonken aan de auto. Waarom? Omdat ik erken, dat de auto in het kader van de openluchtrecreatie een belangrijk vervoermiddel is voor ouderen, voor gezinnen met kinderen, en de auto wil ik dan ook graag hier noemen naast het openbaar vervoer.

DE HEER BONJERNOOR: Ik dacht, dat er twee mogelijkheden waren. Je kunt recreatievoorzieningen maken daar, waar het openbaar vervoer stopt. En je kunt het openbaar vervoer laten stoppen daar, waar recreatievoorzieningen zijn. In beide gevallen geeft dat vaak aanleiding tot wrijving. Hoe komt dat?
Ik dacht, dat we het probleem van de auto niet moeten onderschatten. Wij hebben een gemeenschappelijk moraal, een gemeenschappelijk geweten, dat zegt: wij moeten de auto laten staan en wij moeten meer gebruik maken van het openbaar vervoer. Maar als iemand recht op de man af gevraagd wordt: „Ga je met het openbaar vervoer?", dan zegt hij: „Nee, mijn autootje staat voor de deur!" En hij gaat met de auto. Dat is een stuk realiteit, waarmee wij rekening moeten houden.
Ik dacht, dat het niet terecht is, wanneer je gaat speculeren op de mogelijkheden om het recreërend publiek meer van het openbaar vervoer gebruik te laten maken. De auto is ook een stuk van die recreatie-ervaring.

VOORZITTER: Ik kan mij wel voorstellen, dat sommige mensen het graag anders zouden willen zien. Dat is misschien niet altijd mogelijk.
Er is ook een vraag aan de heer Van Onzenoort, die hierbij aansluit. U heeft gezegd, dat er informatie-panelen moeten komen bij de uitvalswegen. Men is bang, dat dat voor de verkeersveiligheid grote nadelen zal hebben.

DE HEER VAN ONZENOORT: Daarom, voorzitter, en ik kan heel kort zijn, heb ik expliciet gezegd, dat die informatie-panelen uitsluitend moeten komen op parkeerterreinen; op daartoe geschikte parkeerplaatsen langs de uitvalswegen. En niet zo maar langs de uitvalswegen. Dat zou inderdaad in strijd zijn met de verkeersveiligheid.

VOORZITTER: Hier is dus een misverstand ontstaan, dat nu hopelijk uit de weg geruimd is.
Er zijn verschillende vragenstellers, die gezegd hebben: er wordt nu wel gezegd, dat er meer aandacht moet worden besteed aan voorlichting, interpretatie en educatie op dit gebied, maar dat kost geld. Wie zal dat betalen?
Een van de vragenstellers wil weten of hierover wat staat in het Structuurschema openluchtrecreatie.
Een ander zegt: als de VVV's meer consumentengericht en minder producentgericht worden, is het dan niet mogelijk dat CRM bereid is daarvoor subsidie te geven?

DE HEER VAN ONZENOORT: Wat er in het Structuurschema zal komen te staan, weet ik niet. Het duurt nog zo lang voordat het Structuurschema gaat verschijnen. Wij zijn volop bezig om dat inhoud te geven.
Maar wat financiën betreft, zou ik dit willen zeggen. Bij het Ministerie van CRM is geen subsidieregeling of subsidiebeschikking die zegt: die en die voorlichtingsactiviteiten zijn subsidiabel, en, uitnodigend zegt: maak er maar gebruik van. Dat is beslist niet het geval. Wij hebben nu wel op onze begroting voor 1978 een artikel, dat het mogelijk maakt te subsidiëren in voorlichting en educatie.
Daarnaast zou ik willen zeggen, dat in het verleden door het Ministerie van CRM toch nogal wat geld gestopt is in allerlei zaken die de voorlichting regarderen. Mag ik u er een paar noemen.
De bezoekerscentra, de voorlichtingscentra, een aantal daarvan, zijn mede met een investeringssubsidie van CRM tot stand gekomen. CRM heeft ook educatieve wandelroutes gesubsidieerd. De „information on the spot", waar ik het vanmorgen over gehad heb, is een experiment, dat mede dankzij een subsidie van CRM mogelijk is. Brochures Spaarnwoude, Twiske, films die tot stand gekomen zijn; in dit midden mag ik zeker niet vergeten melding te maken van de subsidiëring van de bewegwijzering, waar de ANWB al jaren lang mee doende is. En dan niet alleen de auto-routes, maar ook de molen- en monumentenborden.
Laatste punt dat ik zou willen noemen, is de subsidiëring in meer educatieve voorlichting van de Groene en de Blauwe Tien. Dus de gedragregels die vervat zijn in de Groene en de Blauwe Tien.
Er wordt wel het nodige gedaan. Alleen, ik kan niet zeggen: er is een artikel of beschikking waarin precies omschreven staat, wat wel of niet subsidiabel is.

VOORZITTER: Wat dat betreft, is er toch wel een concrete vraag. U hebt gesproken in dat alternatief twee over 67 bezoekerscentra, die u voorstaat. Hoe denkt u dat deze gefinancierd kunnen worden?

DE HEER VAN ONZENOORT: Ik hoop niet voorzitter dat u denkt, dat ik alternatief twee voorsta, want dan ben ik erg onduidelijk geweest vanochtend. Ik vond het de moeite waard om via een kaart een aantal alternatieven aan de zaal te laten zien. Het is dus een verkeerde interpretatie om te denken, dat ik vanochtend een pleidooi gehouden heb om 67 bezoekerscentra in Nederland te creëren. Het tegendeel is waar.
Ik heb duidelijk willen maken, dat wij toe moeten naar een landelijk spreidingsnet, dat dit veronderstelt, dat wij met elkaar kriteria gaan opstellen en de gebieden gaan zoeken. Want als wij dat niet doen, dat was de teneur van mijn verhaal, als wij hier geen gecoördineerd beleid gaan voeren, dan lopen wij wel de kans, dat wij met veel te veel bezoekerscentra komen te zitten, wat wij voor wat de financiering, noch voor wat de investering, noch voor wat de exploitatie betreft, zullen aankunnen.

VOORZITTER: U wou hierbij graag aansluiten? Wilt u eerst uw naam noemen?

JACQUES VAN 'T HOF: Ik heb die vraag over de autotoestand ingediend. Ik wil graag vragen, waar de subsidies blijven voor het stimuleren van het openbaar vervoer naar recreatiegebieden. U noemt allerlei subsidies op die CRM geeft, om recreatiegebieden te stichten, maar ik vraag mij af of er ook geen subsidie gegeven kan worden om dat openbaar vervoer wat te stimuleren.

DE HEER VAN ONZENOORT: Verkeer en vervoer is de primaire verantwoordelijkheid van de bewindsman van het Ministerie van Verkeer en Waterstaat.

JACQUES VAN 'T HOF: Ik vind dat een beetje afschuiven. Ik vind het vervoer naar de recreatiegebieden toch wel degelijk vallen onder de zaak „recreatiegebieden" en daardoor niet uitsluitend onder Verkeer en Waterstaat. Ik geloof, dat het een integratie is van deze twee zaken en dat, als men dan wil komen tot een goed openbaar vervoer naar de recreatieterreinen — waar dacht ik CRM ook wel achter zal staan — dan een vergaand overleg moet plaatshebben tussen CRM en Verkeer en Waterstaat.

DE HEER VAN ONZENOORT: Dat laatste is natuurlijk buiten kijf. CRM heeft zich tot nu toe ook beziggehouden met het meer toegankelijk maken van recreatiegebieden, maar ik dacht, dat als het gaat om het verbeteren van het openbaar vervoer naar recreatie-projecten, dat dat toch primair een zaak is en blijft van het Ministerie van Verkeer en Waterstaat.

JACQUES VAN 'T HOF: Maar u kunt toch een hint geven aan Verkeer en Waterstaat om dit....

DE HEER VAN ONZENOORT: Daarom ben ik net begonnen met te zeggen, dat dit laatste buiten kijf is. Er moet overleg zijn en er is ook overleg over deze zaak.

VOORZITTER: Zullen wij het hierbij laten?

JACQUES VAN 'T HOF: Ik vind het altijd erg jammer dat, als ik in een recreatie- of natuurgebied kom, het eerste wat ik tegenkom een groot parkeerterrein is, waar dan de heilige koe, de auto, neergezet kan worden. Ik vind dat in die situatie wel eens verbetering mag komen.

VOORZITTER: Uit de reactie van de zaal blijkt wel, dat u niet alleen staat. Aan de andere kant is het op het ogenblik zo, dacht ik, dat de kosten van het openbaar vervoer voor de helft betaald worden door de gebruikers en voor de andere helft door de belastingbetalers. In die orde van grootte zit het ergens!
Er is, als wij praten over deze activiteiten van voorlichting, interpretatie en educatie, niet alleen geld nodig, maar er is ook behoefte aan bekwame mensen. Zo is de vraag gesteld: is het niet nodig dat, als de ANWB-kantoren en de VVV-kantoren zich meer met deze voorlichting gaan bezighouden, men dan daar komt te werken met meer geschoold personeel.
Is het ook niet zo dat er, net als in Engeland en Schotland, ook in Nederland cursussen over interpretatie-technieken zouden moeten komen voor de leiders van de huidige centra. Willen de forumleden daar wat van zeggen?

DE HEER BONJERNOOR: Het is vandaag eigenlijk voor het eerst, dat die milieu-interpretatie over een wat breder voetlicht naar voren is gebracht. Ik geloof, dat het erg vroeg is om nu al te praten over opleiding van personeel dat in die richting bekwaam is. Ik ben het helemaal met de vragenstellers eens, dat het hard nodig is, dat hier aandacht aan besteed wordt.
Wij kunnen in Engeland en Amerika trainingscentra zien, waar het personeel dat belast is met de begeleiding van het publiek in natuurterreinen en in de bosgebieden, regelmatig, soms wel meermalen per jaar, bij elkaar komt om weer opnieuw getraind te worden, om van nieuwe ontwikkelingen op de hoogte gesteld te worden. Het is een nogal snel veranderende zaak. Dus dat betekent, dat je eigenlijk continu training van je personeel zou moeten nastreven.
Ik juich het alleen maar toe, wanneer dat op niet al te lange termijn gerealiseerd zou kunnen worden.

VOORZITTER: Tijdens de lunchpauze zei een van de mensen van de ANWB mij: één van de moeilijkheden die wij hebben is, dat het verloop van baliepersoneel zo groot is; de meesten veranderen na drie of vijf jaar van functie; daarom is het niet mogelijk veel tijd te investeren in de opleiding van deze mensen. Wij zoeken het dus in de eerste plaats in het geven van beter documentatie-materiaal, dat zij kunnen uitreiken.
Naar aanleiding van de inleiding van de heer Wals zijn mensen bang geworden. Zij zeggen: er wordt gewezen op die kinderboerderij, hoe de kinderen in contact komen met de dieren; maar niet op het gevaar, dat de kinderen geen onderscheid meer maken tussen de dieren van de boerderij en de dieren in de natuur, wat hun leefwijze, hun tam of wild zijn, hun al dan niet kwetsbaar zijn, hun algemeen voorkomen en dergelijke betreft. Wat denkt u hiervan?

DE HEER WALS: Het was niet mijn bedoeling om mensen bang te maken. Maar ik denk, dat het een vraag is die beantwoord moet worden, omdat hij wel meer wordt gesteld in relatie tot

dit onderwerp.
Er zijn natuurlijk weinig keuzemogelijkheden in stedelijke gebieden. Je kunt kiezen tussen geen dieren of honden en katten, die op zich heel aantrekkelijke dieren kunnen zijn, of boerderijdieren. De natuurlijke dieren, zoals wilde zwijnen, zie je tegenwoordig niet meer rennen in stedelijke gebieden. Wil je dus op een of andere wijze bevorderen, dat het contact kind - dier tot stand komt, en wil je dan vooral ook proberen daarbij pedagogische motieven te hanteren, dan denk ik, dat die kinderboerderijdieren (die in elk geval maken, dat er een contactmogelijkheid is) in elk geval duidelijk maken, dat een geit inderdaad een geit is, die lawaai kan maken, die kan reageren, die op een bepaalde manier kauwt, die op een bepaalde manier haar jong verzorgt, waar je zelf een bepaald stuk zorg aan kunt besteden. Ik denk, dat dat op zich zelf pedagogisch gezien een heel verantwoord motief is.
Het zou jammer zijn, als wij het kind — of de volwassene — zouden laten denken, dat er niks anders is. Daarom zie ik in kinderboerderijen een middel temidden van andere educatieve middelen, waarbij ik wel hoop, dat ook het stadspark, de mus, de spreeuw, de wilde eend en de eekhoorn — voorzover die dan nog wild is in steden — daarbij gebruikt worden. Ik zie die angst niet.

VOORZITTER: Een vraag van de heer Van de Muisenberg sluit hier enigszins bij aan. Hij stelt, dat bij de inleidingen de nadruk is gelegd op voorlichtingsdoelen die sterk slaan op de subtiliteit van het beleven van de natuurlijke omgeving. Maar de stedelijke samenleving roept vaak een gespannenheid op die men niet kwijt raakt door subtiele recreatievormen, maar wel door gewelddadige, bij voorkeur ongevaarlijke recreatieve activiteiten. Zoals bijvoorbeeld het knotten van wilgen en het omhakken van gemerkte bomen.
Zijn stelling is: als niet eerst aan deze gewelddadige recreatievormen aandacht wordt besteed, komt er dan niet eerst daarna plaats voor meer subtiele recreatievormen? Wat denkt u hiervan, mijnheer Bonjernoor?

DE HEER BONJERNOOR: Ik weet niet, wat ik er mee aanmoet. Ik dacht niet dat het de bedoeling was, dat wij ons uitsluitend richten op heel subtiele zaken om die te presenteren aan het publiek.
Dat is niet waar. Misschien, dat die indruk gewekt is door het klankbeeld of door voorbeelden, die genoemd zijn. Maar dat is zeker niet de bedoeling. Ik dacht trouwens, dat wij op moeten passen, dat wij hier niet twee begrippen door elkaar halen. Dat is namelijk een stuk participatie — die kreet is ook al gevallen vandaag — en een stuk recreatie. Participatie kan, dacht ik, onder andere bereikt worden door de mensen dat grove werk te laten doen. Het wordt allemaal wat gevaarlijk om dat knotten van wilgen en dat bomen omhakken door actiegroepen te laten doen, want er is natuurlijk altijd nog een stuk verantwoordelijkheid van degene, die daartoe de opdracht geeft. Maar zullen we het niet zó beschouwen, dat er twee dingen zijn die naast elkaar staan. Je kunt de mensen op subtiele zaken wijzen in het kader van hun recreatie, hun beleven van de natuurgebieden. Maar daarnaast kun je die mensen ook op een andere manier betrekken bij het gebeuren, namelijk door ze te laten participeren, iets te laten doen.

DE HEER WALS: Ik vraag mij enigszins af of dat zo ligt ten aanzien van die participatie en die recreatie. Ik weet niet of het knotten, als ik daaraan meedoe, voor mij niet betekent, dat ik participeer aan een knotwilgen-actie. Het komt bij mij soms als een recreatie-activiteit over en dan — dat heb ik net niet goed verstaan — ik weet niet of er daarnet over een weldadige recreatievorm of een gewelddadige....

VOORZITTER: Een gewelddadige....

DE HEER WALS: Dan vind ik dit een weldadige.

VOORZITTER: De vragenstellers blijven wat bang. De heer Yap vraagt: is het niet zo dat, als wij gratis allerlei recreatie-informatie thuis gaan bezorgen, dat het dan op één lijn komt te liggen met allerlei andere gratis drukwerken, die handel en industrie bij ons thuisbezorgen en die schielijk weer in de prullemand verdwijnen. Daarbij sluit een vraag van de heer Melzen aan, namelijk: is het niet zo, dat wij ons moeten richten op het publiek in het algemeen, maar meer moeten uitgaan van specifieke doelgroepen, met hun eigen behoeften? En is het daarom niet belangrijk om een onderscheid te maken wat precies de behoeften van verschillende groepen zijn?
De heer Melzen gaat hierop door en zegt, dat hij uit de inleiding van de heer Van Onzenoort de indruk heeft gekregen, dat de behoefte aan voorlichting bestaat uit de behoefte van de overheid om informatie kwijt te raken; niet uit de behoefte van het publiek om informatie te ontvangen. Hij hoopt, dat de heer Van Onzenoort hem kan geruststellen, zodat hij zich vergist heeft.

DE HEER VAN ONZENOORT: Dit is een samengestelde vraag. Wat die thuisbezorgde voorlichting betreft, ik ben ook bang, evenals de zaal dat, als je dit niet goed doet, dat hetzelfde lot treft als de vele folders die wij dagelijks in onze brievenbussen krijgen en die we gauw wegsmijten. Ik geloof dus dat, als er gemeenten zijn die zouden overgaan tot het samenstellen van een overzicht van de lokale en regionale recreatievoorzieningen, men vooral moet trachten te voorkomen, dat die dingen in de prullemand verdwijnen. En ik denk dat dit voorwaarden stelt aan de wijze van presentatie; hoe dat gebracht wordt, hoe dat ook in de handen van de mensen gesteld wordt.
Ik heb vanochtend ook gezegd, dat het mij zinnig voorkwam om de recreatiemogelijkheden wellicht op te nemen in een overzicht dat ook nog andere terreinen bestrijkt. Op het sociaal-culturele vlak, het vlak van de gezondheid, van het onderwijs. Misschien dat de vragensteller op deze manier niet zo bang behoeft te zijn voor het lot van dat gemeentelijk overzicht. Om in zo'n overzicht ook al te denken aan meer op doelgroepen gerichte, specifieke informatie, acht ik niet juist. Dat is tenminste niet de bedoeling van het overzicht, zoals ik dat vanochtend heb omschreven.
Ik ben wel met de vragensteller van mening, dat er bij de voorlichting in de woonomgeving, op de lokaties die ik genoemd heb, natuurlijk voorlichtingsmateriaal moet zijn, dat gericht is op doelgroepen; op jongeren, op bejaarden, op gezinnen met kinderen, enzovoorts.

VOORZITTER: Weet u genoeg van de behoeften van die doelgroepen?

DE HEER VAN ONZENOORT: Daar wou ik nu net wat over zeggen. Ik heb vanochtend mijn verhaal besloten met te zeggen: wij moeten natuurlijk geen voorlichtingsbeleid gaan voeren, omdat wij dat zo aardig en zo leuk vinden; wij moeten proberen te achterhalen, wat de behoeften en de wensen van de recreanten aan voorlichting zijn. Wie hebben behoefte aan voorlichting, over welke recreatievoorzieningen, in welke actieradius wil men geïnformeerd worden. Men zal wel degelijk in dat voorlichtingsbeleid moeten aansluiten bij de wensen en de behoeften van de recreanten.
Ik kan de vragensteller geruststellen met te vermelden, dat er op het departement niet een geweldige behoefte bestaat om alleen maar informatie te geven.

VOORZITTER: Wil Staatsbosbeheer hier nog op aansluiten?

DE HEER BONJERNOOR: Graag, voorzitter, en vooral even op het laatste dat de heer Van Onzenoort gezegd heeft, namelijk de behoefte, die er bij het publiek is. Ik dacht dat wij daarmee toch de nodige voorzichtigheid moeten betrachten.
Ik wil dat graag benaderen met een voorbeeldje, dat niet specifiek op de voorlichting betrekking heeft, maar toch wel duidelijk maakt wat ik bedoel. Er stonden eens een aantal klimbogen op betonsokkels in fel-blauwe en hel-gele kleuren. Toen werd er tegen de beheerder gezegd: die dingen horen daar toch niet. Zijn antwoord was: moet u hier eens op een mooie zondag komen kijken hoeveel mensen er zijn. Er is behoefte aan. Wanneer je op die behoefte van het publiek afgaat, dan ben je, dacht ik, op een gevaarlijke manier bezig. Je hebt niet alleen rekening te houden met de behoeften van het publiek. Je mag deze ook niet verwaarlozen, maar je moet ook rekening houden met doelstellingen, die je zèlf stelt. Ik dacht, dat dat tegen elkaar afgewogen moest worden en dat het niet is: het één en niet het ander. Het is een afwegingsproces.

DE HEER VAN ONZENOORT: Ik ben erg blij met deze aanvulling.

VOORZITTER: Toch zitten hier misschien enkele moeilijkheden. Eén is dat uit onderzoek blijkt, dat de vormgeving van voorlichtingsmateriaal veel minder belangrijk is met betrekking tot de vraag of er kennis van genomen wordt of niet, dan de afstemming op de behoeften van het publiek. Er is bijvoorbeeld wel onderzoek gedaan op grond van vergelijking van stencils en kleurendrukwerk, waaruit niet blijkt dat kleurendrukwerk meer gelezen wordt.
Een tweede is, dat de heer Melzen nog doorgaat met het stellen van vragen. Hij zegt: wat is nu precies de doelstelling van de voorlichting. Gaat het hier om het bewust maken en/of om gedragsveranderingen of houdingsveranderingen of gaat het om gedragsbestendiging of houdingsbestendiging. Hij heeft de indruk, dat men een heel duidelijk doel moet hebben wat de

voorlichting betreft, vóórdat het effect kan hebben.

DE HEER VAN ONZENOORT: Als ik de vraag goed begrepen heb, gaat het inderdaad om bewustmaking, maar in het verlengde daarvan moet dan liggen een juiste houding en een juist gedrag in het recreatie- en natuurgebied. Die zaken vullen elkaar aan. Of er sprake zal kunnen zijn van bestendiging van het gedrag, bestendiging van de houding, ik dacht, dat dat helemaal afhangt van de vraag hoe die houding en hoe dat gedrag er op dit moment uitzien. Als dat subliem is, dan hoef je daar uiteraard geen voorlichting op af te vuren. Maar wanneer gedrag en houding niet optimaal zijn, dan ben ik van mening, dat het voorlichtingsbeleid wel degelijk gericht moet zijn op verandering van gedrag en verandering van houding.

DE HEER BONJERNOOR: Mag ik daar een vraag over stellen? Is het mogelijk door voorlichting verandering in het gedrag te bewerkstelligen?

VOORZITTER: Ik ben geneigd om te zeggen: ja.

DE HEER VAN ONZENOORT: Ik heb er vanmorgen een vraagteken bij gezet, voorzitter.

VOORZITTER: Mits dit een verandering is die aansluit bij de behoeften van het publiek. Het blijkt bijvoorbeeld dat de voorlichting die gegeven wordt over preventie van hart- en vaatziekten, wel tot gevolg heeft, dat de mensen anders gaan eten, zodat zij door die andere eetgewoonten minder kans hebben op hart- en vaatziekten.
Er is een jaar geleden een NCRV-programma geweest over roken: hoe kom je daar van af. Het resultaat is geweest, dat ongeveer 7% van de rokers er in eerste instantie mee opgehouden zijn. Na enige tijd zijn velen er wel weer mee begonnen, maar toch verwacht ik, dat dit NCRV-programma ongeveer 1000 sterfgevallen heeft voorkomen. En daarom zeg ik: dat is toch een belangrijke gedragsverandering.

DE HEER KROON: U spreekt wel over voorlichting, maar ik dacht, dat u het nu in relatie tot de NCRV had over propaganda. Dat is wel wat anders.

VOORZITTER: Ik geloof, dat deze actie van de NCRV niet alleen propaganda was, maar dat ook duidelijk bedoeld was die mensen die roken, maar eigenlijk met roken willen ophouden, te leren hòe ze dat moeten doen.

DE HEER KROON: Wanneer je voorlichting zó bedrijft, dus niet als uitgangspunt hebt degenen, die je wil benaderen, maar eigenlijk wil beïnvloeden, dan noem ik dat propaganda.

VOORZITTER: Ik geloof, dat voor die wilsbeïnvloeding maar in beperkte mate mogelijkheden aanwezig zijn, maar dat een zeer groot deel van de rokers zelf eigenlijk graag met roken wil ophouden.

DE HEER KROON: Er kwam nog iets bij, namelijk als je het niet deed, dan werd je in eigen omgeving min of meer outcast. Het werd inderdaad zó door de omgeving een soort propaganda. Maar ik vind het een onjuist voorbeeld van voorlichting.

VOORZITTER: Ik geloof inderdaad dat u gelijk hebt, dat je, als je met voorlichting wat wilt veranderen, je niet alleen moet richten op beïnvloeden van het individu, maar ook moet richten op beïnvloeding van de omgeving. Beïnvloeding van sociale normen kan — wat dit betreft — een zeer belangrijke zaak zijn. En dat geldt zeer zeker ook voor de recreatievoorlichting. Als je daarmee wilt bereiken, dat de natuur niet vernield wordt, dan gaat het niet alleen om de verandering van het individu, maar vooral ook om beïnvloeding van de sociale controle die er in onze samenleving is.
Daarbij is inderdaad een van de moeilijkheden, dat de samenleving zodanig verandert, dat wij elkaar veel minder goed kennen en dat die sociale controle daardoor veel zwakker is geworden. Wij zijn daardoor veel minder bereid om rekening te houden met effecten van ons gedrag op de mogelijkheden van anderen, dan in het verleden. Ik weet niet of één van de andere forumleden hier iets aan wil toevoegen?

DE HEER WALS: Ik denk niet, dat ik er uitkom. Ik denk toch dat ik blijf zitten met het wezen van voorlichting en het wezen van educatie. Ik begrijp, dat het een moeilijk probleem is, waar waarschijnlijk een hele studieconferentie opnieuw aan zou kunnen worden gewijd. Het is de vraag of wij er dan uitkomen. Voor mijzelf heb ik het gevoel, dat voorlichting bedoeld is om de aandacht te trekken voor een bepaald terrein, een bepaald gebied, een stuk ...., ja je zou zeggen, een soort informatie geeft, die ik al dan niet kan hanteren. En als ik hem hanteer, dan zou dat kunnen betekenen, dat dat uitmondt in een stuk educatie voorzover ik mij door die voorlichting heb laten leiden en op een bepaald moment ga realiseren, dat het een aandachtsgebied is, waar ik meer van zou willen weten. Dit heeft op den duur een stuk vormende waarde.
Van educatie zeg ik altijd, dat het een continu proces is, dat hebt u mij net ook horen zeggen, en ik denk dat het ook zo is, dat dat het wezenlijke verschil tussen voorlichting en educatie is. Dat educatie uiteindelijk gericht is op attitude-verandering of dat educatie tot een attitude, tot een bepaalde gedragsontwikkeling zal moeten leiden. Van voorlichting behoef je dat niet bij voorbaat te verwachten, hoewel het niet uitgesloten is.

VOORZITTER: Hier vinden we ook weer wat verschillen in opvatting over voorlichting.
In de gezondheidsvoorlichting denkt men heel duidelijk aan een bewuste programmering op langere termijn, zodat de mensen zich meer bewust worden van hun eigen gedrag en van de gevolgen die dat heeft voor henzelf en voor hun omgeving. En dan kom je heel dicht bij educatie. Andere mensen vatten het woord voorlichting op andere wijze op.
Er is een vraag gesteld door de heer Scheepers, te weten: hoe hard is het netwerk van het musea-beleid, en kunnen in dit netwerk genoemde voorlichtingscentra ook door de recreanten worden meegenomen?

DE HEER VAN ONZENOORT: Ik dacht dat er verschillende voorstellen waren voor netwerken van bezoekerscentra, voorlichtingscentra, musea in Nederland, en dat nog geen van die voorstellen al een harde status hadden. Maar ik weet niet of de heer Bonjernoor daar meer over kan zeggen.

DE HEER BONJERNOOR: Er is een nota: „Naar een nieuw museumbeleid". In bijlage 10 of bijlage 12 van die nota staat aangegeven waar in Nederland wat voor soort natuur-historische musea gevestigd zullen worden of al zijn gevestigd. Deze vestigingsplaatsen zijn afgewogen tegen de in diezelfde nota genoemde vestigingsplaatsen van bezoekerscentra. Dat is het enige, wat ik u daarvan kan meegeven.

VOORZITTER: Is er geld beschikbaar om deze plannen te realiseren? Of blijven het voorlopig plannen?

DE HEER VAN ONZENOORT: Er is geen financiële paragraaf aan toegevoegd. Al naar gelang er gelden ter beschikking zullen worden gesteld, zal dat programma worden uitgevoerd. Ik begrijp, dat dat inderdaad de zwakke plek is. Wat dat betreft zijn de vooruitzichten natuurlijk ook niet zo stralend.

VOORZITTER: Er is een vraag gesteld door de heer Yap. De drie inleiders gebruiken de termen „natuurlijk-" en „cultuur-" landschap. Zouden we niet meer moeten streven naar een benaming, die beide verschijnselen dekt, omdat deze beide verschijnselen in feite niet te scheiden zijn. Echte natuurlijke landschappen zijn er niet meer in Nederland.

DE HEER BONJERNOOR: Nee, dat is inderdaad waar. Alle gebieden die wij hier in Nederland nog hebben, zijn cultuurlijk beïnvloed. Maar wij kunnen er wel naar streven in bepaalde gebieden de natuurlijkheid de overhand te laten krijgen.
Er zijn ook gebieden, waar op het ogenblik niets of vrijwel niets meer gedaan wordt. Het zogenaamde verantwoord nietsdoen. Dat is vakjargon, geen grap. In die gebieden kunnen wij verwachten, dat op langere termijn de natuur zich weer zodanig gaat herstellen, dat wij kunnen praten van een natuurlijke omgeving, ook al is er dan wel in het verre verleden een cultuurlijke invloed geweest.

VOORZITTER: Ik geloof, dat wij nu de meeste vragen hebben gehad. Zijn er in de zaal nog mensen, die behoefte hebben vragen te stellen?

DE HEER VET: Het is een vraag, die ik heb gesteld naar aanleiding van de inleiding van de heer Van Onzenoort. De heer Van Onzenoort stelt dat de drukwerken die door instellingen als Staatsbosbeheer of Het Gelders Landschap verschijnen, eerder moeten worden gezien als statussymbooltjes of drukwerken in de sfeer van de OR-activiteiten, die eigenlijk niet goed hanteerbaar zijn, gezien hun kleinschaligheid in een algemene recreatieve voorlichting. Geldt dat dan eigenlijk ook niet voor het hele systeem van openluchtrecreatieve voorlichting? Want de openluchtrecreatie is maar een onderdeel van de recreatie buiten de eigen woonplaats.
Er is belangstelling voor zomaar een stuk in de auto gaan rijden, er is belangstelling voor winkelen, er is belangstelling voor spelen, voor luieren, voor eten, voor drinken, voor naar toilet

gaan. Kortom, het totale pakket van behoeften is zo enorm groot, dat daarvan de openluchtrecreatie — en ik kan spreken vanuit een aantal voorlichtingsgevallen van miljoenen in de loop van de jaren bij ons op kantoor — beslist niet het meest gevraagde recreatie-geval.
Wanneer openluchtrecreatie aan de orde komt, zie je dat praktisch altijd in mengvormen met één van de andere door mij genoemde recreatievormen.
Ik geloof dus dat, wanneer je spreekt over voorlichting, over de mogelijkheden van openluchtrecreatie, je van stonde af aan je bewust moet zijn, dat je die voorlichting moet integreren in het totale pakket aan voorlichtingsbehoeften. Want daar hebben wij eigenlijk nog helemaal niet over gesproken. Wat ik vanmiddag heb gehoord, is eigenlijk alleen geweest gedragsbeïnvloeding, educatie, vanuit de optie — één van de opmerkingen vond ik wel relevant —: spreken we nou eigenlijk niet over de behoefte aan het verstrekken van voorlichting door het departement.
Maar waar het om gaat, is in te spelen op de voorlichtingsbehoefte van ons volk en de recreant. Ook al is die vaak vaag. Dat moet — dunkt mij — toch het uitgangspunt zijn. Tegen de achtergrond van dat uitgangspunt krijgt u te maken met de noodzaak van een integratie en niet van een losweking van een facet van de recreatie namelijk de openluchtrecreatie van de rest.

DE HEER VAN ONZENOORT: Zeker gezien het applaus, wou ik ook met de laatste opmerking van de heer Vet beginnen.
Ik ben het hardgrondig met hem eens, dat wij ons er voor moeten hoeden, dat wij openluchtrecreatie-voorlichting als een apart, als een geïsoleerd stukje terrein van de voorlichting gaan behandelen. Integendeel, zoals hij zegt, dat moet geïntegreerd worden, het moet een onderdeel zijn van een voorlichting op een veel breder terrein. Niet alleen de recreatie, maar misschien zelfs op het terrein van het welzijn. Wat dat betreft, ben ik het helemaal met hem eens.
Hoewel hij zo stellig naar voren heeft gebracht, dat ik vanmorgen gezegd heb, dat die drukwerken van Staatsbosbeheer en van Het Gelders Landschap te veel het karakter hadden van statussymbolen, durf ik nu tegen hem te zeggen, dat ik vanmorgen in dat verband niet het Staatsbosbeheer en Het Gelders Landschap genoemd heb. Ik heb wel gezegd dat er folders zijn van recreatieprojecten, die vaak echt het karakter hebben van statussymbolen, en die niet in omloop komen, maar ik heb dat niet gekoppeld en ik heb ook niet gedacht — ik hoop, dat ik daarmee duidelijk ben — aan Staatsbosbeheer en Het Gelders Landschap.
Zijn laatste opmerking over de behoeften, ik dacht dat ik daar in een eerder stadium ook al iets over gezegd had.

VOORZITTER: Er is nog een vraag binnengekomen op het laatste moment van de heer Van Os die constateert, dat er een maatschappelijke ontwikkeling is, waardoor er een steeds groter aantal werkelozen komt en er steeds meer vrije tijd is en of in het kader van deze ontwikkeling de overheid ook niet de verplichting zou moeten hebben, dat de mensen worden opgevangen in recreatie en daarmee samenhangend, dat die recreatievoorlichting een veel belangrijker taak in de maatschappij zou moeten hebben dan hij in het verleden heeft gehad.

DE HEER VAN ONZENOORT: Ik ben het met de conclusie niet helemaal eens. Ik ben wel van mening dat wij meer aandacht moeten besteden aan de werkelozen, maar om aan de werkelozen nu te ontlenen, dat recreatievoorlichting daarom belangrijker is geworden, dat vind ik niet juist. Voor iedereen, voor alle recreanten is de voorlichting van belang, en niet alleen voor deze groep.

VOORZITTER: De heer Van Os gaat ook verder dan alleen de werkelozen.
Hij zegt: andere mensen krijgen ook meer vrije tijd. De arbeidstijd wordt korter.

DE HEER BONJERNOOR: Ik wou eigenlijk alleen maar een vraag eraan toevoegen.
Ik heb de getallen en cijfers niet in mijn hoofd, maar ik dacht dat, ondanks deze maatschappelijke ontwikkeling, ondanks het feit dat er meer mensen werkloos zijn, ondanks het feit dat de niet-werkelozen meer vrije tijd hebben, de trek naar buiten niet toe schijnt te nemen.
Daar moeten wij ook rekening mee houden.

VOORZITTER: Wij moeten nu de zaak afsluiten. Er is waarschijnlijk nog veel behoefte om er over door te praten. En ik hoop ook, dat dat zal gebeuren.
De heer Van Onzenoort heeft er op gewezen, dat er een geïntegreerd beleid moet komen op het gebied van de recreatievoorlichting. Dat komt er niet vanzelf. Dat komt er alleen als deze dag een aanzet is tot verdere ontwikkelingen. Dat zullen waarschijnlijk verdere ontwikkelingen moeten zijn zowel op landelijk niveau als op regionaal niveau.
Op landelijk niveau zou ik mij kunnen voorstellen, dat het Ministerie van CRM of de ANWB initiatieven gaan nemen om tot een betere integratie van de voorlichting op dit gebied te komen.
Op regionaal niveau zou ik mij kunnen voorstellen, dat dat door de recreatieschappen wordt gedaan.
Als wij zó op deze dag terugkijken, dan zie je dat er op het gebied van die recreatie door een groot aantal instanties zeer intensief aan wordt gewerkt. Maar je vraagt je wel eens een keer af: gebeurt dat allemaal wel systematisch genoeg?
In hoeverre denkt men precies na over wat de doelen zijn. Die doelen zijn wat tegenstrijdig. Dat is ook wel uit deze dag naar voren gekomen. Enerzijds is het doel de recreanten te helpen zoveel mogelijk plezier te hebben, terwijl aan de andere kant het doel is te voorkomen, dat zij de natuur gaan vernielen. Het doel ligt ten dele in de sfeer van de natuurbescherming, ten dele ligt het in de sfeer van de individuele belangen.
Je kan je ook afvragen: op wie moet je je richten. In hoeverre moet je je richten op het publiek en hoe zou je dat dan precies moeten segmenteren, op welke subgroepen van het publiek zou je je moeten richten. Waarschijnlijk is het alleen effectief, als het goed aansluit op hun behoeften.
Aan de andere kant kun je je ook afvragen: moet je je alleen op het publiek richten of gaat het ook om grotere maatschappelijke veranderingen. Gaat het ook om voorlichting aan de overheid, aan maatschappelijke instituties.
De vraag is ook: welke methoden kun je hierbij toepassen. Er zijn een groot aantal verschillende methoden aan de orde gekomen. Maar hoe kunnen deze het best gecoördineerd worden. Hoe kunnen deze het best op elkaar afgestemd worden. Hoe kan de voorlichting via de massa-media en educatieve activiteiten, zoals de heer Wals die genoemd heeft, gecoördineerd worden. Hoe kunnen die samenwerken.
Ik ben de leden van het forum en de inleiders bijzonder dankbaar voor de bijdragen die zij hebben gegeven. Het is duidelijk, dat hun inleidingen een hele hoop stof tot discussie hebben gegeven, niet alleen nu, maar ik hoop ook in de toekomst en dat er een levendige discussie hier in het forum op is gevolgd. Hartelijk dank.

DE HEER VAN WOUDENBERG: Dames en heren.
Rest mij aan het eind van deze dag — ik zal het maar heel kort maken, u hebt al zoveel moeten luisteren — iedereen, de inleiders, de forumvoorzitter, alle mensen, die achter de schermen zo ontzettend veel werk gedaan hebben, de hulp die wij bij de hele opzet gehad hebben van Staatsbosbeheer, de Haagse School- en Kindertuinen, het IVN en allen, die zo belangeloos en hard hebben meegewerkt, hartelijk te danken voor hun medewerking, en rest mij nog u goede reis en wel thuis toe te wensen.
Voor degenen, die nog even op de Infomarkt willen kijken, kunnen wij zeggen, dat die nog een korte tijd open is. U kunt dan nog een brochure kopen en een laatste blik werpen.

Verklarende woordenlijst

Verklaring van een aantal begrippen uit de sfeer van de voorlichting, de interpretatie en de educatie.
Ter toelichting moge dienen, dat de verklaring van de begrippen is toegebogen naar het gebruik in de recreatie en de natuurbescherming. Toepassing op andere vakgebieden is derhalve niet zonder meer mogelijk. De begrippen zijn groepsgewijs opgenomen.

Bezoekerscentrum*
een veelal buitenstedelijke accommodatie, waarin de bezoeker (individueel of in groepsverband) informatie kan krijgen over de natuur en de cultuur van het gebied of het terrein, waarin het centrum is gelegen, waarbij aandacht wordt besteed aan de historische ontwikkelingen, de actuele situatie en de toekomstmogelijkheden. Daarbij wordt de bezoeker tevens attent gemaakt op de menselijke verbondenheid met en zijn afhankelijkheid van het gehele leefmilieu. Doel van een bezoekerscentrum is de bezoekers een optimale voldoening bij hun vrijetijdsbesteding in dat gebied te schenken en hen door eigen ondervinding de levende natuur en de daarmee samenhangende cultuur te leren ervaren als een onmisbaar deel van hun eigen bestaan, waarvoor zij zich persoonlijk medeverantwoordelijk kunnen voelen.

Blindenpad
een natuurpad (zie aldaar) dat zodanig is uitgerust, dat een blinde met stok het pad kan volgen en tevens kennis kan nemen van de beschrijvingen, daar deze mede in brailleschrift zijn uitgevoerd.

Educatie*
het vergroten van inzicht in de achtergrond en de samenhang van feiten.
ook: opvoeding, verwerven van kennis en inzicht en het op grond hiervan bewust (doen) kiezen van gedragspatronen.

Excursie*
het bezoeken van een object of gebied meestal in groepsverband onder leiding van een deskundige met als doel een daadwerkelijke ontmoeting met natuur- en cultuurwaarden, waarbij zowel de onderlinge relaties als die met de mens aan de orde kunnen komen.

Excursieschuur*
een gebouw of bouwsel, bestemd en ingericht voor de ontvangst van deelnemers aan een excursie in de natuur waar de excursieleider al of niet met behulp van demonstratiemateriaal zijn inleiding houdt.

Informatie*
het (zich) verschaffen van feitelijke gegevens over een bepaald onderwerp of gebied.

Informatiehut*
een onbemand gebouw of bouwsel, dat permanent is opengesteld voor het verstrekken van informatie over de directe omgeving op ruimere schaal dan alleen met behulp van bebording en waar tevens de mogelijkheid bestaat tot rusten en/of schuilen.

Interpretatie*
de kunst van het verklaren van de plaats van de mens in zijn omgeving, waarbij de interesse in, het begrip voor en het genieten van een gebied of een deel daarvan wordt ontwikkeld door het beschrijven en verklaren van de karakteristieken en de onderlinge relaties, zodat men zich bewust wordt van het belang van de bestaande relaties en de wil ontstaat om een bijdrage te leveren aan de instandhouding en bescherming van het milieu.

Milieu-educatie
verwerven van kennis en inzicht in de factoren en processen die ons milieu beïnvloeden en het op grond hiervan bewust rekening houden met de invloed op ons milieu bij het kiezen van een gedragspatroon.

Museum*
een permanente instelling, in dienst van de gemeenschap en haar ontwikkeling, toegankelijk voor het publiek, niet gericht op het maken van winst, die de materiële getuigenissen van de mens en zijn omgeving verwerft, behoudt, wetenschappelijk onderzoekt, presenteert en hierover informeert voor doeleinden van studie, educatie en genoegen 1).

Natuurhistorisch museum*
een museum dat als primaire taak heeft het wekken van belangstelling voor en het verruimen van de kennis van en het inzicht geven in de natuur om ons heen.

Natuur- en milieu-educatie*
het proces, waarbij waarden worden erkend en inzichten worden verhelderd met als doel het ontwikkelen van de houding en de vaardigheid die noodzakelijk zijn om de onderlinge relaties tussen de mens, zijn cultuur en zijn natuurlijke omgeving te kunnen begrijpen en waarderen 2).

Natuurpad*
een gemarkeerde wandelroute waarlangs de aandacht wordt gevestigd op flora, fauna, landschappelijke en geologische merkwaardigheden met het doel de belangstelling te wekken van en informatie te geven aan de geïnteresseerde, maar niet of beperkt deskundige wandelaar.

Natuurrecreatiecentrum
samenvoeging van bezoekerscentrum en natuurhistorisch museum, zoals dat op Texel gerealiseerd is.

Natuurwandeling
meestal gebruikt in de zin van een wandeling door een natuur- en/of bosgebied onder leiding van een deskundige, die zijn medewandelaars vertelt over en wijst op de flora, fauna, landschappelijke en geologische merkwaardigheden van het gebied, waar de wandeling doorheen voert.

Oriëntatiepunt*
een punt in het terrein waar men zich kan oriënteren op zijn omgeving.

Participatie
deelhebben aan het nemen van beslissingen en het dragen van verantwoordelijkheid voor de gevolgen van de genomen beslissingen. In de natuurbescherming gebruikt in de zin van het zelf werkzaam zijn, meestal op het gebied van onderhoud of restauratie.

Veldstudiecentrum*
een verblijfscentrum in een gedifferentieerde omgeving, waar verschillende doelgroepen gedurende enige dagen kunnen verblijven om onder deskundige leiding van aan het centrum verbonden functionarissen of gastdocenten cursussen te volgen, die ertoe kunnen leiden dat het individu
a. de verscheidenheid in en de samenhang van het natuurlijk milieu, waarvan de mens een onafscheidelijk deel vormt, via zelfwerkzaamheid — waarbij onder andere de eigen waarneming en eigen ontdekking een rol spelen — leert beleven en kennen;
b. de samenhang tussen natuurwaarden en cultuurhistorische kenmerken van het landschap leert onderkennen;
c. de relaties tussen de mens en de onder a. en b. genoemde waarden leert kennen en begrijpen en in het bijzonder de invloed van de mens daarop 3).

Voorlichting
een opzettelijke en systematische poging om door middel van het overdragen van kennis en inzicht een ander zodanig te helpen en/of te vormen dat deze in staat is zo zelfstandig en bewust mogelijk en zoveel mogelijk overeenkomstig zijn eigen belang en welzijn ten aanzien van een concreet geval een beslissing te nemen 4).

Voorlichtingscentrum*
een accommodatie, waarin de bezoeker (individueel of in groepsverband) informatie kan krijgen over de natuur en de cultuur van het gebied of het terrein, waarin het centrum is gelegen. Doel van het centrum is om de bezoeker door het verschaffen van feitelijke informatie een overzicht te geven van de wetenswaardigheden en mogelijkheden van het gebied of het terrein.

Informatiebord
een meestal op recreatieterreinen en in de open lucht geplaatst bord met tekst en/of kaart of afbeelding, handelend over een cultuur- of natuurelement, dat men staande vóór het bord kan waarnemen.

Informatiepaneel
bord of kast met informatie over een streek, dorp of stad, meestal in de vorm van een kaart met register en soms tekst.

„Informatie ter plekke"
meestal op recreatieterreinen en in de open lucht geïnstalleerde vorm van informatieverlening, die handelt over een cultuur- of natuurelement, dat men ter plaatse kan waarnemen of in de directe omgeving is gelegen.

„Information on the spot"
in onbruik geraakte term voor „informatie ter plekke".

Luisterpaal
een in de open lucht of binnen geplaatst object, waarbij meestal door een druk op de knop een geluidsband wordt afgedraaid, waarop informatie staat over het omringende gebied of een cultuur- of natuurelement waar men vóór staat.

Monumentenbord
tekstbordje in aangepaste kleur en vormgeving op een monumentaal bouwwerk dat informatie geeft over de totstandkoming, de bouwstijl, de voormalige bewoners en dergelijke van het betreffende bouwwerk.
Oriënteertafel
plateau op een uitzichtspunt met behulp waarvan men kan opmaken wat bepaalde, markante punten in het landschap voorstellen.

Toeristische bewegwijzering
de vorm van bewegwijzering die tot doel heeft het publiek te verwijzen naar of te voeren langs cultuurhistorisch, geologisch, landschappelijk en/of recreatief aantrekkelijke objecten of gebieden.
Toeristische route
bewegwijzerd en/of beschreven traject tussen twee plaatsen of rondgaand, dat de toerist of recreant te voet, te paard, per fiets of per voertuig verwijst naar of voert langs cultuurhistorisch, geologisch, landschappelijk en/of recreatief aantrekkelijke objecten of gebieden.
Toeristische fietsroute
toeristische route, waarvan het tracé uitsluitend bedoeld is voor fietsers.

Concentratiegebied
relatief groot gebied dat bestemd is voor intensieve dagrecreatie in de natuur met een gedifferentieerd aantal voorzieningen.
Concentratiepunt voor de dagrecreatie
voorziening waar, door de aard van de recreatieve mogelijkheden, een groot aantal recreanten op eenzelfde moment aanwezig kan zijn en er dan intensief gebruik van maakt.
Dagrecreatie
verblijf buiten de eigen woning van 4 uur en langer voor recreatieve doeleinden, voorzover dit niet gepaard gaat met een overnachting elders (CBS definitie van een dagtocht).
Extensieve recreatie
ontspanningsvorm die primair gericht is op de beleving van de omgeving, het landschap, de rust en de natuurlijkheid en welke gepaard gaat met een lage gebruikersdichtheid per oppervlakte-eenheid.
Intensieve recreatie
ontspanningsvorm, die primair is gericht op de recreatie-activiteit zelf, waarbij meestal gebruik wordt gemaakt van kunstmatig ingerichte terreinen en welke gepaard gaat met een hoge gebruikersdichtheid per oppervlakte-eenheid.

Kinderboerderij
een met een educatief doel opgezette accommodatie, meestal in de woonomgeving gelegen en bestaande uit stallen, weiden en soms een waterpartij, waar in het bijzonder kinderen in de gelegenheid worden gesteld met dieren in contact te komen en/of ze zelf te verzorgen.
Kindertuin
lapje grond in de woonomgeving, deel uitmakend van een complex, dat door de kinderen zelf bewerkt er verzorgd wordt, in principe onder deskundige leiding en zodanig dat bloemen en groenten zelf gekweekt en geoogst worden.

Schooltuin
lapje grond in de woonomgeving, dat in het kader van de schoolopleiding gebruikt kan worden met als doel het in praktijk brengen of aanschouwelijk maken van het biologie-onderwijs.

Diaklankbeeld
een reportage over een bepaald onderwerp, bestaande uit een serie dia's met een gelijktijdige geluidsweergave in de vorm van tekst en/of muziek.
Diorama
kijkkast, waarin door bepaalde opstelling en belichting een perspectivisch effect wordt verkregen. In de natuureducatie vaak gebruikt om situaties uit de natuur na te bootsen.
Elektrospel
een vraag- en antwoordspel, waarbij men door het indrukken van knoppen uit het gaan branden van lampjes kan opmaken, of het bij een bepaalde vraag gevonden antwoord juist is.
Flanelbord
een met flanel bespannen bord, waarop figuren gehecht kunnen worden voor onderwijs of demonstratie.
Lesbrief
globale behandeling van een bepaald onderwerp in de vorm van een vouwblad, meestal met illustraties en bestemd voor onderwijs- en studiedoeleinden.

Tenslotte leveren wij hieronder een aanzet tot het verklaren van een aantal begrippen die gebruikt worden in de audio-visuele techniek (AV-techniek). Om deze lijst zoveel mogelijk te beperken zijn bekend veronderstelde begrippen als: foto, film, dia (positief), projector, projectie, geluidsband, band- of cassette-recorder, etcetera weggelaten.

Audio-visuele projector
projector waarmee tegelijkertijd beeld en geluid kan worden voortgebracht.
AV-technicus
(Audio-visueel technicus); technicus die belast is met het samenstellen van audiovisuele programma's (diaseries, klankbeelden), alsmede met de presentatie ervan.
Carrousel projector
projector waarin de dia's zijn gezet in een rond magazijn (carrouselmagazijn).
Diapresentator en diaviseur
projectie-apparatuur, waarbij zich een zogenaamd doorzichtscherm bevindt tussen projector en toeschouwer, met het voordeel dat de projectie bij daglicht gezien kan worden.
Disolver
een stuurapparaat voor twee diaprojectoren, dat ervoor zorgt dat er één beeld wordt geprojecteerd, waarbij de ene dia langzaam verdwijnt, terwijl de volgende dia tegelijkertijd langzaam verschijnt (overvloeier). Een disolver kan ook meer diaprojectoren sturen, die één of meer beelden opleveren.
Doorzichtscherm
projectiescherm, waarbij het beeld op de achterzijde geprojecteerd kan worden, zodanig dat het beeld op de voorzijde zichtbaar wordt.
Dubbelprojectie
het tegelijkertijd naast elkaar projecteren van twee beelden met twee projectoren. De wisseling van dia hoeft op beide projectoren niet tegelijk te geschieden.
Hardware
aanduiding voor technische apparatuur, als tegenstelling van te verwerken materialen als dia's, films, geluidsbanden enzovoorts, die software worden genoemd.

Holografie
een aan fotografie verwante techniek die drie-dimensionale weergave van voorwerpen mogelijk maakt. Ook: een vorm van fotografie met laserlicht zonder lenzen. Letterlijk: het optisch reconstrueren van een voorwerp uit zijn buigingsbeeld met behulp van coherent licht.
Intervaltimer
apparaat dat het moment van diawisseling en/of de lengte van de overvloei bepaalt.
Multidiavisionshow
een diapresentatie, waarbij met behulp van meer dan twee schermen één groot beeld en/of meer kleine beelden kunnen worden geprojecteerd (ook wel: multiscreen).
Overheadprojector
projectie-apparaat, waarmee transparantvellen vergroot op een scherm of muur geprojecteerd kunnen worden bij daglicht en achter de spreker. De transparanten kunnen van tevoren zijn geprepareerd, gelijktijdig met het houden van een voordracht worden beschreven of betekend of gebruikt worden om een beeld op te bouwen door meer transparanten op elkaar te leggen.
Overvloeier
een diawisseling zonder zwart-pauze. Terwijl een dia langzaam verdwijnt, verschijnt tegelijkertijd langzaam een volgende dia, zodat een geleidelijke overgang ontstaat.
Pijlaanwijzer
een instrument (meestal een zaklantaarn met een licht in de vorm van een pijl) waarmee aanwijzingen op een geprojecteerd beeld gegeven kunnen worden.
Software
aanduiding van op technische apparatuur (hardware) te verwerken materialen als dia's, films, geluidsbanden, etcetera.
Stereoprojectie
projectie waarbij een ruimtelijke gezichtswaarneming ontstaat. (Het is als het ware één beeld van twee dia's die van hetzelfde onderwerp zijn gemaakt, maar vanuit enigszins uiteenlopende beeldhoeken).
Stereoscopische dia
dia, die met een stereoscoop bekeken een ruimtelijk beeld geeft (het is als het ware een tweeling-dia van één onderwerp).
Stereoscoop
instrument, dat twee naast elkaar liggende, voor beide ogen juist perspectivisch ontworpen afbeeldingen als één enkel ruimtelijk beeld van het voorwerp doet optreden.
Videorecorder
toestel waarmee men televisiebeelden met geluid kan vastleggen en opnieuw kan afspelen op een televisietoestel. Met een eikyfoor kunnen videobeelden op een scherm worden geprojecteerd.

---

* Deze begripsverklaringen zijn het resultaat van overleg tussen de afdeling Recreatie van het Staatsbosbeheer en de afdeling Behoefteraming en Programmering van de Hoofdafdeling Openluchtrecreatie van het ministerie van CRM.
1) Naar „Een nieuw museumbeleid", ministerie van CRM, Rijswijk, 1975.
2) Naar „Environmental Awareness, Council of Europe, Strasbourg, 1976.
3) Naar „Verslag betreffende de mogelijke inrichting van veldstudiecentra in Nederland", ministerie van CRM, Rijswijk, 1976.
4) Naar: B. van Gent „Andragogie en Voorlichting", Boom, Meppel, 1973.

1

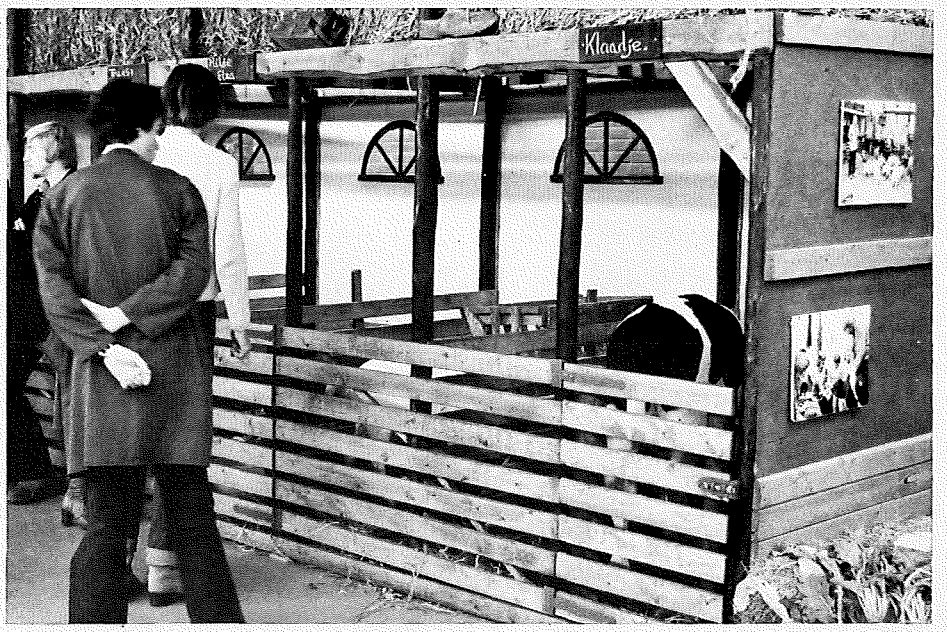

Impressies van de Infomarkt

Fotoreportage Infomarkt
Bij het opzetten van de Recreatiestudiedag 1977 bleek al snel, dat het onderwerp zich ervoor leende om niet alleen het gesproken woord te brengen, maar ook het een en ander uit te stallen op het gebied van de voorlichting, interpretatie en educatie. Klein opgezet, groeide dit uit tot een expositie van meer dan 1000 m². Onder de naam „Infomarkt" werd dit een waardige aanvulling op de 15de ANWB-Recreatiestudiedag in successie. De fotoreportage op de volgende pagina's geeft een impressie van deze Infomarkt.

2

Afb. 2: Het meest in het oog springend was de inzending van de Haagse Dienst School- en Kindertuinen. Erg spectaculair was vooral de demontabele kinderboerderij met echte dieren. Normaal reist deze kinderboerderij langs de scholen in Den Haag.

3

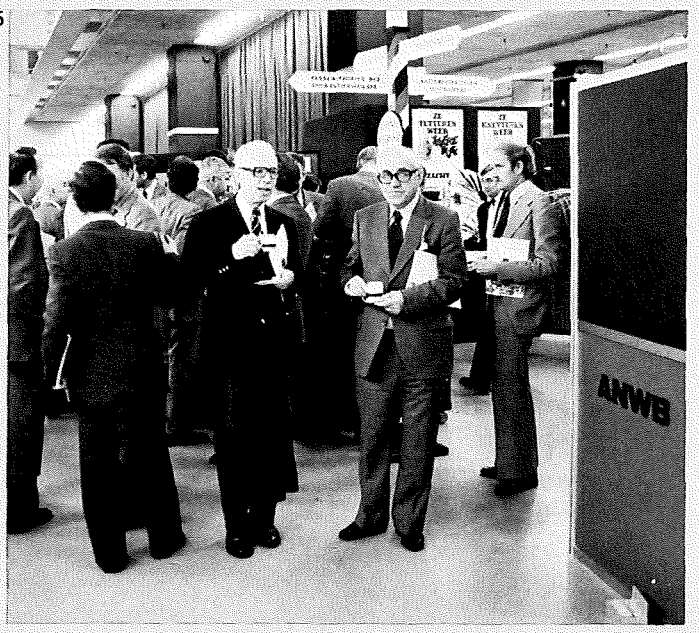
4

Afb. 3: Ook een zeer verzorgde en compleet uitgeruste kindertuin maakte deel uit van de inzending. Groenten, maar vooral bloemen, maakten er de blikvanger van de studiedag van.

Afb. 4: Grote aantallen bezoekers maakten kennis met voor hen bekende of soms ook onbekende voorbeelden uit de educatieve sfeer.

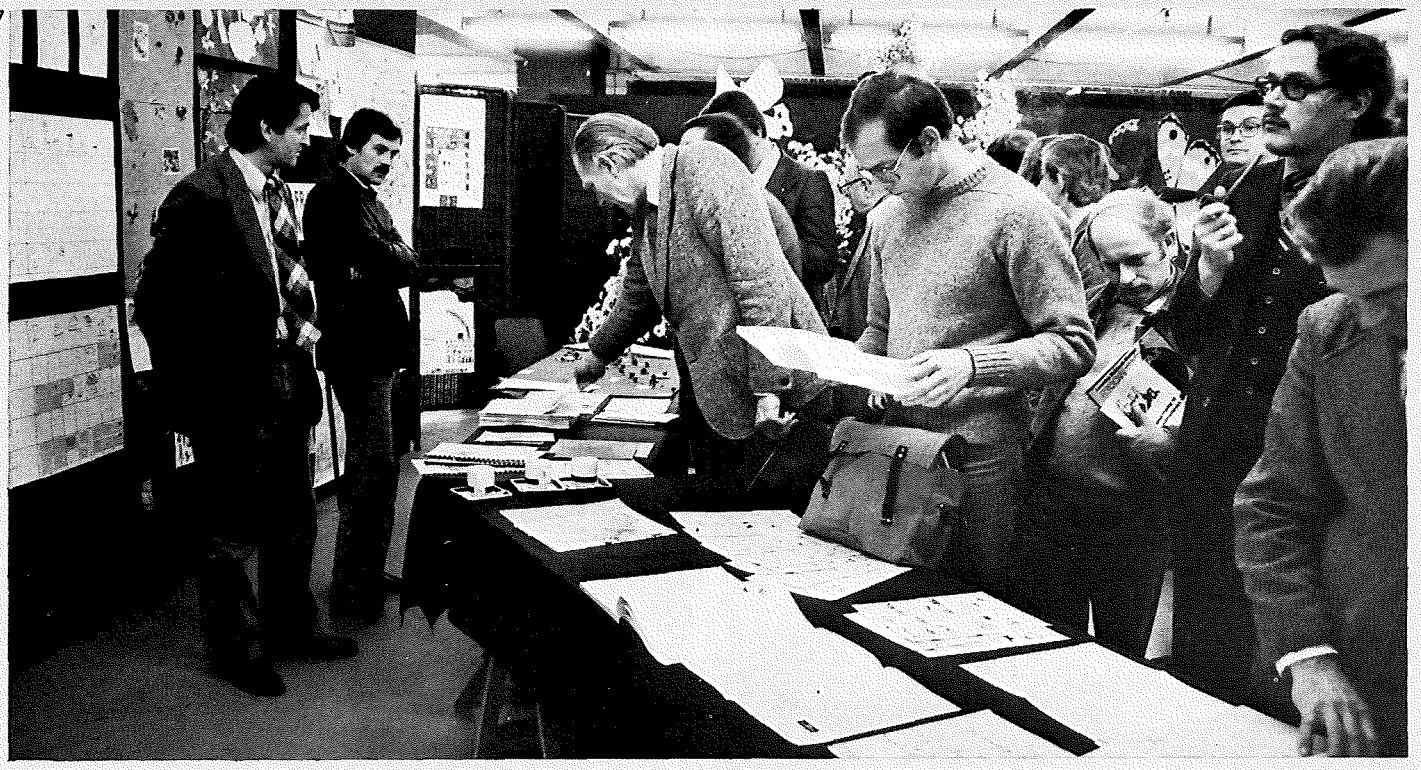
5

6

7

8

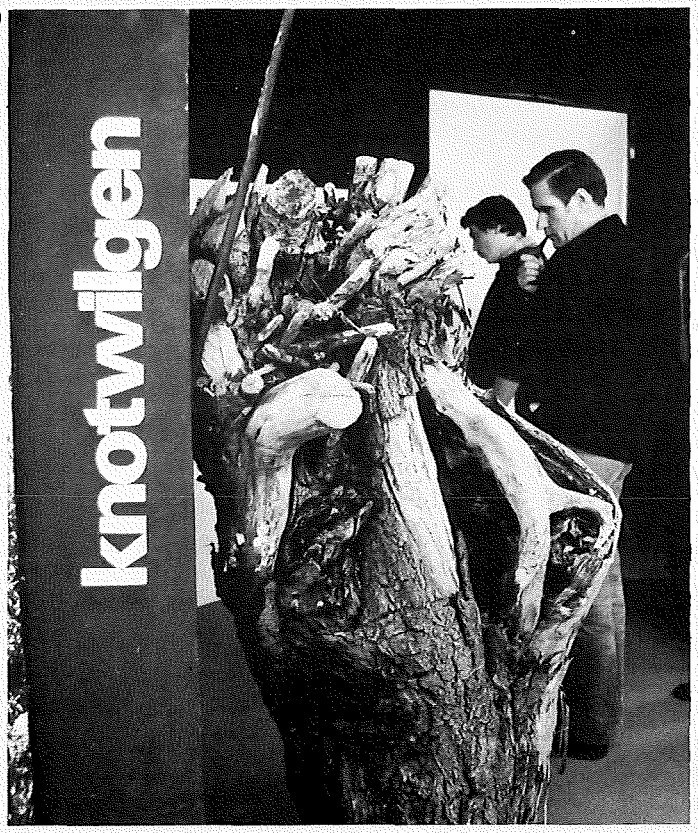
Afb. 5: De Infomarkt fungeerde tevens als een soort aangeklede wandelgang. Met een kop koffie in de hand de gebruikelijke contacten leggen en tevens kennis nemen van hetgeen geboden werd.

Afb. 6: Het Natuurhistorisch Museum in Maastricht zond een reizende foto-expositiewand in; de luister van het Mergelland.

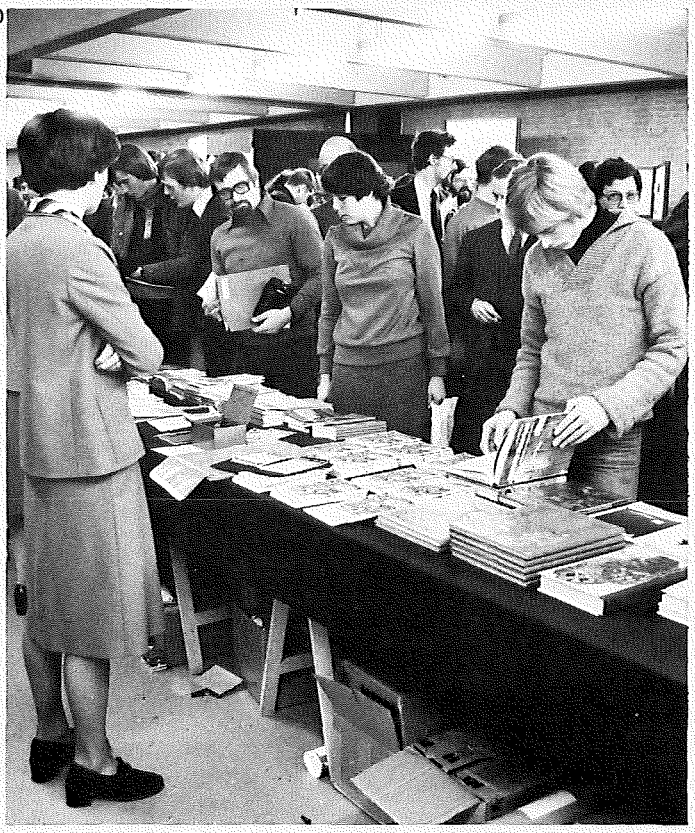
Afb. 7: Hoewel het project Landschappenkaart nog maar net begonnen was, konden er toch reeds enkele resultaten getoond worden, gecoördineerd door het ministerie van CRM.

Afb. 8: Eén van de technische apparaten in bedrijf. Een diapresentatie, waarin een klankbeeld over de totstandkoming van het ANWB-vaktijdschrift Recreatievoorzieningen draait. Op de achtergrond een elektrospel uit het Amsterdamse bosmuseum.

9

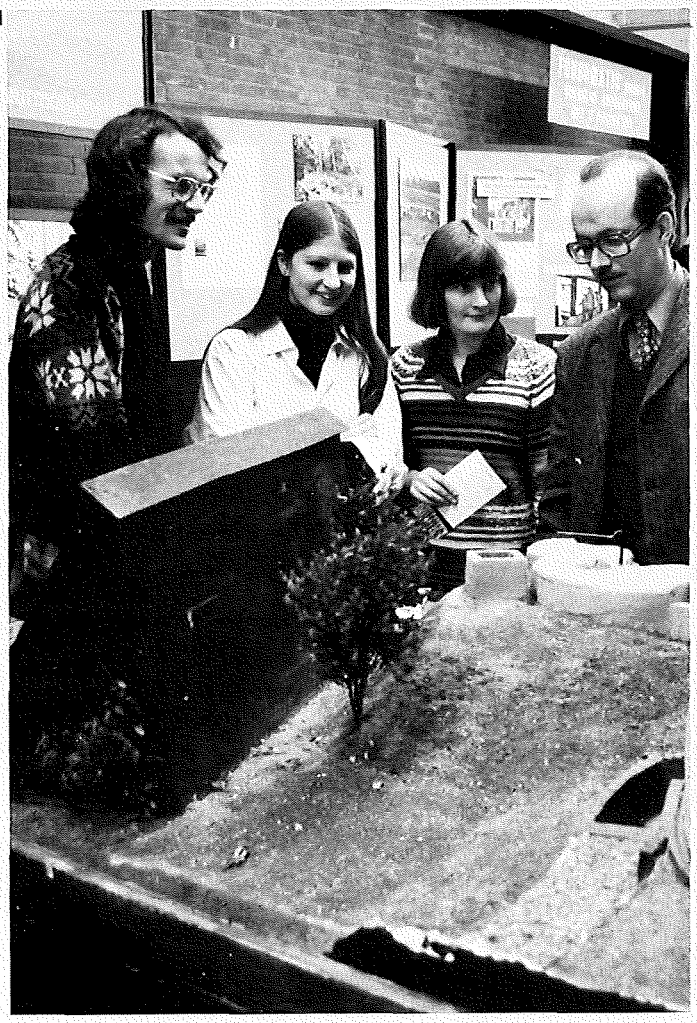

10

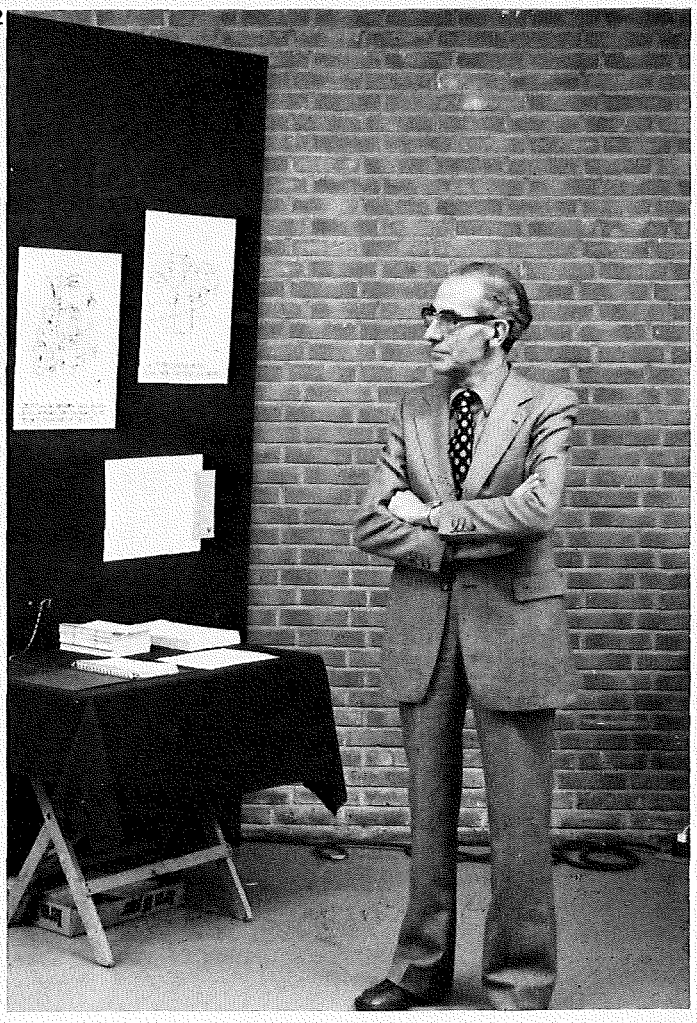

Afb. 9: Een echte knotwilg completeerde de knotwilgenstand, die bestond uit inzendingen van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten, het IVN (Instituut voor Natuurbeschermingseducatie) en het recreatieschap Noordwest Utrecht. Ook werd hier de knotwilgenfilm van de ANWB vertoond.
Afb. 11: De kleine Aarde uit Boxtel stelde een maquette van het kringloophuis ter beschikking. Op de achtergrond een panelenwand van Natuurmonumenten.
Afb. 10: Ook het voorlichtingsmateriaal van de ANWB ondervond veel belangstelling van de Infomarkt-bezoekers.
Afb. 12: De integratie van gehandicapten in de maatschappij en de voorlichting daarover werd niet vergeten.

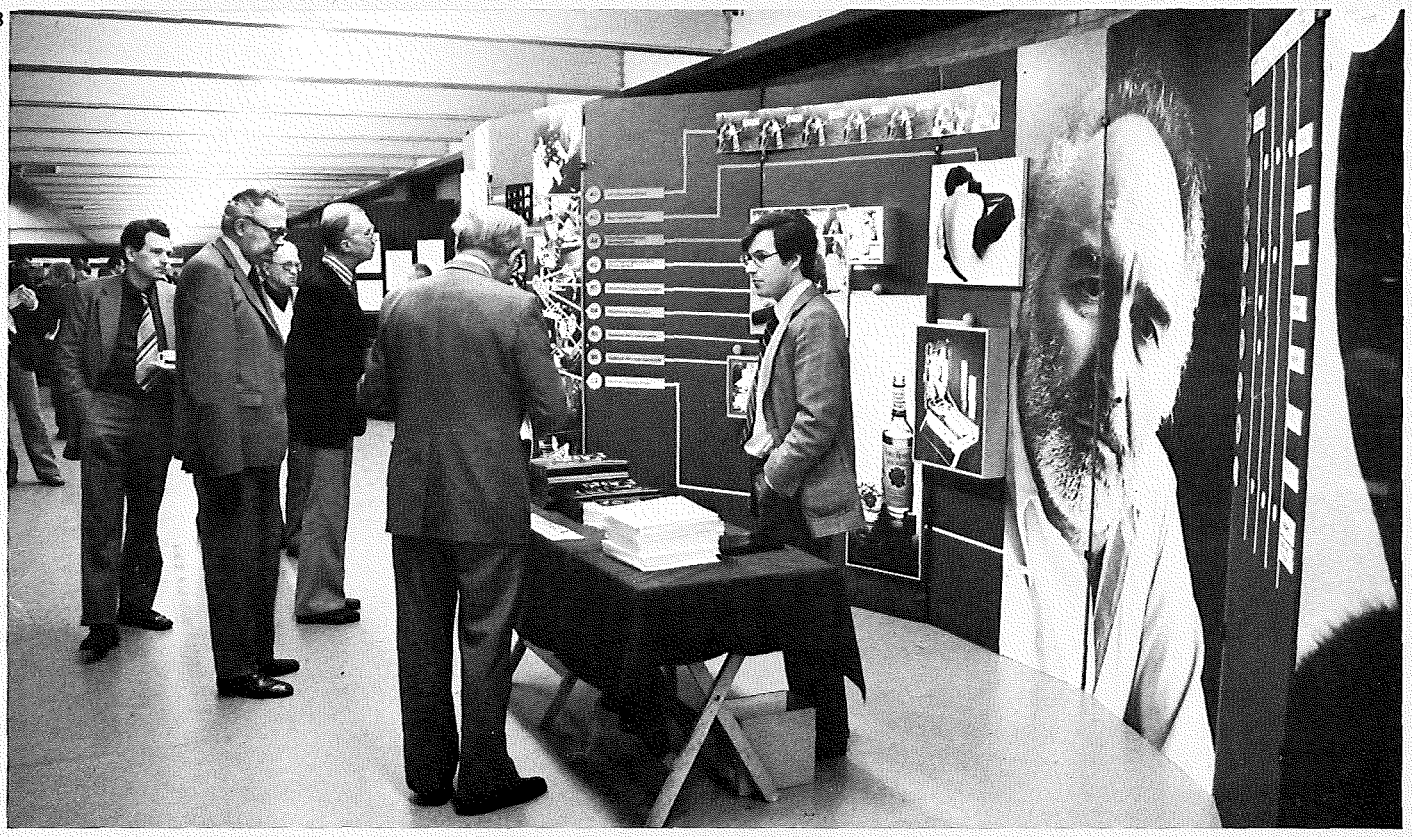
11

12

13

Afb. 13: Op een foto-instructiewand, beschikbaar gesteld door een groot fotolaboratorium, werd duidelijk wat men tegenwoordig kan doen met positieve en negatieve fotomaterialen.

Afb. 15: Tussen de exposanten uit de „groene" sector stond een aantal fabrikanten en importeurs van apparatuur op audio-visueel gebied.

Een deel van deze apparatuur werd in samenspel weer ter beschikking gesteld om films of diaseries van de „groene" deelnemers mee te vertonen.

14

15

16

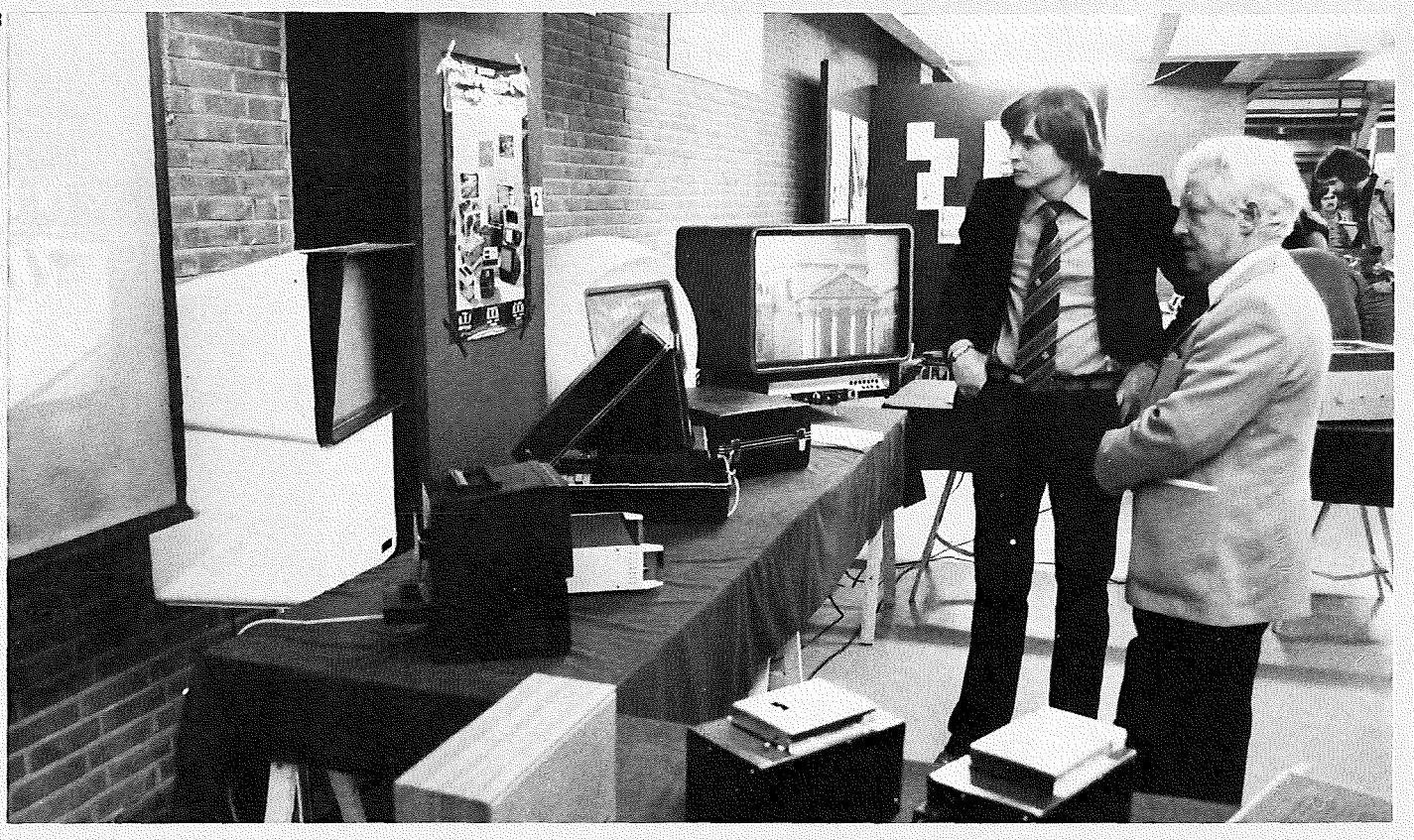

17

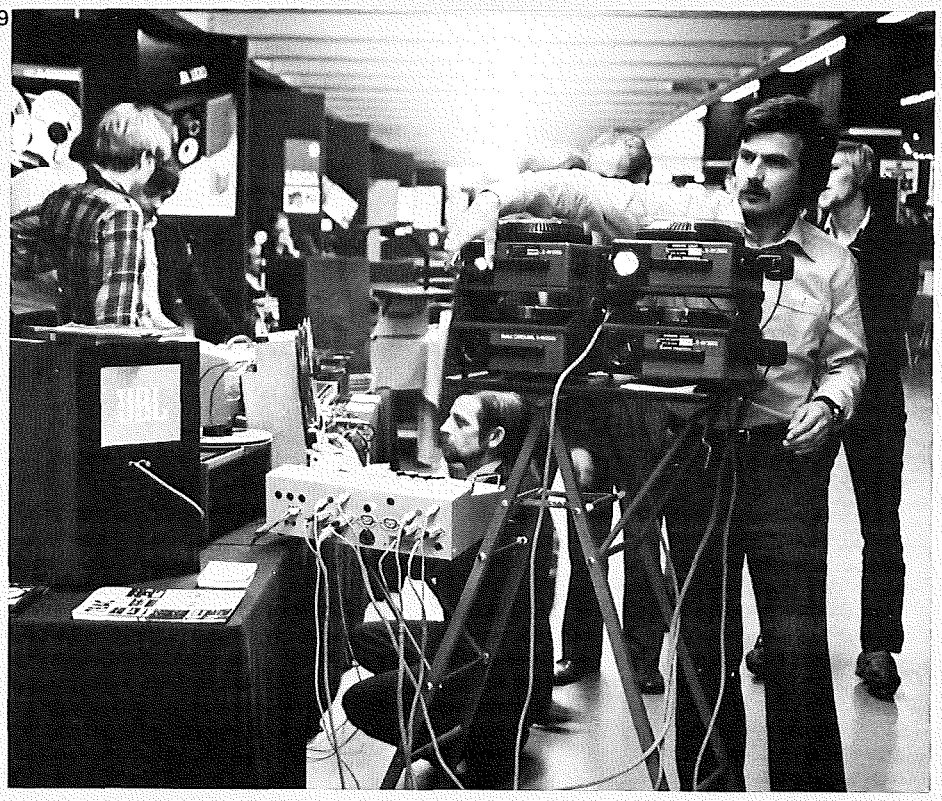

Afb. 16: Grote aandacht voor de 16 mm-filmprojectoren ....
Afb. 17: .... maar ook voor 't kleinere werk.
Afb. 18: Vooral in het verkleinen en daardoor weer handelbaar maken van projectie-apparatuur alsmede in de projectiemogelijkheden bij daglicht, heeft de markt steeds meer te bieden.
Afb. 19 en 20: In de loop van de dag werd op de Infomarkt een klankbeeld van 10 minuten geproduceerd, waarvoor de dia's en het begeleidende commentaar op de dag zelf werden gemaakt. Dit klankbeeld werd aan het eind van de dag vertoond in de grote zaal van het Congresgebouw. Om in dubbelprojectie met overvloei te kunnen projecteren, kwamen daar 4 projectoren aan te pas.

18

19

20

Hartelijk dank voor alle medewerking

Uit allerlei reacties is het de ANWB gebleken, dat de Infomarkt een succes is geweest. Ook op deze plaats wil de ANWB dan ook zijn dank betuigen aan allen die dit succes hebben mogelijk gemaakt. Het begon allemaal met enkele ideeën die aangedragen werden door de afd. Recreatie van het Staatsbosbeheer. Zonder verder alle betrokkenen te noemen, moet toch een instantie naar voren gehaald worden en wel de Haagse Dienst School- en Kindertuinen. Deze dienst heeft al het mogelijke gedaan om de Infomarkt tot een succes te maken en heeft van het begin af aan als trekpaard gefungeerd, waarvoor alle lof.
Door de belangeloze bijdrage van de deelnemers, vermeld op de volgende pagina's en mede door het feit dat de tentoonstellingsruimte al gereserveerd was, konden de kosten voor de Infomarkt tot een minimum worden beperkt.

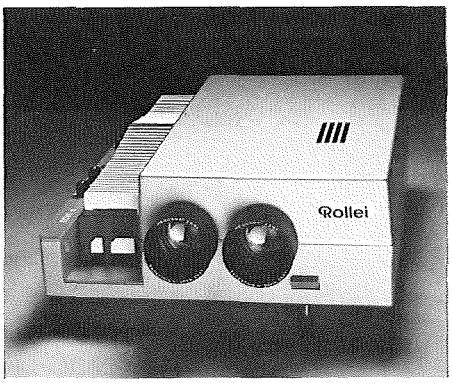
Foto's: Thijs Tuurenhout, ANWB.
Ontwerp omslag: Mario Wijnvoord, Naaldwijk.

Deelnemers Infomarkt

1. ODIN, Postbus 2436, Nijmegen. 080-228411
2. Audio Visual Holland B.V., Muidenweg 4b, Gouda. 01820-19311.
3. Kodak Nederland B.V., Zeisterweg 1, Odijk. 03405-5555
4. TSI Nederland, Nieuwe Prinsengracht 25-27, Amsterdam. 020-226061
5. Technofilm B.V., Postbus 354, Hilversum. 035-45422
6. Ell-Elec B.V., Churchilllaan 52, Haarlem. 023-285513
7. AVTAP B.V., Postbus 70, Schiphol-Oost. 020-471161
8. Auditrade Elektrona B.V., Groot Mijdrechtstraat 13, Mijdrecht. 02979-3966
9. Hugo de Wijs, Populierenstraat 44, Vianen. 03473-2242
10. Jadrimex, Dolderseweg 79, Den Dolder.
11. Schaap geluidstechniek, Van Speykstraat 48b, Rotterdam. 010-366532
12. Bell & Howell, Groothandelsgebouw, Rotterdam.
13. Projecta, Parallelweg 24, Weert. 04950-23938
14. Ocuris, Postbus 85, Aerdenhout. 023-242560
15. Audio-Rama B.V., Postbus 42, Krimpen a/d IJssel. 01807-15103
16. Rollei Nederland B.V., Postbus 1253, Roosendaal. 01650-44900
17. Fa. Scheffer, Ringdijk 27a, Ridderkerk. 01804-18980
18. NCM, ANWB, Postbus 93200, Den Haag. 070-264426
19. Plantsoenendiensten, diverse plaatsen.
20. School- en Kindertuinen, Postbus 8896, Den Haag. 070-299122
21. Boomfeestdag Comité, p/a SBB, Postbus 20020, Utrecht. 030-859111
22. Natuurmonumenten, Schaep en Burgh, 's-Graveland. 035-62004
23. Recreatieschap Noordwest-Utrecht, Brigittenstraat 13, Utrecht. 030-333117
24. IVN, Plantage Middenlaan 41, Amsterdam. 020-228115
25. Minerva maquettebouw, Soesterweg 224, Amersfoort. 033-32713
26. P. R. de Wijn, Kerkstraat 2, Gasselte. 05999-4461
27. Kleine Aarde, Munzel 17, Boxtel. 04116-6901
28. Capi-Lux B.V., Postbus 8189, Amsterdam. 020-111555
29. Gemeente Amsterdam/Amsterdamse Bos. 020-431414
30. Natuurhistorisch Museum, Bosquetplein 7, Maastricht. 043-13671
31. Ministerie van CRM, Steenvoordelaan 370, Rijswijk (ZpH). 070-949233.
32. SBB, Westraven, Postbus 20020, Utrecht. 030-859111
33. Stichting Recreatie, Statenplein 1, Den Haag. 070-500100
34. NVR, Postbus 82115, Den Haag. 070-556600
35. Landbouwhogeschool, Laboratorium Landmeetkunde, Wageningen. 08370-89111
36. VVVArnhem en Zuid-Veluwe, Postbus 552, Arnhem. 085-452921
37. ANWB, Postbus 93200, Den Haag. 070-264426

Van diverse exposanten op de Infomarkt ontvingen wij nadere informatie omtrent de door hen tentoongestelde apparatuur; dit werd verwerkt tot onderstaande berichten. Voor het overige verwijzen wij gaarne naar de adressen in de hiervoor opgenomen deelnemerslijst, alwaar alle gewenste inlichtingen te verkrijgen zijn.

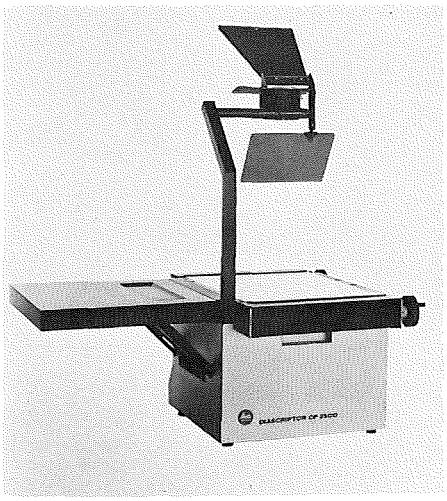
Dia-projectoren
Rollei, Roosendaal presenteerde haar assortiment dia-projectoren 5x5, 6x6 en de universeel projector.
De projectoren 5x5 werden getoond in de modellen P 350 AF (adviesprijs f 430,—), P 350 A (f 299,—), P 360 AF (f 579,—), alsmede de P 3800 overvloeiprojector voor dia's tot 24x36 mm (f 1650,—). In de serie 6x6 projectoren de P 66 AF (f 1095,—) en tenslotte de P 11, de universeel dia-projector (f 2175,—).

Sound filmstripprojectoren
Fairchild Synchromatic 110 Sound filmstripprojectoren werden gepresenteerd door L. P. J. Holzhaus Audiovisuals te Amsterdam. Synchronisatie van beeld en geluid in de modellen Synchromatic 210, portable met inklapbaar daglichtscherm en Synchromatic 410 met een console model daglichtscherm. Model 210 kost f 1980,— model 410 f 2040,—. Tevens werd de Fairchild Galaxy serie geluidsfilmprojectoren tentoongesteld. De prijzen hiervan variëren, afhankelijk van extra voorzieningen, van f 2380,— tot f 2950,—. De Fairchild Seventy serie geluidsfilmprojectoren varieert in prijs van f 2440,— tot f 3050,—. De modellen uit deze serie zijn draagbaar.
Tenslotte het Simda audio-visuele koffertje, een diplomatenkoffer met kleinbeeld filmstripprojector en geluidsprojector. De prijs hiervan is f 3045,—.

Leitz- en Simda-apparatuur
Leitz Pradovit C-diaprojectoren, Simda overvloei-systemen, de Leitz diascriptor, de Leitz episcoop LE 19 S en de Leitz Prado Universal werden getoond door Odin technische groothandel B.V. te Nijmegen. De Pradovit-diaprojectoren variëren in richtprijs van f 1080,— tot f 1324,—. Van de Simda overvloeisystemen werden de F 101 (f 1450,—), de 3000 (f 1830,—) en de 3300 (professionele apparatuur, waarvan de netto prijs excl. btw f 6234,— bedraagt) geëxposeerd. De Leitz diascriptor OP 250 heeft, afhankelijk van het objectief, richtprijzen van f 1505,— tot f 1970,—. De episcoop LE 19 S kost f 2808,— de LE 19 f 1686,—. De richtprijzen van de Prado Universal variëren van f 924,— tot f 2780,—.

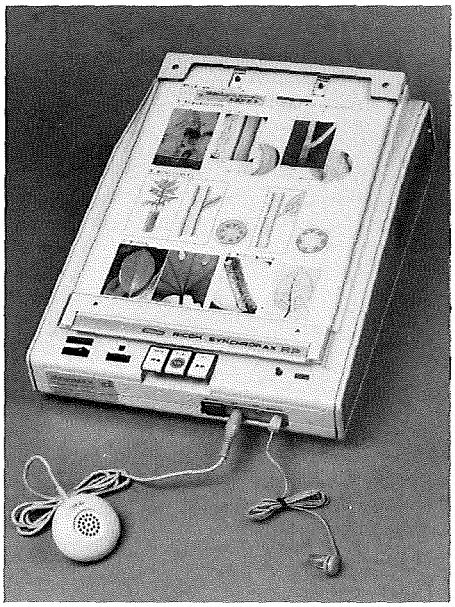

Stereoscopische diakasten
Hugo de Wijs te Vianen toont drie typen stereoscopische dia-automaten, te weten:
1. het model dat 20 stereoscopische dia's kan bevatten; naast iedere getoonde dia kan men in een tekstvenster de beschrijving van de dia lezen. De prijs van deze kast is, inclusief een serie stereodia's f 3750,—;

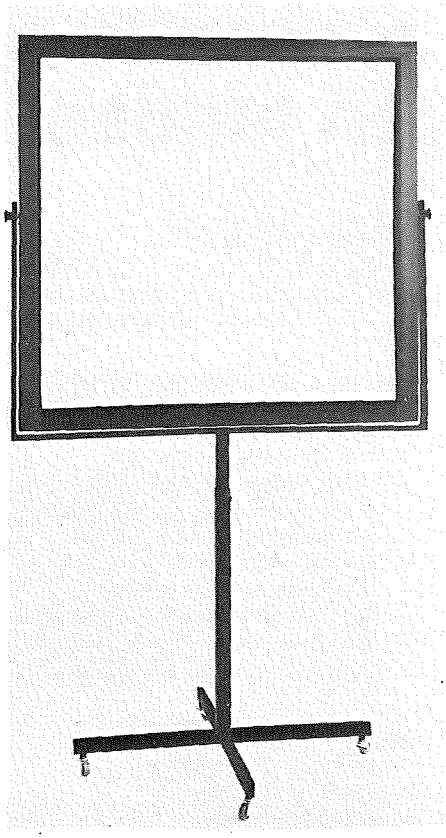

2. een tafelviewer, bevattende 21 stereodia's (glasformaat 41x101 mm) met tekstvenster en
3. eenzelfde als in 2 omschreven diakast, maar dan voor glasformaat 60x130 mm. Er gaan 15 stereodia's in deze kast. Zowel kast 2 als 3 kosten, inclusief een serie dia's, f 2750,—.

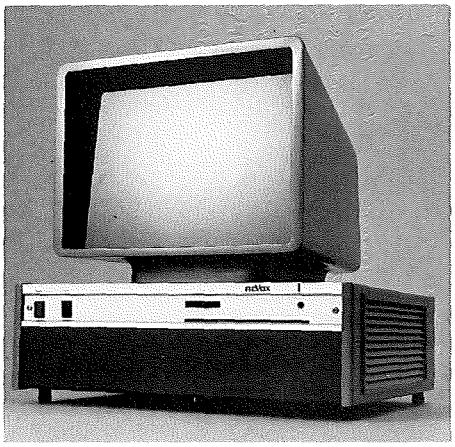
Pratend papier
Jadrimex Automation Group uit Den Dolder exposeerde de Synchrofax „Pratend papier" leer- en instructiemethode. Deze methode, afkomstig uit Japan, komt voort uit de verbondenheid van beeld en geluid op een informatiedrager; een papieren plaat met een nuttige oppervlakte van A4-formaat. De werking is gebaseerd op het samenspel tussen papieren plaat en speler; de informatieverstrekking is individueel, maar ook in groepsverband mogelijk.
De prijs van een Synchrofax-machine is f 690,—.

Carousel S-AV 2000
Kodak te Odijk presenteerde het Carousel S-AV 2000 universeel overvloeiapparaat, dat de mogelijkheid geeft tot zowel handbediening (dia-shows) als automatische regeling (multivisie-shows). Dit apparaat is een kleine, compacte elektronische unit, dat ontworpen is om in combinatie met twee Kodak Carousel S-AV 2000 dia-projectoren, die ook getoond werden, het wisselen van de dia's tussen de ene en de andere projector te regelen.
In combinatie met het Kodak Carousel S-AV 2000 programma-stuurapparaat of gelijksoortige apparatuur, is besturing van de volgende functies mogelijk: snel en langzaam overvloeien en het automatisch teruglopen van de diamagazijnen naar de nulstand.
Tevens werd het nieuwste model daglicht-projectiescherm getoond.

Audio-card systeem
Auditrade Electrona B.V. te Mijdrecht kwam met een synchronisatie tussen beeld en geluid, het Revox Audio-Card systeem. Het systeem stoelt op de volgende apparaten: de monitor, voor kleine groepen (prijs f 3600,—), de projector, ook voor gebruik in zalen (f 3600,—) de encoder (f 650,—), de cassette-recorder C 88 (f 2500,—) en tenslotte de Alpa camera (f 9200,—) waarmee men zelf de gewenste afbeeldingen op fiches kan vervaardigen. Het systeem is zowel met de hand als automatisch te bedienen.

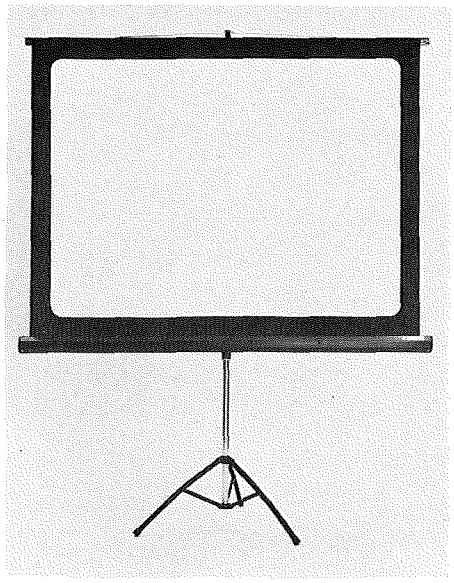
16 mm film- en geluids-diaprojectoren
Bell & Howell Benelux N.V. te Rotterdam toonde het assortiment 16 mm film- en geluids-diaprojectoren met automatische inleg. De modellen hebben speciale eigenschappen voor persoonlijke behoefte.
De adviesprijzen van de 16 mm projectoren variëren van f 3925,— tot f 5735,—. De 797 geluids-diaprojector kost f 2250,— en de 796 f 2095,—.

Informatiekasten
Scheffers Reclame B.V. in Ridderkerk maakt informatiekasten, die bestaan uit geanodiseerd aluminium. De staanders zijn van gegalvaniseerd metaal. Een ervan is voorzien van een zekeringskastje met afsluitdeksel. De prijs der kasten is ca. f 2250,— per stuk.

Projectieschermen en -tafels
Projecta B.V. in Weert exposeerde projectieschermen in diverse uitvoeringen, van klein tot groot formaat, van statiefscherm tot hangend scherm, handbediend en automatisch, ont- en oprolbaar. Projecta levert tevens bijbehorende schermen.
De prijzen van de statiefschermen zijn zeer variabel, afhankelijk van gebruikt materiaal en grootte, namelijk f 65,— tot ca. f 600,—.
De wandschermen variëren in prijs van f 51,— tot f 555,—. Projectietafels zijn leverbaar in de prijsklasse vanaf f 44,— tot f 135,—.

Filmprojectoren
Technofilm B.V. te Hilversum exposeerde de Hokushin SC-10, een volautomatische 16 mm portable filmprojector, waarbij een roterende laadarm de gewone automatische filminleg vervangt (prijs f 3100,—), de 16 mm Sound Projector X-350, portable en optisch/magnetische weergave (prijs f 3310,—), de projector X 350 W, eveneens optisch/magnetische weergave (prijs f 8802,—) en de Fumeo Super 8 projector, speciaal voor grote zalen (prijs f 3222,—).

Continu repeterende diavertoning
Handelsonderneming en adviseurs voor audio-visuele communicatie Ocuris in Aerdenhout levert apparatuur voor continu repeterende diavertoning. Enkele apparaten uit het assortiment zijn: de Ocuris Populair, een diaprojectiekast met ingebouwd doorzichtscherm van 60 x 60 cm (prijs f 2700,— zonder en f 4195,— met geluidsinstallatie). De Ocuris Compact AV Master is een combinatie van een compact cassetterecorder, 2 x 5 Watt versterker, diastuurapparaat en elektronica voor de sturing van continu en/of niet continu bedrijf. Maximaal aantal dia's per programma is 80. De prijs van deze apparatuur bedraagt, inclusief projector en luidspreker, f 2600,—.

Film synchroonsysteem Casy 7
Ell-Elec uit Haarlem kwam met een nieuw produkt: de Casy 7, een apparaat voor lipsynchronisatie en nasynchronisatie van films. Bij dit systeem wordt gebruik gemaakt van een normale band, die in het midden geperforeerd is, waardoor het mogelijk is op normale bandrecorders te werken. Recorders van Uher Report en Revox A 77 zijn speciaal aangepast voor het werken met de Casy 7 door middel van een fotocel die de perforatie aftast. De prijs van de Casy 7 is f 835,—; de aanpassing van genoemde bandrecorders f 294,60.

ANWB-uitgaven van de afdelingen recreatie en milieu en landschap

Recreatie-memoranda:

— Picknickplaatsen	gratis
— Begroeiing van kampeerterreinen	gratis
— Ligplaatsen, aanlegplaatsen en oeverbescherming	gratis
— Afvalwater van recreatieterreinen	gratis

Recreatie-brochures (verslagen van de Recreatiestudiedagen):

— Recreatie en natuurbehoud in de Kennemerduinen	f 4,50
— Het afval van buitenverblijf	f 4,50
— Het kleine buitenverblijf	f 4,50
— Samengaan van natuurbehoud en recreatie	f 4,50
— De Nationale Landschapsparken	f 4,50
— Recreatie en recreatiemilieu	f 4,50
— Dagrecreatieruimte voor de stedelijke bevolking	f 5,50
— Recreatie en monumentenbescherming	f 5,50
— Verkeer en recreatie in natuur en landschap	f 6,00
— Waterrecreatie, vandaag en morgen	f 7,00
— Voorlichting, interpretatie en educatie in de openluchtrecreatie	

Natuur- en recreatie-brochures:

— Grintgaten in Limburg	f 4,50
— Gooi- en Eemmeer	f 4,50
— Hollands-Utrechts Plassengebied	f 7,50
— Recreatie en natuurbehoud in het Waddengebied	f 4,00
— Oude Kanalen	f 3,50
— Watersport op de Waddenzee	f 5,00

Wijze van bestellen:

Bovenstaande uitgaven zijn verkrijgbaar door storting van het benodigde bedrag plus verzendkosten* op postgirorekening 4880 ten name van ANWB, afdeling Recreatie, Wassenaarseweg 220, Den Haag onder vermelding van de naam van het betreffende boekje. (Telefonische inlichtingen op het hoofdkantoor (070) 26 44 26, toestel 2009)

— Plastic bordje „Laat niet als dank"	f 2,00
— Milieusticker „Laat niet als dank"	f 0,25

Wijze van bestellen:

Genoemde artikelen zijn verkrijgbaar door storting van het benodigde bedrag op postgirorekening 4880 ten name van ANWB, Wassenaarseweg 220, Den Haag onder vermelding van Afdeling Milieu en Landschap en het gewenste artikel. (Telefonische inlichtingen op het hoofdkantoor (070) 26 44 26, toestel 2253).

Milieu-brochures:

— Ons Welzijn en de Watervervuiling	f 3,50
— Ons Welzijn en de Luchtvervuiling	f 4,50
— Ons Welzijn en de Bodemvervuiling	f 7,50
— Ons Welzijn en de Milieuvervuiling	f 2,00

Wijze van bestellen:

De milieu-brochures zijn verkrijgbaar bij alle ANWB-kantoren in het land en door overmaking van het benodigde bedrag plus verzendkosten* op postgirorekening 279199 ten name van ANWB, Afdeling Bestellingen, Wassenaarseweg 220, Den Haag onder vermelding van de naam van het betreffende boekje. (Telefonische inlichtingen op het hoofdkantoor (070) 26 44 26, toestel 2253).

**De verzendkosten zijn f 1,50 voor bestellingen tot f 5—, f 2,— voor bestellingen van f 5,— tot f 10,— en f 2,50 voor bestellingen boven f 10,—.*

Onderstaand artikel vormt de bijlage van dit verslag van de ANWB-Recreatiestudiedag, die op 17 november 1977 plaatshad.
Dit artikel is eerder gepubliceerd in het ANWB-vaktijdschrift „Recreatievoorzieningen", maandblad voor recreatie, milieu en landschap (november 1977, 9e jaargang nr. 11).

Bijlage I

Informatieborden in Salland

— *Een observatie-onderzoek naar het recreanten-gedrag* —

Inleiding

In het begin van 1976 zijn — bij wijze van experiment — langs de Sallandroute een zestal informatieborden geplaatst, waarop informatie over de streek of het streekeigene wordt gegeven. Deze vorm van informatie staat ook wel bekend onder de naam „information on the spot". De ANWB heeft deze borden in samenwerking met de Recreatiegemeenschap Salland geplaatst, terwijl het ministerie van CRM de proef heeft gesubsidieerd.
De borden staan op parkeer- en picknickplaatsen, die speciaal voor dit doel door de Recreatiegemeenschap zijn aangelegd. Vanaf de Sallandroute wordt door een rechtopstaande „i" onder de routeborden naar deze voorzieningen verwezen.

ing. Ingeborg Schuitemaker,
Sectie Dagrecreatie, ANWB

De informatie wordt gegeven door middel van een tekst, die uit maximaal 150 woorden bestaat. Deze teksten zijn erg duidelijk en behandelen het gebied (het landschap) of het gebouw waar men (staande vóór het bord) op uitkijkt. Als materiaal voor de borden is donkerbruin geverfd hout gebruikt, met daarin letters gefreesd, die voor het contrast wit zijn geverfd. Er is voor hout gekozen, omdat dit materiaal het best in het landschap past. Om deze reden zijn de borden ook met hun rug tegen de beplanting geplaatst.

Op verzoek van CRM en mede omdat de ANWB benieuwd was naar de reacties van het publiek op deze vorm van informatie-verlening is hiernaar een klein observatie-onderzoekje verricht. Er is op de Noetselerberg, bij Nijverdal, waar één van de borden staat, een telling verricht met de bedoeling te weten te komen hoeveel procent van de passanten het bord leest. De resultaten van drie dagen tellen worden hieronder behandeld.
Allereerst worden echter enkele opmerkingen gemaakt over het gebruik van de parkeer/picknickplaatsen, waarop de borden zijn geplaatst. Tot besluit wordt een blik in de toekomst geworpen.

Gebruik van de voorzieningen

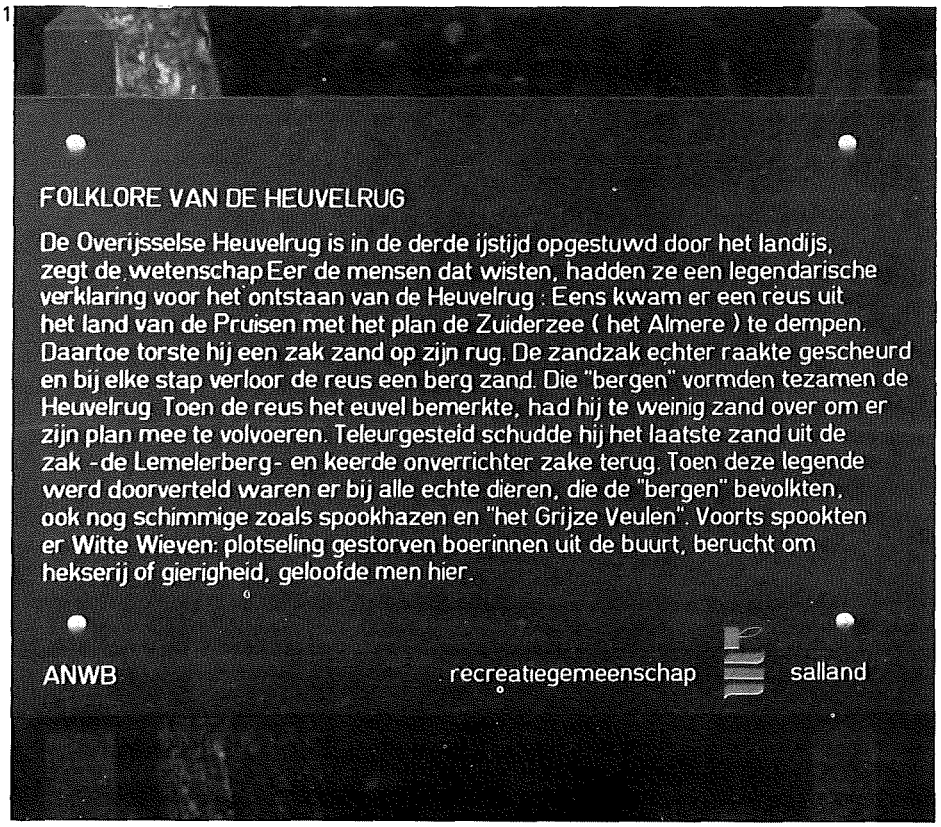
Aangezien het hier een experiment betreft is het een goede zaak eerst onder ogen te zien hoe de nieuw aangelegde voorzieningen functioneren. Voorzieningen, die zoals gezegd alle zijn gesitueerd langs de Sallandroute. Helaas blijkt in de praktijk het één en ander te schorten aan de plaatsing en/of aan de aanleg van de parkeerplaatsen.

1. Informatiebord kasteel Nijenhuis in de buurt van Heino
De tekst op dit bord geeft veel informatie over het ontstaan en het huidige gebruik van het kasteel. Het bord staat echter op een minder gelukkige plaats: voorbij de uitrit van de parkeerplaats, tussen de beplanting. Er staat nergens duidelijk aangegeven, dat die parkeerplaats de parkeerplaats voor het kasteel is. Zo worden er ondanks een parkeerverbod veel auto's op de zandweg, die voor het kasteel langs loopt, neergezet. De passagiers hiervan zien het bord in het geheel niet. De mensen, die van de parkeerplaats naar het kasteel lopen, lezen het bord over het algemeen wel. Het ziet ernaar uit dat door een kleine ingreep het aantal lezers van het bord nog kan toenemen.
Misschien kan dit bord naar de parkeerplaats verplaatst worden. In de eerste plaats omdat het tussen de beplanting verborgen staat, ten tweede opdat ook de mensen die niet naar het kasteel gaan, maar bij hun auto blijven, de tekst kunnen lezen.

2. Bord bij Tongeren aan een wetering ten oosten van Wijhe
De tekst legt uit hoe het weteringenlandschap is ontstaan. Aangezien de parkeer- en picknickplaats gescheiden worden door een wetering en de picknickplaats eerder komt dan de parkeerplaats, neigt het publiek ertoe de auto tegenover de picknickplaats te parkeren en niet op de parkeerplaats. Het bord wordt dan over het hoofd gezien en dus niet gelezen. Mogelijke oplossing hiervoor is het bord beter zichtbaar te maken, bijvoorbeeld door plaatsing òp de picknickplaats.

3. Bord op de Letteler Enk
Hier wordt het ontstaan van deze es en het daarmee samenhangende landschap beschreven. Het is echter niet duidelijk waar men z'n auto neer moet zetten. Sommigen

1

Afb. 1: Onderstaande tekst is te vinden op het informatiebord, dat op de Noetselerberg staat.

2

Afb. 2: Een aantal passanten, dat — op weg naar het uitzichtspunt — de tekst op het bord leest.

doen dit op de picknickplaats zèlf maar dat is niet de bedoeling. Anderen parkeren in de bocht langs de weg. Bij deze overigens goed uitgevoerde picknickplaats zal de wijze waarop men dient te parkeren op de een of andere manier moeten worden aangegeven.

4. Bord bij Neerdorp aan de voet van de Holterberg
De informatie op dit bord is erg interessant en gaat over het ontstaan van de Heuvelrug in het algemeen en de Holterberg in het bijzonder. Het staat hier precies op de goede plaats tussen de parkeerruimte en de picknickplaats. Helaas ligt de picknickplaats langs een tamelijk drukke weg en is deze nog weinig beschut omdat een aantal grote bomen tijdens een zware storm het loodje heeft moeten leggen.

5. Bord nabij het bezoekerscentrum op de Noetselerberg ten zuiden van Nijverdal
Dit bord staat ongetwijfeld op de meest gunstig gelegen plek, namelijk op het dagrecreatieve attractiepunt op de Noetselerberg en dan ook nog tussen de parkeerplaats en één van de attractiepunten in. De tekst op dit bord staat los van het gebodene in het bezoekerscentrum en bestaat als enige van zes borden uit een legende. Deze tekst is dan ook eerder grappig dan informatief te noemen en in zoverre is dat jammer aangezien het hier het meest gelezen bord betreft. Of wordt het bord juist òm deze legende gelezen? Sommige lezers blijken overigens wat moeite te hebben met de stijl van de tekst.

6. Het bord in Hellendoorn
Dit bord geeft informatie over de Saksische boerderij, die in gebruik is als Oudheidskamer; een soort museum. De bewegwijzering naar dit bord blijkt wat onoverzichtelijk te zijn. Men dient de route even te verlaten om de in de bebouwde kom liggende boerderij te bereiken. Er is alleen een parkeerplaats.
Conclusie uit het voorgaande is, dat de plaatsing van de borden en de aangelegde parkeer-/picknickplaatsen hier en daar te wensen over laat. Dit alles is echter nog een proef en in dat kader is er zeker nog ruimte om het één en ander te verbeteren.
Opmerkelijk is eigenlijk al wèl, dat de borden na bijna twee jaar nog geen spoor van vernieling vertonen.

De telling
Teneinde globaal te weten te kunnen komen hoe de reacties van het publiek ten aanzien van deze vorm van informatie zijn, is op de Noetselerberg een telling verricht. Dit punt is uitgekozen, omdat hier zonder twijfel de meeste mensen komen aangezien het bord op een dagrecreatief attractiepunt staat. Het is geplaatst tussen de parkeerplaats en een uitzichtspunt over de hei met een oriënteertafel, die de ANWB indertijd heeft geplaatst.
Op de Noetselerberg is drie dagen geteld, op zondag 31 juli, vrijdag 5 augustus en op zondag 28 augustus 1977. Op al de drie dagen is er zowel 's morgens als 's middags „geturfd". Op beide zondagen was het bewolkt, maar met een aangename temperatuur, terwijl op de vrijdag de zon scheen. Zondag de 28e augustus had nog als extra attractie, dat de heide bloeide.

Bij de telling is onderscheid gemaakt tussen:
— mensen, die het bord niet zagen;
— mensen, die het bord wel zagen, maar niet lazen;
— mensen, die de tekst gedeeltelijk lazen;
— mensen, die de tekst in z'n geheel lazen.
Daarnaast is er nog een globale indeling in leeftijd gemaakt:
— jong (tot ± 25 jaar);
— middelbaar (tussen 25 en 65 jaar);
— oud (ouder dan 65 jaar).

Er is behalve op de morgen van zondag 31 juli, toen er gedurende 1½ uur geteld is, steeds één uur geturfd.

Conclusies uit de telling
Uit de resultaten van de tellingen op de Noetselerberg en het daarbij gesignaleerde gedrag van de recreanten kunnen enkele voorlopige conclusies getrokken worden:

— Er zijn uren dat het bord door méér dan 100 mensen in z'n geheel wordt gelezen, terwijl meer dan 300 mensen langs het bord komen.
— Uit het onderzoekje blijkt voorts dat het aantal mensen, dat het bord niet ziet en het aantal mensen dat het bord in z'n geheel leest niet zover uit elkaar ligt: 39% van de passanten leest het bord in zijn geheel, 35% ziet het niet. Opvallend is daarbij dat de jongeren het bord procentueel gezien het meest lezen.
— Het lijdt geen enkele twijfel dat tijdens het „turven" van het gedrag van het publiek op de Noetselerberg de andere vijf borden aan de Sallandroute aanmerkelijk minder lezers hebben gekend. Het is nu eenmaal veel moeilijker een „loop" te creëren naar een nieuwe voorziening dan in te spelen op een situatie waar de „loop" al naar toe is.
— Vaak ziet van een groep mensen één persoon het bord, die de rest er dan opmerkzaam maakt. Ook deze gaan het bord dan lezen. Het omgekeerde komt echter óók voor. Iemand ziet het bord, wil het gaan lezen, maar de groep, waar hij mee uit is, toont geen belangstelling en dus loopt hij of zij ook maar door.
— Opmerkelijk is dat er aanwijzingen zijn dat de mensen die het bord van rechts naderen, de tekst vaker lezen, dan de mensen, die van schuin links komen. Waarschijnlijk heeft dat evenwel te maken met het feit dat het overgrote deel van de mensen „rechts" georiënteerd is.
— Het pad, waaraan het bord staat, is niet het enige pad vanaf de parkeerplaats naar het uitzichtspunt. Het andere ligt echter naast de parkeerplaats voor auto's tegen de toeristenweg aan. Ook gaan er veel mensen door het bos. Het pad bij het bord is echter verreweg het meest belopen. Hoewel niet onderzocht, mag aangenomen worden dat minstens 50% van het bezoek aan het dagrecreatie-concentratiepunt Noetselerberg zich naar het uitzichtspunt begeeft.
— Erg storend is het feit dat vele fietsers bij gebrek aan fietsklemmen hun fiets voor of tegen het bord zetten. De lezers worden hierdoor belemmerd.

Een blik in de toekomst
De relatie tussen recreanten, die de route

A

	jong abs.	%	middelbaar abs.	%	oud abs.	%	totaal abs.	%
bord niet gezien	34	41	93	41	11	42	138	41
bord wel gezien, maar niet gelezen	15	18	58	26	4	15	77	23
bord gedeeltelijk gelezen	3	4	10	4	2	8	15	4
bord geheel gelezen	31	37	66	29	9	35	106	32
totaal	83	100	227	100	26	100	336	100

Aantal mensen, dat het bord las, maar niet naar het uitzichtspunt ging 13. (12%).

B

	jong abs.	%	middelbaar abs.	%	oud abs.	%	totaal abs.	%
bord niet gezien	5	16	15	31	11	61	31	32
bord wel gezien maar niet gelezen	6	19,5	11	23			17	18
bord gedeeltelijk gelezen	6	19,5	2	4			8	8
bord geheel gelezen	14	45	20	42	7	39	41	42
totaal	31	100	48	100	18	100	97	100

Er gingen 10 mensen niet naar het uitzichtspunt. Dit is 24%.

C

	jong abs.	%	middelbaar abs.	%	oud abs.	%	totaal abs.	%
bord niet gezien	12	35	25	31	14	44	51	35
bord wel gezien, maar niet gelezen	4	12	15	19	8	25	27	18
bord gedeeltelijk gelezen	5	15	2	2	4	12	11	7,5
bord geheel gelezen	13	38	39	48	6	19	58	39,5
totaal	34	100	81	100	32	100	147	100

D

	jong abs.	%	middelbaar abs.	%	oud abs.	%	totaal abs.	%
bord niet gezien	90	32	221	35	67	42	378	35
bord wel gezien, maar niet gelezen	42	15	133	21	27	17	202	19
bord gedeeltelijk gelezen	24	8	42	7	12	8	78	7
bord geheel gelezen	123	44	237	37	52	33	422	39
totaal	279	100	633	100	158	100	1.080	100

rijden en de lezers van het bord zal in de toekomst nader onderzocht moeten worden. Hierbij zou onderscheid gemaakt kunnen worden tussen routerijders en niet-routerijders, wèl-lezers, niet-lezers en wandelaars of picknickers.

Behalve het onderzoeken van deze relatie zou het niet overbodig zijn om 's bij alle borden tegelijk te gaan tellen, omdat dàn inzicht wordt verkregen welke borden wèl veel en welke niet veel of misschien zelfs in het geheel niet gelezen worden. Gelijk met deze telling zou misschien ook een enquête gehouden kunnen worden teneinde er achter te komen hoe de recreanten dit initiatief ervaren.

De enkele recreanten, die gevraagd zijn hun mening over deze vorm van voorlichting te geven, vonden het allen een goed initiatief. Daarbij moet wèl opgemerkt worden dat alle *ondervraagde* mensen het bord *gelezen hadden.*

Ook lijkt het van belang om over een paar jaar nog eens een onderzoekje te doen om te weten te komen in hoeverre het percentage lezers gedaald of gestegen is in verband met de bekendheid van de borden.

Afb. 3: Veel bezoek uitzichtspunt ....
(Foto's: ing. Rudi H. ter Heide, ANWB).
Tabel A: Telling Noetselerberg op zondagmiddag 31 juli 1977.
Tabel B: Uitgewerkt overzicht van de telling, gehouden op vrijdagmiddag 5 augustus 1977.
Tabel C: Telling zondagmorgen 28 augustus 1977.
Tabel D: Totaal van zes tellingen gedurende 6½ uur.

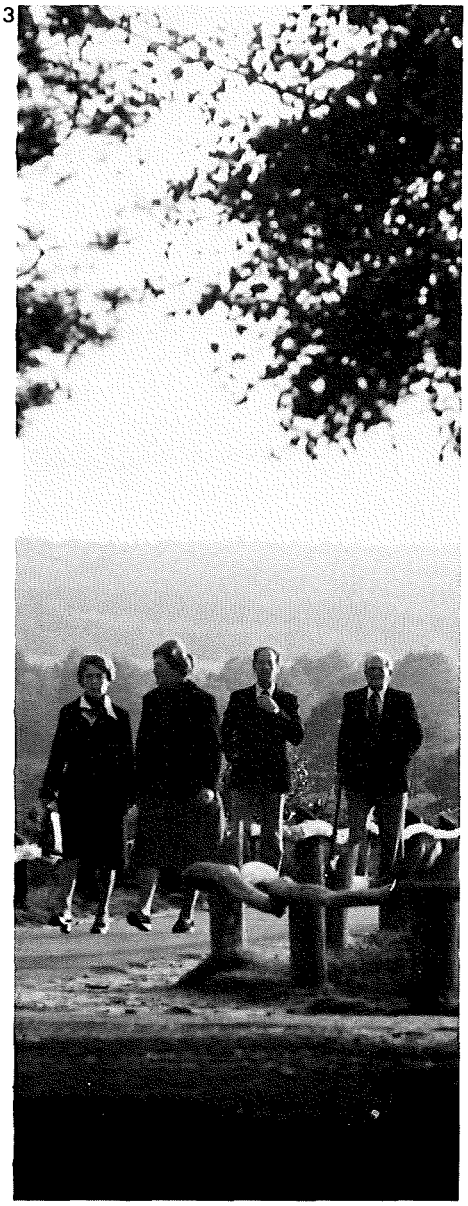
Belangstelling groot

Inmiddels heeft men vanuit meer delen van het land belangstelling getoond voor deze vorm van informatieverlening, waarbij voor plaatsing van de borden niet alleen aan toeristische routes gedacht kan worden maar bijvoorbeeld óók aan andere dagrecreatieve voorzieningen. De eerstvolgende te plaatsen borden komen wel weer langs een route en wel de Friese Terpenroute.

Teksten te lang

De meeste bestuurderen en beleidsmensen die de teksten op de informatieborden gelezen

3

hebben zijn van mening dat deze teksten eigenlijk te lang zijn. De ANWB kan dit wel onderschrijven. Uiteindelijk neemt het aantal lezers af naarmate de tekst toeneemt. De ANWB is er dan ook sterk voorstander van dergelijk informatie niet te beperken tot alléén een tekst maar er ook kaarten of tekeningen aan toe te voegen.

Overigens is het gebruik van borden bij deze vorm van voorlichting niet persé noodzakelijk. Men kan ook denken aan het gebruik van attributen, waarmee men zich bijvoorbeeld kan oriënteren of waaruit men kan opmaken hoe bepaalde zaken zijn opgebouwd of ontstaan.

Dit onderzoekje moet gezien worden als een begin om meer van deze materie af te weten. De hierboven vermelde resultaten moeten dan ook slechts als een indicatie worden gezien en zeker niet als eindresultaat.

Wanneer deze ontwikkeling doorzet verdient het beslist aanbeveling verder te gaan met onderzoek van het recreantengedrag.

Bijlage II:
ANWB-kaart

